

Vývoj raně novověké kuchyňské a stolní keramiky v Čechách na základě souborů z Pražského hradu

The development of Early Modern ceramic kitchenware and tableware in Bohemia based on assemblages from Prague Castle

Gabriela Blažková

Předloženo redakci v lednu 2013, upravená verze v březnu 2013

Koncepce studie vychází z rostoucího zájmu o postmedievální archeologii napříč Evropou. Dosud vznikl v Českých zemích z tohoto období omezený počet studií, většinou publikovaných v muzejních a regionálních, obtížně dostupných periodících. Na základě osmi analyzovaných náleзовých souborů z odpadních jímek z Pražského hradu (680 celých nádob) a komparace s dosud publikovanými raně novověkými nálezy hmotné kultury byl vypracován nástin chronologického vývoje raně novověké kuchyňské a stolní keramiky v obecnější rovině. Tato studie předkládá vývoj základních tvarových proporcí u jednotlivých druhů keramiky, analyzuje způsob a umístění výzdoby a v neposlední řadě sleduje vazby mezi výrobní surovinou, tvarem nádob a způsobem výzdoby. Tento přehled je platný přinejmenším pro území hlavního města a okolí od konce 15. až do druhé poloviny 17. století. Jedná se o první takto rozsáhlou analýzu provedenou na českém raně novověkém náleзовém materiálu.

raný novověk, keramika, Pražský hrad, Praha

The concept of this study derives from increasing interest in post-medieval archaeology across Europe. So far, only a few studies have been written on the territory of the Czech Republic in this period, and almost all have been published in (hardly accessible) museum and regional periodicals. Based on eight analysed find assemblages from cesspits at Prague Castle (680 complete vessels) and the comparison of Early Modern period finds of material culture published to date, a general outline of the chronological development of Early Modern kitchen and table ware is being suggested. This study presents the development of basic form proportions of individual pottery types, analyses technique and placement of the decoration, and last but not least, monitors links between the sources of clay, vessel shape and decoration method. This overview applies, at least, to the territory of the city of Prague and its surrounds from the end of the 15th century to the second half of the 17th century. It is the first comprehensive analysis of finds from the Early Modern period in Bohemia.

Early Modern period, pottery, Prague Castle, Prague

1. Konstituování raně novověké archeologie

Archeologie novověku je relativně mladou vědní disciplínou, která se v České republice konstitovala teprve v posledních desetiletích. Přestože dosud vznikl na tomto poli omezený počet studií, navíc mnohdy publikovaných v muzejních a regionálních, obtížněji dostupných periodících, dnes již nikdo nepochybuje o nutnosti specializace na toto období a ani o obecném přínosu výsledků jejího studia. Archeologie novověku sdílí společné oblasti zájmu s historií, dějinami umění, historickou geografii a etnografií. Je to pak především oblast hmotné kultury, v níž lze v souvislosti s prohlubováním archeologického poznání očekávat korekce ustálených názorových schémat.

Postmedievální archeologie plynule navazuje na témata definovaná předchozím středověkým obdobím. Do popředí vystupuje studium sociálního prostředí – tj. městské, šlechtické, venkovské a s nimi spojené otázky podoby sídel, fortifikací, komunikací. Ze starších období je přebírána problematika pohřbívání a změn pohřebních zvyklostí, dále řemeslná výroba a pozůstatky vý-

robních objektů, změny v osídlení a tvárnosti krajiny. Rozvíjí se studium vojenských ležení, bitevních polí a krátkodobých fortifikací. Bezpochyby však na vrcholu pyramidy co do četnosti publikovaných studií stojí postmedievální nálezy hmotné kultury, díky nimž získáváme konkrétnější kontury podoby vybavení domácností, zahraničních kontaktů, zvyků a způsobu života tehdejších obyvatel a ve spolupráci s písemnými prameny i sociální stratifikaci uživatelů.

1.1. Vymezení pojmů raně novověká archeologie a raně novověká keramika

1.1.1. Raně novověká archeologie

První a dodnes užívané vymezení postmedievální archeologie v Čechách předložili Z. Smetánka a J. Žegklitz (*Smetánka — Žegklitz 1989, 728; 1990, 7*). Společnými silami se pokusili stanovit cíle bádání a vyslovit zá-

kladní odborné otázky. Dále se věnovali rozboru metodologického zázemí archeologie novověku a jejím vztahům k příbuzným vědám. Vzhledem k tehdejšímu stavu bádání chronologicky vymezili jednu kategorii, a to archeologii novověku jako období od přelomu 15. a 16. až do konce 18. století, tj. období renesance, baroka včetně empirie. Období po roce 1800 pak nazvali archeologii industriální, neboť postihuje období průmyslového věku (*Smetánka — Žegklitz 1989, 729*). Do dnešních dnů nebyla předložena nová teoretická studie, která by raně novověké období z hlediska archeologie definovala.¹ Obecně lze říci, že se jedná o období doznívání pozdně středověkých tradic a nástupu novověkých inovací. Z historického hlediska se v českém a moravském prostředí jedná o dobu renesance.

V průběhu 90. let minulého století a na počátku století 21. se díky nárůstu zpracovaných souborů hmotné kultury zcela přirozeně začalo vydělovat období od přelomu 15. a 16. až do poloviny 17. století, označované jako raný novověk.² Na základě výhradně pražského³ keramického materiálu stanovil přechod mezi pozdně středověkou a raně novověkou keramikou na přelom 15. a 16. století až do poloviny 16. století *P. Vařeka (2002, 246; 2009, 160)*. I přes stále značně neuspokojivý stav poznání postmedievální keramické produkce je dnes tato dolní časová hranice raného novověku bez větších kontroverzí přijímána archeology jak v Čechách (např. *Dohnal — Vařeka 2002; Krajčíc 2007; Musil 2009*), tak na Moravě (např. *Himmelová — Procházka 1990; Pajer 2001a; Jordánková — Sedláčková 2005; Goš — Halama 2009*). Horní časová hranice raně novověkého období pro archeologii zatím nebyla jednoznačně definována. Nejčastěji je předěl mezi raně novověkým a novověkým obdobím kladen do poloviny 17. století. Tato hranice byla stanovena na základě obecných společenských změn, kterými prošla tehdejší společnost v době po ukončení třicetileté války, konsolidaci moci habsburské dynastie a z hlediska kulturního nástupu baroka. Přestože se jedná o stavební sloh, je patrná změna vkusu obyvatel i na předmětech běžné denní potřeby v podobě barokizace keramických a skleněných tvarů a způsobu výzdoby.

¹ Z oblasti populárně vědecké literatury nelze v této souvislosti opomenout práci *V. Matouška (Matoušek 2010)*, která se zabývá proměnou české krajiny v čase v závislosti na hospodářské činnosti od zakládání rybníků, přes těžbu nerostných surovin až po budování cest či vojenských opevnění.

² Období novověku rozděluje do dvou etap i historické bádání, které pro období 1500–1650 užívá právě označení raný novověk a pro období 1650–1790/1800 novověk (*Petráň a kol. 1995, 31*). Začátek raného novověku se pak přibližně kryje s nástupem renesance (*Bůžek — Král — Vybíral 2007, 44*). Na Slovensku je počátek raně novověkého období kladen do první poloviny 16. století (*Hoššo 2004, 569*). Období mezi lety 1550–1750 pak jako přechodné označil *V. Scheufler (1979, 203)*.

³ Příspěvek s názvem Současný stav poznání raně novověké keramiky v Praze byl přednesen v roce 2009 na mezinárodní konferenci Praha archeologická – město UNESCO a jeho archeologické dědictví, konané ve dnech 20.–22. 5. 2009 v Praze. V psané podobě byl tento příspěvek odevzdán do redakce časopisu *Archaeologica Pragensia*, zatím nebyl publikován (*Blažková — Žegklitz v tisku*).

raný novověk	Early Modern Age	1400/1500–1650
novověk	Pre-modern Age	1650–1790/1800
industriální období	Industrial Age	1800–1900
archeologie moderní doby ⁴	Archaeology of Modernity	po roce 1900

1.2. Počátky raně novověké archeologie

Počátky zájmu o archeologii novověku lze v Čechách sledovat od počátku 20. století. Klíčovou postavou, která stála u zrodu tohoto oboru, byl architekt *J. Koula*. Jako jeden z prvních se pokusil rozředit novověký keramický materiál, získaný během stavebních prací na přelomu 19. a 20. století v Praze. Při analýze nálezů projevil *J. Koula* nevšední erudici a intuitivně formuloval některé pracovní hypotézy, jejichž platnost plně potvrdilo pozdější bádání. Jeho práce v některých směrech dodnes tvoří základ pro studium raně novověké, převážně malované keramiky (*Koula 1917–1919*). Stejný význam, jaký je v Praze připisován *J. Koulovi*, náleží na Čáslavsku *Klimentu Čermákovi*, který působil v muzejním a archeologickém spolku *Včela Čáslavská* a kromě jiného se zabýval místní keramickou produkcí (*Čermák 1914a; 1914b*). Hrnčířským výrobkům v nedaleké *Kutné Hoře* pak věnoval systematickou pozornost *Emanuel Leminger (1902–1903; 1926)*.

Za nejstarší studie, které se zabývají raně novověkou keramikou, jsou považovány práce *K. Černohorského (Černohorský 1928a; 1928b; 1935)* a *H. Landsfelda (Landsfeld 1950; 1953)*, kteří se věnovali lidovému hrnčířství.

Obecněji pojatý zájem o postmedievální období je spjat až s poválečným rozvojem archeologie středověku. V rámci výzkumu středověkých sídlištních situací byla více či méně, a to především v závislosti na osobě archeologa, věnována pozornost novověkým archeologickým kontextům a nálezovému materiálu. V muzejních depozitářích je tak uložen rozsáhlý nálezový fond s příslušnou terénní dokumentací, ale pouze mizivé procento takto získaného archeologického materiálu bylo detailně vyhodnoceno a publikováno.

Od konce 60. let minulého století lze zaznamenat postupný nárůst publikovaných souborů s postmedievální tématikou, i když je to stále v rádech jedinců. Často se však jednalo o vyhodnocení výjimečných a ojedinělých nálezů. Jedním z mála pokusů o systematické zpracování ucelenějších nálezových souborů⁵ je nepublikovaná kandidátská práce *B. Nechvátala* na téma hrnčířství

⁴ Systematicky se problematice archeologie moderní doby věnuje Katedra archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Pro archeologii moderní doby, tj. 20. století, užívá označení archeologie modernity. Definice tohoto pojmu je zdůvodněna ve sborníku prací z mezinárodního kolokvia (*Archeologie 2012*). S ohledem na skutečnost, že český pojem „modernita“ má především sociologický význam (*Giddens 2003*), který slouží k označení moderního způsobu života a společenské organizace, bylo zvoleno časové označení – archeologie moderní doby.

⁵ Konkrétně se jedná o čtyři nálezové soubory – Praha 1, Nové Město, Bredovského ul., nyní Politických vězňů, čp. 1419, výzkum Městského muzea, 1954, *A. Liška*; Praha 1, Staré Město, Jindřišská 941, výzkum Městského muzea, 1964, *N. Mašek*; Plzeň, Solní ul. 20, výzkum Archeologický ústav ČSAV, 1963; Struhy u Nymburka čp. 56/57.

a keramika 16. století (Nechvátal 1968). Z tohoto období pocházejí studie V. Scheuflera (Scheufler 1969; 1972; 1982), který se jako první pokusil stanovit hranici mezi sférou zájmu archeologie a etnografie. Pojem raně novověká keramika však nepoužíval. Období mezi polovinou 16. až polovinou 17. století chápal jako dobu přechodu mezi keramikou (resp. hrnčinou) středověkou a lidovou (Scheufler 1972, 13), resp. lidovou a slohovou-nelidovou (Scheufler 1982, 60). Podobný přístup – pouze s dolní hranicí nástupu lidové keramiky o půlstoletí dříve – lze zaznamenat i ve zhruba stejně staré syntéze V. Nekudy a K. Reichertové (Nekuda — Reichertová 1968, 6).

V archeologických studiích jsou dodnes nejvyužívanějšími práce J. Pajera, které vznikly na počátku 80. let na základě analýzy strážnického keramického materiálu (Pajer 1982; 1983). Doznívání středověké tradice a nástup raně novověkých forem, projevující se typologickými a morfologickými změnami keramického inventáře, stanovil do doby po polovině 16. století. O plném rozvinutí raně novověkých forem lze podle J. Pajera mluvit až v období posledních dvou až třech desetiletí 16. století. Celé 16. století označuje za mezník předchozího vývoje a nezbytnou základnu pro vývoj další (Pajer 1990, 23). Po roce 1600 pak podle J. Pajera nastupuje první vývojová fáze keramiky lidové (Pajer 1983, 6, 150).

První pokus vytvořit pracovní skupinu archeologů, kteří by se cíleně věnovali problematice novověké archeologie, se odehrál na půdě Československé společnosti archeologické při ČSAV v roce 1982 (Krajčic 2007, 58). Dne 23. dubna roku 1986 se v Berouně konal první rýze český seminář věnovaný problematice novověké archeologie.⁶ Jedním z výstupů tohoto semináře byl interní tisk Archeologického ústavu, který se věnoval archeologii novověku (Studies 1990). V roce 1987 se pracovní skupina pro postmedievální archeologii osamostatnila od skupiny středověké, v jejímž rámci do té doby spolupůsobila.

Patrně velký nárůst stavebních aktivit a obecná změna společenského klimatu v 90. letech minulého století ukončily fungování této skupiny a na čas došlo k zastavení systematické práce na poli novověké archeologie. Za jakýsi pokus znovuoživit kontakty mezi archeology, kteří se věnují novověké problematice, je možné označit seminář na téma Archeologie novověku a současnosti, který v roce 1999 zorganizovala skupina archeologů kolem P. Vařeky v Opocně. Toto setkání nepřineslo žádné společné usnesení a nepodařilo se jej završit sborníkem přednesených příspěvků.

Zvýšený zájem o archeologii novověku lze zaznamenat po roce 2000. Tato skutečnost je bezpochyby dána vznikem nových kateder a ústavů archeologie v Opavě, Plzni, Českých Budějovicích, nejnověji v Hradci Králové a v Pardubicích. Vybraná témata postmedievální archeologie jsou rozvíjena na fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, na katedře obecné antropologie pod vedením V. Matouška. Vzdělávací proces každoročně úspěšně ukončí desítky archeologů, kteří se následně aktivně podílejí na terénních výzkumech a publikační činnosti. Především z tohoto důvodu začaly po roce 2000, měrou do té doby nevídanou, v různých periodi-

kách přibývat články s postmedievální tematikou často od nejmladší generace archeologů. Díky J. Žegklitzovi byla v roce 2006 obnovena konference Forum Archaeologiae Post-Mediaevalis, která má za sebou čtyři ročníky s dvouletou periodicitou a od roku 2008 je organizována jako mezinárodní. Konferenční příspěvky, jenž odráží současný stav raně novověkého bádání, a to nejen v Čechách, jsou následně publikovány v rozsáhlém sborníku (Studies 2007; 2009; 2012). V prosinci 2011 uspořádala katedra archeologie ZČU v Plzni mezinárodní kolokvium věnované problematice industriální archeologie a archeologii moderní doby (Archeologie 2012).

1.3. Publikované soubory raně novověké keramiky

Bez ohledu na prostorové vymezení Čech, Moravy a Slezska platí, že ve studiích věnovaných postmedievální archeologii jsou nerovnoměrně zastoupené studie pro jednotlivá sociální prostředí a kategorie nálezů. Vzhledem k celkovému charakteru předkládané práce jsou zde představeny publikované raně novověké soubory hmotné kultury, které se zabývají keramickými nálezy. Přehled je omezen na citační odkazy na studie, které se zabývají městskou problematikou, případně na takové, jejichž stěžejní část se věnuje analýze raně novověké keramiky.

1.3.1. Čechy

Z městského prostředí pochází největší počet zveřejněných nálezových souborů z území hlavního města Prahy⁷ (Cymbalak — Matějková 2012; Dragoun — Dragoun 2005; Huml 1971; 1975; 1979; 1989; 1995; Charvátová — Charvát 1981; Ječný — Olmerová 1992; Koula 1917–1919; Reichertová 1989; Richterová 1985; 1986; Rückl — Havrda — Tryml 2007; Scheufler 1990; Wallisová 1995). Jeden z nejvýznamnějších evropských fondů raně novověkých nálezů představují artefakty shromážděné během pětáosmdesátiletého systematického archeologického výzkumu Pražského hradu a bezprostředního okolí (Blažková-Dubská 2007; 2009; Blažková-Dubská — Frolík 2005; Blažková — Frolík — Matiašek v tisku; Blažková — Frolík — Žegklitzová 2012; 2010; Blažková — Matiašek 2011; Boháčová — Frolík — Žegklitz 1989; Boháčová et al. 1990; Čulíková 2008; Dubská 2003; Durdík — Frolík — Chotěbor 1999; Frolík 2003; Frolík — Chotěbor — Žegklitz 1991; Frolík — Nemeškalová 1999; Frolík — Smetánka 1997; Frolík — Žegklitz — Boháčová 1988; Frolík — Žegklitzová 2005; Matiašek 2011; Veselá 2003; Veselá-Žegklitzová 2009; Žegklitz 1997). Archeologickou událostí počátku nového tisíciletí, a to nejen v Praze, byl rozsáhlý archeologický výzkum na parcele bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad (čp. 1078/II) na náměstí Republiky. Vzhledem k značnému rozsahu zkoumané plochy proběhl nejprve zjišťovací archeologický výzkum (Dohnal — Vařeka 2002; Ernée et al. 2002; Vařeka 2002), na který v letech 2003–2006 navázal výzkum systematický. Značný objem ar-

⁶ Za ústní sdělení děkuji J. Žegklitzovi.

⁷ Tyto odkazy byly zvoleny na základě lokalizace v Praze, byť by bylo možné další dělení s ohledem na konkrétní nálezové prostředí.

cheologických nálezů rozličné povahy zatím dovolil publikaci především předběžných výsledků (Havrdá et al. 2004–2005; Juřina a kol. 2005), dílčích studií, věnovaných konkrétní problematice (Juřina — Kašák — Samojská 2007; Juřina — Vyšohlíd 2009; Kočár et al. 2009; Žegklitz — Vitanovský — Zavřel 2009a; 2009b) a populárně vědeckých prací (Juřina a kol. 2009).

Z dalších českých měst máme k dispozici publikace převážně ojedinělých novověkých náleзовých souborů nebo situací. V žádném z nich nebyla provedena komplexní analýza novověké hmotné kultury, a tak lze opět prezentovat pouze jednotlivosti vytržené z kontextu. Zvláštní pozice mezi českými městy v době raného novověku náleží Berounu, který byl od poslední čtvrtiny 16. až do první třetiny 17. století centrem malované hrnčírské výroby a svoje prioritní postavení si zachoval i v době nástupu majolikové produkce. Bohužel i přes tento nezpochybnitelný význam je stav publikovaných souborů z Berouna více než tristní (Matoušek — Scheufler 1980; 1983; Matoušek — Scheufler — Štajnochr 1985; Žegklitz — Zavřel 1990), a tak nejrozsáhlejší studie věnovaná raně novověké berounské produkci, která pochází z pera J. Kouly (Koula 1917–1919), se týká berounských výrobků nalezených v Praze.

Rozpracovanost výsledků archeologických výzkumů z postmedieválního období dokládají přibývající studie z městských jader středních Čech – Čáslav (Frolík et al. 1999), Mladá Boleslav (Prostředník 1995a; Chmielowiec — Kašpar 2011), Nymburk (Motyková — Sedláčková 1996; Sedláčková 1997), Levín u Litoměřic (Reichertová 1962), Kutná Hora (Marešová 2001), Rakovník (Blažková — Lomecká 2007), Sedlčany (Dohnal — Koucký 2000); východočeských měst – Hradec Králové (Bláha 2006; 2007; Bláha — Sigl 2010), Chrudim (Frolík — Musil 2010; Frolík — Sigl 1990; 1994; 1996; Musil 2006), Jičín (Prostředník 1991–1992; 1995b; Ulrychová 1994), dále jsou to severočeská města Louny (Scheufler 1979), Most (Klápště 2002; Klápště — Muk 1988), Ústí nad Labem (Cvrková — Černá 2007) a Český Dub (Brestovanský — Stará 1998; Klápště et al. 2000), západočeská města Plzeň (Anderle — Široký 2000; Dudková — Orna 2009; Frýda 2007; Nováček — Široký 2000; Schneiderwinklová 2009), Klatovy (Vondráčková 1996) a nejnověji Kašperské Hory (Pícka — Hůrková — Schneiderwinklová 2009). Zcela výjimečné postavení ve stavu archeologického poznání vykazují jižní Čechy, což je dáno především působností J. Fröhlicha a R. Krajíce. Druhý jmenovaný se pokusil vyhodnotit stav poznání raně novověkého období v jihočeském regionu v souhrnné studii, jež je v českém prostředí ojedinělým jevem (Krajíc 2007). Samostatné publikace se pak dostalo náleзовým souborům a situacím z Tábora (Huml 1968; Drda 1978; Krajíc 1998; 2006), Soběslavi (Krajíc 1989; 1990), Písku (Fröhlich 1997; 2002; 2012; Fröhlich — Koppová 1995; Šimota — Jířek — Koppová 2006), z Českých Budějovic (Militký — Vařeka 1997; Thomová 2005) a z Českého Krumlova (Ernée 2008; Hrubý — Kypta 2007; Preusz 2011).

Ukázkovým příkladem zpracování dílčího okruhu studia postmedievální archeologie historických jader měst je studie R. Širokého o pitné, užitkové a odpadní vodě. Celá problematika je zde ilustrována na zevrubných pojednáních o vodním režimu v českých městech

(Široký 2000). Za volně navazující studii je možné označit práci R. Krajíce, která se věnuje problematice studní a odpadních jímek (Krajíc 2009).

Samostatných studií, které zpracovávají některou z kategorií nálezů hmotné kultury, bylo pro české prostředí publikováno poskrovnu. Dosavadní bádání se nejčastěji zaměřovalo především na vyhodnocení keramických souborů, které i v novověkém období zůstávají hlavní datovací pomůckou archeologických situací. V tomto ohledu je třeba vyzdvihnout komplexní studii M. Zápotockého o středověké keramice severočeského Polabí, v níž jsou brány v potaz hlavní vývojové trendy přechodu pozdně středověké produkce k raně novověkému zboží (Zápotocký 1978; 1979). Bohužel však nelze říci, že by bylo vytvořeno základní chronologické schéma vývoje české novověké hrnčiny. O představení pražské raně novověké keramické produkce jako celku jsme se pokusili s J. Žegklitzem v zatím nepublikované studii (Blažková — Žegklitz v tisku).

1.3.2. Morava

Počátky studia novověké keramiky na Moravě jsou spjaty s činností H. Landsfelda, který se v poválečných letech systematicky věnoval problematice habánské fajánse a hrnčírské produkci na Moravě (Landsfeld 1947a; 1947b; 1950; 1953; 1971).

Zaměříme-li se na publikované fondy z výzkumů městských jader na Moravě a ve Slezsku, předložíme stejně jako v Čechách, seznam prací rozličné kvality a rozsahu. Přední místa zaujímají Brno (Himmelová — Procházka 1990; Jordánková — Sedláčková 2005; Loskotová 1997; Měchurová 1991; Novotný 1959; Procházka 1990; Procházka — Peška 2007) a Olomouc (Bláha 1983; Bláha — Sedláčková 1998; Drobný — Sedláčková 1997; Sedláčková /ed./ 1998). Ostatní města a městečka jsou v následujícím výčtu zastoupena vždy jedním publikovaným souborem – Dolní Věstonice (Kundera — Měřinský 1987), Moravský Krumlov (Malík — Peška 1994) a Prostějov (Čizmář — Šmíd 2000). V souvislosti s výstupy z archeologických výzkumů z městských jader jsou téměř vždy prezentovány keramické soubory. Z moravského materiálu patří k nejdetailněji vyhodnoceným celkům náleзовý soubor ze studny bratrského sboru v Ivančicích (Šebela — Vaněk 1985).

Samostatnou kapitolou a to nejen v moravském, ale i v českém prostředí, jsou práce J. Pajera, které jsou na velmi dobré úrovni a dodnes jsou využívány jako základní srovnávací materiál prakticky pro celé území Čech. S přibývajícím publikovanými soubory se ukazuje, že obecně vyslovené závěry k vývoji keramiky jsou s různými časovými posuny více méně platné pro celé území republiky. Na základě keramických souborů ze Strážnice vytvořil zmíněný autor schéma vývoje lokální produkce hrnčírského zboží v rozmezí od poslední třetiny 15. až do první poloviny 17. století (Pajer 1974; 1982; 1983). Na výsledky analýzy strážnického souboru pak navázal ve zpracování dalších nálezů z habánské produkce (Pajer 2001a; 2001b) a konečně souhrnnými pracemi věnovanými moravské novokřtěnské produkci (Pajer 2006; 2007).

1.4. Formy deskripce raně novověké keramiky

1.4.1. Systém keramických tříd

Vzhledem k tomu, že raně novověké nálezo- vé soubory co do počtu kusů často mnohonásobně převyšují soubory ze starších období, bylo při jejich zpracování třeba stanovit takovou hodnotící metodu, která by archeologům pomohla vypořádat se s touto situací. Nástin možného způsobu řešení přinesla v roce 1995 databáze KLASIFIK (Břeň — Kašpar — Vařeka 1995, 38–39). Tato databáze velice důsledně pracovala s alfanumerickým⁸ a alfabetským kódem. Určitým vybraným vlastnostem byla přiřazována čísla, každá vlastnost byla dále detailně rozpracována a pomocí dalších čísel docházelo ke kategorizaci jednotlivých typů a variant (Břeň — Kašpar — Vařeka 1995, 39–40). Zdálo se, že pomocí tohoto deskripčního systému lze velice snadno zařadit jednotlivé zlomky keramiky do odpovídající kategorie. Čas však ukázal, že takováto klasifikace je vhodná pro tvorbu databází, ale velmi obtížně použitelná pro publikační činnost.⁹ Naopak, co se ukázalo jako životaschopné, je rozdělení keramických nálezů do tzv. keramických tříd¹⁰, se kterými databáze KLASIFIK také pracuje.

Obecné postupy klasifikace středověkých a především novověkých souborů definovaných na základě makroskopicky postižitelných vlastností keramiky, použité technologie výroby a výpalu předložil P. Vařeka (1998, 124). V podstatě se dá říci, že těmito dvěma texty vstoupil v život české novověké archeologie svět KERAMICKÝCH TŘÍD. Téměř beze zbytku platí, že jakákoliv současná archeologická studie, bakalářská nebo diplomová práce, která se zabývá problematikou raně novověké nebo novověké keramiky pracuje s vlastní řadou keramických tříd (např. Blázková-Dubská 2007; Dohnal et al. 2001; Dohnal — Koucký 2000; Dohnal — Vařeka 1997; 2002; Durdík — Chotěbor — Kašpar 2000; Goš — Halama 2009; Pícka — Hůrková — Schneiderwinklová 2009; Rückl — Havrda — Tryml 2007; Schneiderwinklová 2009). Pokud archeolog využívá k analýze keramické složky nálezo- vého souboru keramických tříd, je jednou z nepostradatelných součástí publikace jejich přehled, který jasně definuje jednotlivé třídy, a to formou textu nebo tabulky. Obecně užívaná definice, že keramické třídy jsou definovány na základě makroskopicky postižitelných vlastností, v praxi znamená, že autor nejčastěji uvádí barvu střepu, méně často barvu lomu, položka materiál charakterizuje strukturu keramické hmoty, neplastické složky, úpravu povrchu. Dalším hlediskem je pak kvalita a charakter výpalu a konečně druh, umístění a případně barva glazury. Dále

⁸ Možnosti kódového hodnocení jednotlivých vlastností keramických nádob naznačil již na počátku 70. let minulého století Z. Smetánka (1973, 473–475). S ohledem na tehdejší velmi omezené možnosti vytváření a následné práce s rozsáhlými databázemi však tento způsob vyhodnocování keramického materiálu nenašel obecnějšího rozšíření.

⁹ Nepříliš šťastné využití tohoto deskriptivního systému např. Marešová 2001.

¹⁰ Termín keramických tříd se poprvé dočkal větší pozornosti na přelomu 80. a 90. let minulého století, a to v souvislosti s raně středověkou keramikou (Boháčová et al. 1994, 170; Boháčová — Čiháková 1994, 173–179); snaha o sjednocení základních pojmů a jednoznačnou definici keramické třídy – Bubeník — Frolík 1995, 127–128.

pak již záleží čistě na autorovi, do jakých detailů toto základní vyhodnocení rozpracuje. Nejčastěji bývá výsledkem práce s keramickými třídami procentuální porovnání keramických tříd mezi sebou. Méně často se pak objevuje vazba keramické třídy na tvarovou škálu keramického sortimentu, popřípadě na změny profilace okraje (Dohnal — Vařeka 2002). V tomto pojetí jakoby do pozadí ustupovalo morfologické složení nálezo- vých souborů a hlavní úlohu sehrává hledisko technologické, které je vyjádřeno právě díky keramickým třídám.

V současnosti publikované raně novověké a novověké nálezo- vé soubory sice zcela běžně využívají systém keramických tříd, ale místo aby se ten stal prostředníkem pro další zpracování a vyhodnocení nálezo- vých souborů, stává se často hlavním cílem autorů. Publikované texty obsahují vizuálně vděčné různobarevné výsečové a sloupcové grafy, četné tabulky s řadami číselných kódů, ale závěrečná hodnocení, která by přinášela jiné informace než jen popis grafů, většinou hledáme marně. Samozřejmě je na místě poznámka, že pokud se jedná o převážně střepový materiál, nejsou obecnější hodnocení možná a potom je přínos takové práce především v budoucím srovnávání. Dalším nemalým úskalím této metody je mnohdy příliš detailní dělení nálezo- vých souborů a vyčlenění velkého množství keramických tříd. Opakem tohoto postupu je pak slučování do jedné keramické třídy vnitřně a oboustranně glazovaného zboží (např. Dohnal — Koucký 2000; Dohnal — Vařeka 2002), protože je si třeba uvědomit, že vnitřní glazura se v českém prostředí běžně objevuje od 15. století, zatímco oboustranná nastupuje ve druhé polovině 16. století, ale masověji až od počátku století 17.

Přes výše zmíněné výhrady k práci s keramickými třídami lze konstatovat, že pokud si na počátku zpracování nálezo- vého souboru badatel stanoví jasná pravidla a mantinely pro vymezení jednotlivých keramických tříd, může tento přístup přinést důležité informace o změnách keramické suroviny v čase a využití keramických surovin pro konkrétní tvary nádob dané lokality. Stoupající počet raně novověkých a novověkých zpracovaných souborů keramiky z jednoho regionu tak postupně může pomoci vytvořit dobový obraz lokální produkce. Jednoznačným úskalím této metody je nebezpečí, aby se rozdělení do keramických tříd nestávalo hlavním a jediným cílem práce archeologa. Dalším problematickým místem je skutečnost, že jedna nádoba může mít na různých částech odlišné barvy. Tyto rozdíly mohly vzniknout díky umístění při výpalu, způsobu využívání nádoby (určitá část nádoby byla pravidelně vystavována otevřenému ohni) nebo díky postdepozici vlivům. Při používání keramických tříd pak vyvstává problém, že střepy z jedné nádoby mohou být přiřazeny i do několika tříd.

1.4.2. Keramické skupiny

Lehce modifikovaným přístupem, který se postupně generuje z detailního členění na keramické třídy, je vytvoření tzv. „keramických skupin“¹¹, jež jsou definovány daleko obecněji a nejčastěji jsou označovány pomocí

¹¹ Jako první tento přístup při hodnocení raně středověkých keramických nálezů využil již na počátku 70. let minulého století Z. Smetánka (1973, 467–469), který jej však nazývá keramickými třídami. Ve své době však nenašel hojnějších následovníků.

písmen (např. *Peroutková-Matějková 2008*). Tato praxe je již delší dobu běžná v zahraniční literatuře (např. *Fryer — Selley 1998; Lange 1996; Thompson — Grew — Schofield 1984*). Keramické skupiny v sobě zahrnují celou jednu skupinu keramického zboží, tj. např. cihlově červeně pálená, neglazovaná hlína, a to bez ohledu na detailní charakteristiku jednotlivých odstínů od hnědočervené přes cihlově červenou až ke světle červené. Při definování keramických skupin se vychází ze skutečnosti, že barevné změny mohou být způsobeny např. konkrétními podmínkami při výpalu keramiky nebo nepatrně odlišným složením keramického těsta, a tak dvě vsádky ze stejné keramické hmoty jednoho hrnčiče se mohou barevně lišit.

Hlavní výhodou práce s keramickými skupinami je skutečnost, že není věnováno tolik pozornosti detailním technologickým odlišnostem, které při masové produkci a spotřebě beze sporu vznikaly. Díky tomu tento způsob vyhodnocování keramiky umožňuje předložit obecněji pojatý přehled technologického zpracování keramické suroviny. Další předností tohoto pracovního přístupu je, že umožňuje práci i s méně kvalitními náleзовými celky. Vzniká tak prostor pro jejich další zpracování, aniž by bylo hned na počátku nutné detailně definovat keramické třídy, u kterých by pak s velkou pravděpodobností opakovaně docházelo k častému přehodnocování a změnám.

1.4.3. Typologizace celých tvarů

Morfologický přístup k analýze náleзовých souborů je spojen s pracovními postupy, které se snaží pro jednotlivé kategorie keramických tvarů definovat tvarové skupiny. Jedním z prvních badatelů, který tento způsob třídění středověké a raně novověké keramiky v Čechách využil, byl *M. Zápotocký (1978; 1979)*. V českém prostředí je deskriptivní způsob pomocí kategorizace celých tvarů ojedinělou záležitostí (např. *Klápště 2002; Pajer 1982; 1983*). Daleko častěji se však cestou kategorizace celých tvarů vydává zahraniční literatura (např. *Faure-Boucharlat et al. 1996; Frascoli 1997; Scheidemantel — Schifer 2005*). V tomto případě je samozřejmě legitimní námitka, že tímto způsobem není možné vyhodnocovat každý náleзовý soubor. Nezbytnou podmínkou je existence dostatečného počtu alespoň z části rekonstruovaných keramických tvarů. Tento pracovní postup umožňuje kombinovat poznatky o výrobní surovině a tvaru nádoby a případně zaznamenávat průběh a změny vývojových trendů keramiky.

Výše uvedené deskripční způsoby keramických náleзовých souborů mají ve všech případech své limity. Jednoznačně ideálním přístupem je kombinace tvarové typologizace a základní technologické charakteristiky výrobní suroviny. Touto cestou lze postupně vygenerovat dostatečné množství srovnávacího materiálu, který by byl, byť v omezené míře, následně využitelný i pro materiál střepový. Pro raně novověké a novověké období platí více než pro historicky starší epochy, že je třeba velmi pečlivě zvážit informační přínos zpracovávaného souboru a zda vložená energie přinese patřičné výsledky. Cílem těchto studií by v budoucnu neměl být pouhý přehled materiální kultury, ale ve spolupráci

s dalšími historickými a přírodními vědami představení každodenního života raně novověkého člověka z různých úhlů pohledu.

2. Chronologie raně novověké keramiky na základě náleзовých souborů z Pražského hradu

2.1. Charakteristika výchozích podmínek

2.1.1. Sociální prostředí

Základním stavebním kamenem pro následující část studie, která hodnotí raně novověkou keramickou produkci, byla komparace doposud publikovaných raně novověkých souborů keramiky¹² s výsledky hloubkové analýzy osmi odpadních souborů z Pražského hradu.

Pražský hrad je od raného středověku víceméně automaticky považován za exkluzivní náleзовé prostředí s četnými doklady života tehdejší elity. Pohled bližší však ukáže různorodé prostředí, neboť kromě panovníka a jeho družiny (v raném středověku) či dvora (ve středověku vrcholném a v novověku) se zde setkáváme s obslužným personálem spojeným přímo s panovníkem nebo s elitou na něm závislou. Jak ukázaly detailní analýzy oněch osmi náleзовých souborů, bylo možné se při jejich zpracování setkat s prostředím nejvyšších církevních hodnostářů, královských a císařských řemeslníků. Vybavení jejich domácností je do značné míry podobné, ba dokonce totožné, s vybavením domácností z jiných měst. Rozdíl je především ve vyšším počtu luxusního a importovaného zboží.

Vytvořit sociální obraz Pražského hradu v raně novověkém období je velice obtížné¹³. V současné době jsou nejlépe zpracovány ty písemné prameny, které se váží ke stavebním úpravám hradních staveb, a to díky sérii pasportů stavebně historického průzkumu, prováděného kolektivem pracovníků SÚRPMO zejména v 60. a 70. letech minulého století. Přehledy stavební historie na Pražském hradě jsou spojeny zejména se jménem Milady Vilímkové. O ikonografických pramenech lze předpokládat, že jsou zpřístupněny všechny dnes dochované, i když neprobádanost zahraničních archivů jistou naději skýtá. Vyobrazení jednotlivých domů či záskutí se dochovalo velice málo a převážně pocházejí až z pokročilého novověku.

Když se Vladislav Jagellonský v roce 1485 rozhodl vrátit sídlo panovníka na Pražský hrad, využíval pouze několik budov, a to Starý královský palác, budovy královských kuchyní a dva domy na Jiřském náměstí. K roku 1486 je dochován soupis kapitulních domů¹⁴, podle kterého byla v té době největším vlastníkem neovnitřností na Pražském hradě církev. Po husitských válkách byla však značná část budov v neuspokojivém

¹² viz kapitoly 1.2–1.3.

¹³ V současnosti neexistuje žádná historická studie, která by se zabývala podobou a sociálním složením obyvatel Pražského hradu v 15.–17. století. Doposud nebyly publikovány rozsáhlejší studie, které by využívaly bohatý archivní materiál.

¹⁴ Soupis je součástí Kodexu G15 v Kapitulním archivu (uložen v Archivu Pražského hradu, sign. Cod. 22, f. 115 a 116). Soupis se dochoval ve dvou verzích, které se navzájem doplňují.

stavu, a tak se svatovítská kapitula uchýlila k propůjčování svého majetku na jeden, případně dva životy řemeslníkům či jiným nájemcům za rekonstrukci či znovuvybudování daného objektu. Je tedy zřejmé, že ve druhé polovině 15. století na pomyslném žebříčku vlastníků majetku na Pražském hradě byl panovník až na místě druhém. Trvalo celé 16. století, než došlo ke zvrácení této situace v jeho prospěch. Největší podíl na tom mají Ferdinand Habsburský, jeho druhorozený syn, místodržící Ferdinand Tyrolský, a Rudolf II.

Spektrum stálých obyvatel Pražského hradu významně doplňovali a utvářeli i lidé neurození. Jednalo se především o dvorské úředníky v podobě písařů různých hodností (např. stavební, zbrojní) a v neposlední řadě i o řemeslníky rozličných profesí (např. kovář – čp. 34, krejčí, nožír, puškař, řezník, čalouník – Střední křídlo). Jak vyplývá z dochovaných písemných záznamů, obývali tito lidé většinou tzv. lozumenty na jižní straně hradního ostrohu, ale jejich obydlí nalézáme i na západní straně III. hradního nádvoří nebo při severní straně Jiřského náměstí.

Po požáru v roce 1541 se dalším významným činitelem na Pražském hradě stala šlechta, která se snažila získat sídelní prostory v bezprostřední blízkosti panovníckého dvora. Našla je ve východní části hradního ostrohu při dnešní Jiřské ulici, jmenovitě to byli Rožmberkové a páni z Pernštejna. Nejrozsáhlejší změny prodělal Pražský hrad bezpochyby za vlády Rudolfa II. v poslední třetině 16. století. Nejednalo se pouze o zásadní stavební úpravy, ale i o neobyčejně rozsáhlé změny majetkové držby, vyvolané právě velkolepými stavebními záměry. Některé pozemky řádně vykoupil či s majiteli vyměnil za jiné, některé jednoduše využil k uskutečnění svých plánů.

Z výše uvedeného vyplývá, že přestože během 150 let prodělal Pražský hrad zásadní stavební úpravy, na sociální skladbě jeho obyvatel se to nijak výrazně neprojevilo. Po celou dobu tu na poměrně malém prostoru žili v dokonalé symbióze panovník, členové císařského dvora, představitelé církve a světští zaměstnanci a služebníci dvora se svými rodinami. Pražský hrad představoval jakési město ve městě, kde žili lidé ovlivňující nejen české, ale i evropské dějiny, v symbióze s obyvateli, kteří často byli vůči urozeným ve služebním poměru.

K vytlačení nejprostších obydlí z reprezentativních částí Hradu definitivně došlo v souvislosti s výstavbou Jižního a Středního palácového křídla ve 40. letech 17. století, kdy byly v těchto prostorech zbořeny poslední lozumenty.

2.1.2. Nálezové soubory

Základním zdrojem informací pro rozbor raně novověké kuchyňské a stolní keramiky je osm nálezových souborů z vnitřního prostoru Pražského hradu. Konkrétně se jedná o sedm odpadních jímek z domů podél severní a západní strany III. hradního nádvoří a o jeden odpadní soubor z prostoru dnešního Jižního křídla s celkem 680 celými nebo z podstatné části rekonstruovanými keramickými nádobami, datovanými do druhé poloviny 15. až do poloviny 17. století (obr. 1). Jedná se převážně

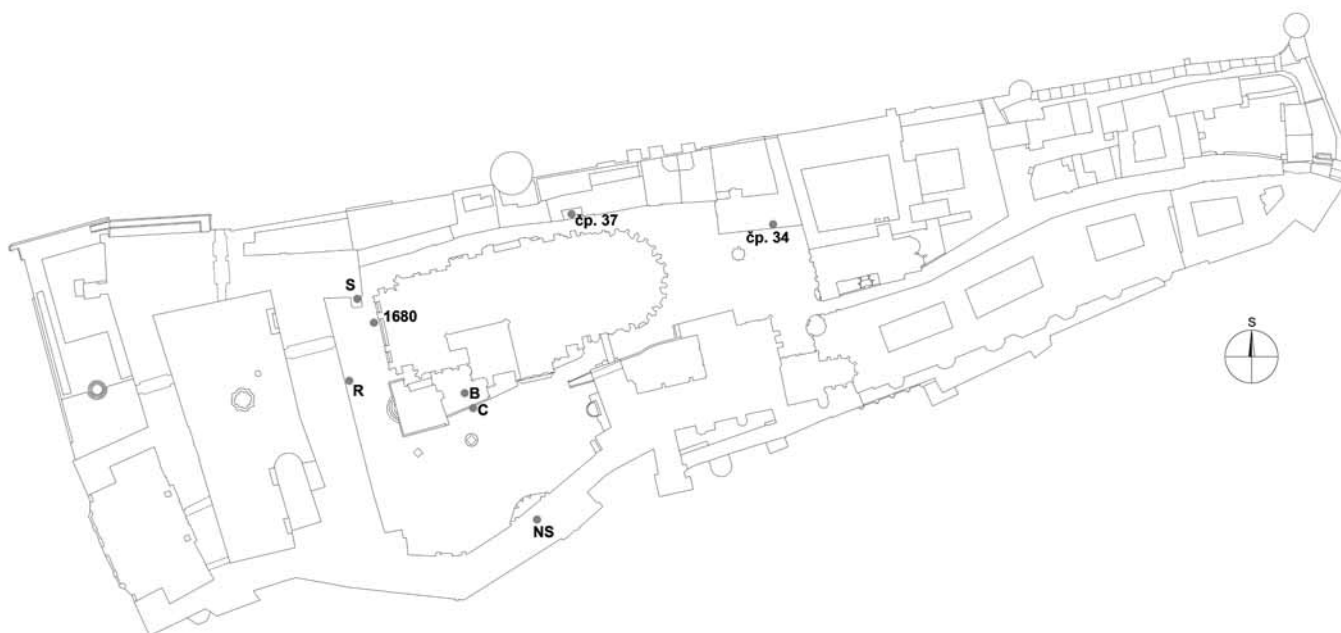
o objekty zkoumané v letech 1925 až 1932 – jímký B, C, R/1609–10, 1680 a S, event. v r. 1946 – Nové schody u archívu, 1957 – čp. 37/IV odpadní jímký ve Vikářské ulici. Všechny tyto záchranné archeologické výzkumy probíhaly pod vedením I. Borkovského, v případě jímký B a C za vydatného přispění J. Pasternaka. Při charakteristice nálezových okolností a pracovních metod jsou kromě samotných nálezů zdrojem informací poznámky uvedené v deníkových záznamech jednotlivých archeologických výzkumů (*Deník 1925/I; 1925/II; 1929; 1946–1948*). Nejméně informací se dochovalo o odpadních jímkách S a ze sklepa z Vikářské ulice čp. 37, kdy jediným dokladem o jejich existenci, kromě nálezů hmotné kultury, je popisek v přírůstkové knize (*Seznam předmětů 1, 284; Seznam předmětů 2, 125*). Přestože to není nikde výslovně uvedeno, lze předpokládat, že terénní archeologický výzkum ve všech případech probíhal tak, že daná jímký byla vybírána jako jeden objekt, aniž byly brány v potaz změny charakteru výplně nebo byly předem stanoveny mechanické úrovně odkryvu. Objekt č. 1 z čp. 34/IV na Jiřském náměstí byl zkoumán v roce 1987 pracovníky Archeologického ústavu (*Frolík 1987*).

Každý z uvedených nálezových souborů byl podroben detailní analýze¹⁵, na jejímž základě došlo k chronologickému zařazení daného souboru. Při dataci jednotlivých nálezových souborů byl kladen hlavní důraz na širší prostorové souvislosti dané odpadní jímký, neboť nelze pominout datační problematičnost právě takovéhoto nálezů. Z historických zpráv víme, že často docházelo k vybírání a vyvážení odpadních jímek a tento proces se mohl opakovat i několikrát (např. *Cymbalák – Matějková, 2012; Frolík – Musil 2010, 9; Klápště 2002, 9; Krajíc 2009, 293; Měřinský – Procházka 2010, 15*). Může se tedy stát, že chronologicky starší předmět se mohl stát součástí mladšího nálezového kontextu. Dále obecně platí, že „životnost“ luxusních předmětů byla v porovnání s běžnou kuchyňskou a stolní keramikou mnohem delší.

Vzhledem ke stavu zachování zde analyzovaných nálezů (především celé nebo z podstatné části rekonstruované tvary) byla při vyhodnocování všech souborů zvolena metoda jejich rozdělení do skupin podle tvaru jako určujícího kritéria. K jejich popisu byl kromě základních tvarových proporcí využit charakter a umístění výzdoby, přítomnost či absence glazury a v některých případech i výrobní surovina. Definice jednotlivých tvarových skupin¹⁶ pak vycházela ze základních v současné době známých vývojových trendů keramických tvarů, tj. především přechod od vejčitých hrnců a džbánů konce 15. až 1. poloviny 16. století k soudkovitým tvarům 2. poloviny 16. století. Z hlediska výrobní suroviny byly na počátku zpracování tyto nálezové soubory rozčleněny do keramických tříd. V průběhu zpracování pak byly postupně sloučeny do osmi základních „keramických skupin“, s nimiž bylo dále pracováno formou slovního popisu. Díky tomuto dělení nálezových souborů z více úhlů bylo možné podchytit základní vývojové tendence keramiky v čase.

¹⁵ Detailní analýza odpadních souborů byla provedena v disertační práci *Blázková 2011*; stručná publikovaná studie *Blázková – Frolík – Žegklitzová 2012*.

¹⁶ Patrně z hlediska terminologického by lepším označením než tvarové bylo morfologické skupiny, kdy tento výraz šířeji zohledňuje rozřazující kritéria.

Obr. 1. Pražský hrad. Lokalizace odpadních jímek. **R** – jímka R (př. č. 1609–10); **1680** – jímka 1680 (př. č. 11680); **S** – Jímka S (př. č. 12328); **čp. 37** – Vikářská čp. 37/IV (př. č. 13460); **čp. 34** – Jiřské náměstí, čp. 34/IV; **B** – jímka B; **C** – jímka C; **NS** – odpadní jáma Nové schody u archivu. Podklad zhotovila J. Žegklitzová. — **Fig. 1.** Prague Castle. Sites of cesspits. **R** – cesspit R (acq. no. 1609–10); **1680** – cesspit 1680 (acq. no. 11680); **S** – cesspit S (acq. no. 12328); **čp. 37** – Vikářská no. 37/IV (acq. no. 13460); **čp. 34** – Jiřské náměstí no. 34/IV; **B** – cesspit B; **C** – cesspit C; **NS** – New Stairs waste pit near archives. Prepared by J. Žegklitzová.

Při datování jednotlivých náleзовých souborů z Pražského hradu bylo kromě samotných náleзовých souborů možné a současně nezbytné využití písemných a ikonografických pramenů. Písemné prameny reprezentují především záznamy postihující majetkové přesuny majitelů nemovitostí, povolání majitelů, případně provádění stavebních úprav. Ikonografické prameny zahrnují jak dobová vyobrazení, tak z mladších období plánovou dokumentaci. Historické prameny posloužily k prvotnímu rámcovému chronologickému zařazení náleзовých souborů.

Při datování náleзовých souborů bylo dvakrát využito komparace s jinými náleзовými celky, a to v případě nejstarších náleзовých situací z odpadních jímek B a ze sklepa čp. 34/IV. Tato metoda je však do značné míry problematická. Za současného stavu publikovaných (ve skutečnosti spíše nepublikovaných) náleзовých celků z Prahy a bezprostředního okolí byly k dispozici závěry a poznatky učiněné na základě náleзовů hmotné kultury z jiných českých měst (Most – Klápště 2002; Plzeň – Schneiderwinklová 2009; Tábor – Krajíc 1998) a vztahovat je nekriticky na pražské prostředí s sebou přináší jistou dávku rizika. Výraznou pomoc nepřinesly ani obě studie analyzující keramické nádoby datované mincemi (Radoměřský – Richter 1974; Nekuda 1980). Bohužel v těchto případech, kdy není k dispozici žádné historické datum, které by bylo možné vztáhnout k fungování daných objektů, nebyla jiná možnost. V případě těchto odpadních jímek byl tedy vymezen interval fungování od poslední třetiny 15. až do poloviny 16. století.

V pěti případech bylo možno při chronologickém zařazení obsahu odpadních jímek vycházet z datování

několika předmětů v kombinaci s konkrétní historickou událostí, jež poskytla orientační datum *ante quem*. Taková situace nastala u odpadní jímky ze sklepa ve Vikářské ulici čp. 37/IV a v případě odpadního zásyvu u Nového schodiště u archivu. Datum 1643, které jednoznačně ukončuje existenci odpadních jímek R, S a 1680, vymezuje horní hranici jejich užívání, ale vzhledem k datování jednotlivých předmětů lze těžiště fungování těchto odpadních zařízení hledat spíše v období do 1. čtvrtiny 17. století. Tuto hypotézu podporuje i nález tří mincí z odpadní jímky 1680. Z hlediska datování se vyskytly největší komplikace v případě odpadní jímky C, pro kterou nemáme k dispozici žádné historické datum a stav publikovaných náleзовých celků pocházejících ze 17. století není tristní pouze v Praze, ale v celém blízkém i vzdálenějším okolí. V tomto případě bylo možné se opřít při dataci náleзовého souboru pouze o jednotlivosti, a tak zatím lze konstatovat, že k zaplňování odpadní jímky C docházelo v průběhu celého 17. století a patrně ještě v první polovině století 18.

Nejstarší náleзовé soubory byly určeny tři a shodně je lze datovat do období poslední třetiny 15. až 1. poloviny 16. století. V relativní chronologii navazujícími náleзовými soubory, které pocházejí z 2. poloviny 16. století až 1. třetiny století 17., jsou nálezy hmotné kultury z odpadních jímek 1680, R a ve Vikářské ulici čp. 37/IV. Do stejného období, snad jen časově úžeji vymezeného do 2. poloviny 16. století až na přelom se stoletím 17., patří nálezy z odpadní jímky S. Jednoznačně nejmladším analyzovaným souborem hmotné kultury je odpadní jímka C u Starého proboštství, která obsahuje nálezy ze 17. až 1. třetiny 18. století.

2.2. Chronologie raně novověké keramiky

Již u středověké keramiky se objevuje rozdělení na keramiky určenou k přípravě pokrmů – kuchyňskou, a nádoby prioritně určené k jejich konzumaci – stolní. Tento trend se ještě výrazněji prosadil v raném novověku, a to v souvislosti se změnami jídelníčku a celkového přístupu ke stolování. Kuchyňská keramika je zastoupena dutými tvary hrnců všech velikostí a hlubokými mísami, polodutými pekáči a cedníky a plochými tvary pánví a pokliček. Stolní keramiky reprezentují především duté tvary džbánů, hrnků a hlubokých mís, poloduté mísy na nožce; a ploché tvary pak mělké mísy, šály a talíře. Vedle výše uvedených kategorií se na počátku novověku začínají ve větší míře objevovat nádoby a předměty, které bezprostředně s přípravou či konzumací pokrmů nesouvisí.

V rámci následujícího přehledu vývoje raně novověké keramiky budou nejprve představeny základní propočetní změny jednotlivých tvarů v čase. Druhým hodnoceným hlediskem je způsob výzdoby a její uplatnění na jednotlivých tvarech nádob. Posledním sledovaným parametrem je užití keramické hmoty v závislosti na keramickém tvaru.

2.2.1. Keramické tvary – kuchyňská keramika

Hrnce (*tab. 1–4; graf 1, 2, 4*)

Hrnce představují nejrozšířenější typ keramické produkce a současně i nejpočetněji zastoupený artefakt každého nálezového souboru. V jejich tvarech se odráží většina vývojových změn, které často v určitých modifikacích zaznamenáváme i u dalších tvarů soudobé produkce (*graf 1*). Pro sledování morfologických změn nejlépe slouží hrnce malé (výška 13,0–18,0 cm) a střední velikosti (18,0–24,0 cm).

Mezi hrnci konce 15. až 1. poloviny 16. století převažuje vejčitý tvar s odsazeným hrdlem a maximálním průměrem výduti v horní čtvrtině až třetině výšky nádoby (*tab. 1: 1, 2, 4–6, 7, 9; 2: 1–3*). Matematicky vyjádřený poměr průměru dna k průměru maximální výduti se pohybuje v intervalu 1 : 2 až 1 : 1,7. Hrdlo bývá členěno třemi až pěti vývalky. Pokud se objevuje výzdoba, redukuje se na jednoduchou rýhu (*tab. 1: 4, 5, 9*) nebo jednořádkové rádélko¹⁷ na podhrdlí (*tab. 2: 1–3*), případně v kombinaci s jednoduchým červeným malováním v podobě jedné nebo více linek (*tab. 1: 1, 2, 7*). Ucho těchto hrnců je tažené, páskové a krátké. Nasedá na okraj a na maximální výduť, případně těsně pod ni. Vnější plocha ucha je u většiny hrnců prožlabená, méně často proříznutá. Vejčité tvary se váží na reznou keramikou všech odstínů barev od světle vypálené přes šedou, šedohnědou až k cihlově červené a keramice pálené v redukčním prostředí.

¹⁷ Označení rádélko bylo zvoleno na základě hesla ze Slovníku spisovného jazyka českého – rádlo, zdrob. rádélko; *ozubené kolečko na násadě, užívané (v krejčovství) k rýsování střihu, (v kuchařství) k vykrajoování drobného pečiva z těsta (Slovník spisovného jazyka českého 1989, díl V, 8)*. Termín rádélko byl současně konzultován s pracovníky jazykové poradny Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., kteří jednoznačně odmítli používání varianty radélko. Toto označení stávající jazyková norma nepřipouští.

V době vyznívání vejčitých tvarů se postupně objevují hrnce přechodného tvaru (*tab. 1: 8; 2: 10*) mezi vejčítým a soudkovitým (*Pajer 1983, 43*) a postupně se prosazují hrnce soudkovitého tvaru. Horní polovina, případně střední část těl soudkovitých hrnců je zdobena širokým pásem rádélkové výzdoby, nejčastěji v podobě segmentové vlnice nebo razítkovaných obloučků. Tyto tvary jsou známé jak v rezné podobě, nejčastěji z cihlově červeně vypálené hlíny světlejších odstínů, tak ze světle vypálené hlíny s ne zcela dokonalou vnitřní glazurou (např. *Mašek 1966, 132, obr. 47; Richterová 1985, 180–182; 1986, 210–219*).

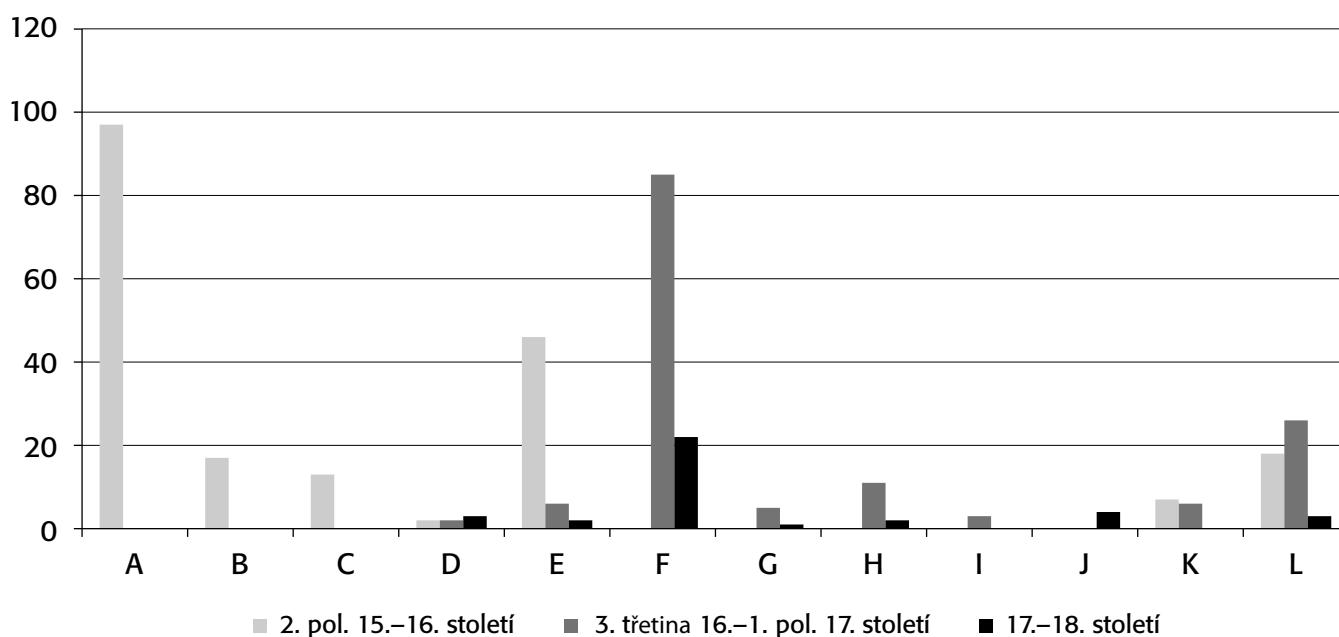
V období po polovině 16. století masivněji nastupují soudkovité tvary hrnců (*tab. 2*) s maximálním průměrem výduti přibližně v polovině výšky nádoby, přičemž poměr průměru dna k maximální výduti činí 1 : 1,5 až 1 : 1,25. Soudkovitý tvar hrnce pak převažuje po celé 17. století. Předchozí rádélková nebo razítková výzdoba je postupně nahrazována několikanásobným rýhováním, které nejčastěji pokrývá horní část výduti, a to prostor mezi okrajem a místem připojení ucha k tělu (*tab. 3: 1, 3, 4, 6*). Tato výzdobná technika přinesla mezi hrnce výraznou unifikaci. Setkáváme se s ní ještě v 1. polovině 17. století. Od konce 16. století se pás rýhování postupně redukuje na jednoduchou až trojnásobnou rýhu na podhrdlí (*tab. 3: 2*). Přibližně v 1. třetině 17. století také přibývá uvnitř glazovaných hrnců, u nichž se setkáváme s jinou barvou glazury na okraji oproti glazuře vnitřní (*tab. 3: 3*), což lze považovat za záměrný výzdobný prvek. Vylévání vnitřní strany nádoby glazurou je zároveň méně pečlivé. Běžně se stává, že glazura stéká po vnější výduti a na ucho. Délka páskového ucha se u těchto tvarů prodlužuje a zmenšuje se prožlabení jeho vnější plochy, kterého postupně ubývá i co do četnosti.

Patrně po polovině 17. století se objevují hrnce s esovitým tvarem těla, ukončeným ostře zalomeným, šikmo ven vyhnutým okrajem (*tab. 3: 8–10*). Celá výduť těchto hrnců je pokryta vývalkovou šroubovicí. Jako výzdobný prvek může být uplatněno malování (červené, bílé) jedné až několika horizontálních linek v horní třetině výšky nádoby (*tab. 3: 3, 5, 8*). Tyto tvary hrnců přetrvávají i v 1. polovině 18. století.

Přibližně ke konci 17. století se začíná objevovat výrazný otisk prstu v místě přimáčknutí ucha k tělu hrnce. V období od konce 16. do poloviny 17. století je převážná většina hrnců vyrobena ze světle vypálené hlíny a opatřena vnitřní glazurou, která mírně přesahuje vně přes okraj. Rezné tvary se objevují spíše sporadicky. Postupně narůstá četnost glazovaných hrnců, vyrobených z cihlově červeně vypálené hlíny.

Výše popsané hrnce reprezentují nejpočetněji zastoupené tvary, které však v raně novověkých souborech pravidelně doplňují další hrnce odlišné profilace. Nejčastěji se jedná o nízké soudkovité tvary s jedním (*tab. 4: 3*) nebo dvěma uchy (*tab. 4: 6*), válcové tvary (*tab. 4: 5*), hrnce s rovnými, nálevkovitě se rozvírajícími stěnami (*tab. 4: 7*) či velké hrnce zásobnicového charakteru (*tab. 4: 1, 2*).

Chronologický význam, který je ve starších historických obdobích přikládán modelaci okrajů hrnců, v raném novověku svoji důležitost rozhodně pozbývá.

Graf 1. Přehled základních tvarů hrnců (hodnoceno 381 celých tvarů), které náleží do tří časových období. **A** – vejčitý, neglazovaný; **B** – přechodný, neglazovaný; **C** – soudkovitý neglazovaný; **D** – válcový; **E** – soudkovitý s plošným rádélkem, glazovaný; **F** – soudkovitý s plošným rýhováním v místě největší výdutí, s vnitřní glazurou; **G** – nízký, soudkovitý, s vnitřní nebo oboustrannou glazurou; **H** – soudkovitý s vývalky, s vnitřní glazurou; **I** – nálevkovitě se rozvírající, s vnitřní glazurou; **J** – esovitý, s vnitřní glazurou; **K** – hrneček; **L** – ostatní tvary. — **Graph 1.** Overview of basic pot shapes (381 whole pots analysed) from three chronological periods. **A** – egg-shaped, unglazed; **B** – transitional, unglazed; **C** – barrel-shaped unglazed; **D** – cylindrical; **E** – barrel-shaped with flat wheel-pressed decoration, glazed; **F** – barrel-shaped with flat grooves at the maximum bulge, inner glazing; **G** – low, barrel-shaped, inner glazing or glazed on both sides; **H** – barrel-shaped with rills, inner glazing; **I** – flaring, inner glazing; **J** – S-shaped, inner glazing; **K** – small mug; **L** – other shapes.

Zjednodušeně řečeno, můžeme konstatovat, že v průběhu celého 16. až 1. poloviny 17. století jsou nejběžnější ovalené, přehnuté, esovitě profilované okraje, případně náznak esovité profilace. Spektrum okrajů pak doplňuje prožlabené okruží, ven vyhnutý nebo vodorovně vyložený okraj. Na základě osmi analyzovaných náleзовých souborů z Pražského hradu není možné vysledovat závislost změny modelace okraje hrnců v čase.

Hluboké misky (tab. 5, 14)

Druhým nejrozšířenějším tvarem kuchyňské keramiky bývají hluboké misky, i když v jejich případě příslušnost k čistě kuchyňskému nádobí je sporná, protože je zřejmé, že sloužily nejen k přípravě pokrmů, ale i k jejich konzumaci.

Nejstarší typ představují misky mírně nálevkovitě rozvřeného tvaru s hladkým nebo rýhami členěným, někdy mírně vydutým tělem (tab. 5: 1, 4), které se sice objevují v celém období od konce 14. až do konce 16. století (např. *Krajíc 1998*, obr. 25 /M 23546, str. 80/; obr. 28 /M 23548, str. 83/; *Schneiderwinklová 2009*, Fig. 1: 6, 7; *Cymbalak — Matějková 2012*, obr. 23: g), ale četnost jejich nálezů v mladších souborech výrazně klesá. Výška těchto mís se pohybuje v intervalu 9,0–11,0 cm a průměr okraje je nejčastěji mezi 20,0–22,0 cm. Hluboké misky těchto tvarů byly vždy vyrobeny z neglazované hlíny. Poměrně často se setkáváme s hrubozrnnou, šedohnědou hlínou, ale výjimkou nejsou ani misky vyrobené z cihlově červené nebo světle vypálené hlíny.

Do poslední třetiny 15. až první poloviny 16. století lze datovat i hluboké misky se dvěma protilehlými uchy, která jsou připravena těsně pod okrajem a na dolní část výdutí

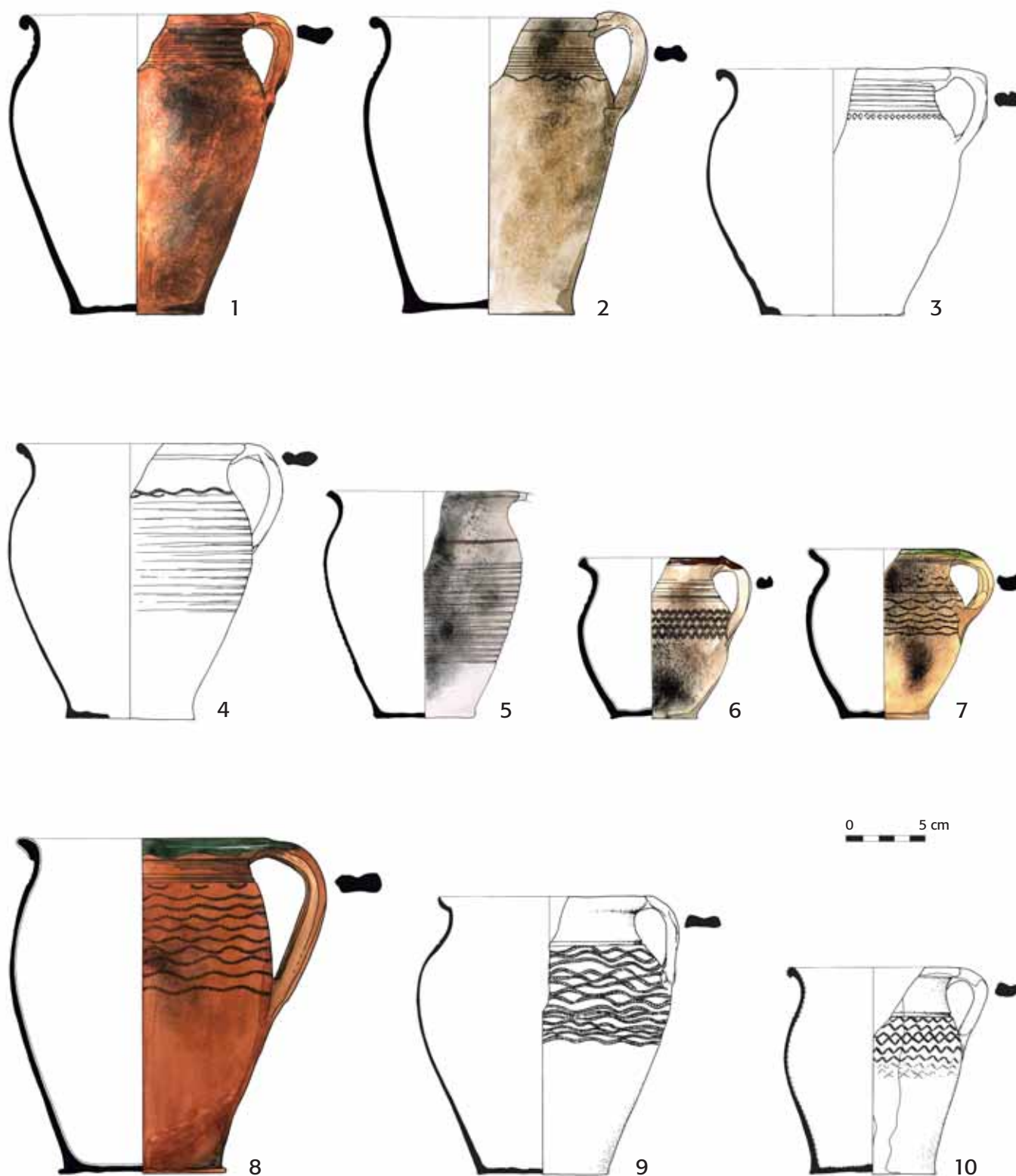
(tab. 5: 2, 3). Misky mají mírně nálevkovitě rozvřený tvar, kdy v jednom případě je výduť členěna několika (1–3) rýhami, ve druhém pásem razítkové výzdoby v podobě přesekávaných obloučků. Pro misky je charakteristický dovnitř vyhnutý, přímý okraj. Misky jsou vyrobeny ze světle vypálené hlíny s vnitřní glazurou.

Druhou skupinu reprezentují nálevkovitě se rozvírající hluboké misky s plastickou, někdy vícenásobnou páskou zdobenou většinou promačkáváním (typ „řetízek“; tab. 5: 5–6), obecně označované jako pernice.¹⁸ Misky mají ven vyložený okraj, který často bývá zdoben radélkem v podobě několika řad drobných čtverečků. Výška těchto hlubokých mís se pohybuje v intervalu 11,0–15,0 cm a průměr okrajů v rozmezí 22,0–27,5 cm. Jednoznačně největší počet nálezů byl vyroben z hrubozrnné, cihlově červeně vypálené hlíny, u které se pravidelně projevuje sendvičový efekt v podobě pouze do šeda vypáleného středu jinak cihlově červeného střepu. V rámci analyzovaných souborů byla zaznamenána jediná výjimka, kdy se jedná o misku vyrobenou ze světle běžově vypálené hlíny a opatřenou oboustrannou glazurou, vnitřní zelenožlutou a vnější tmavě zelenou (tab. 5: 6). Hluboké misky s prstovanou páskou jsou nedílnou součástí všech souborů datovaných do období po polo-

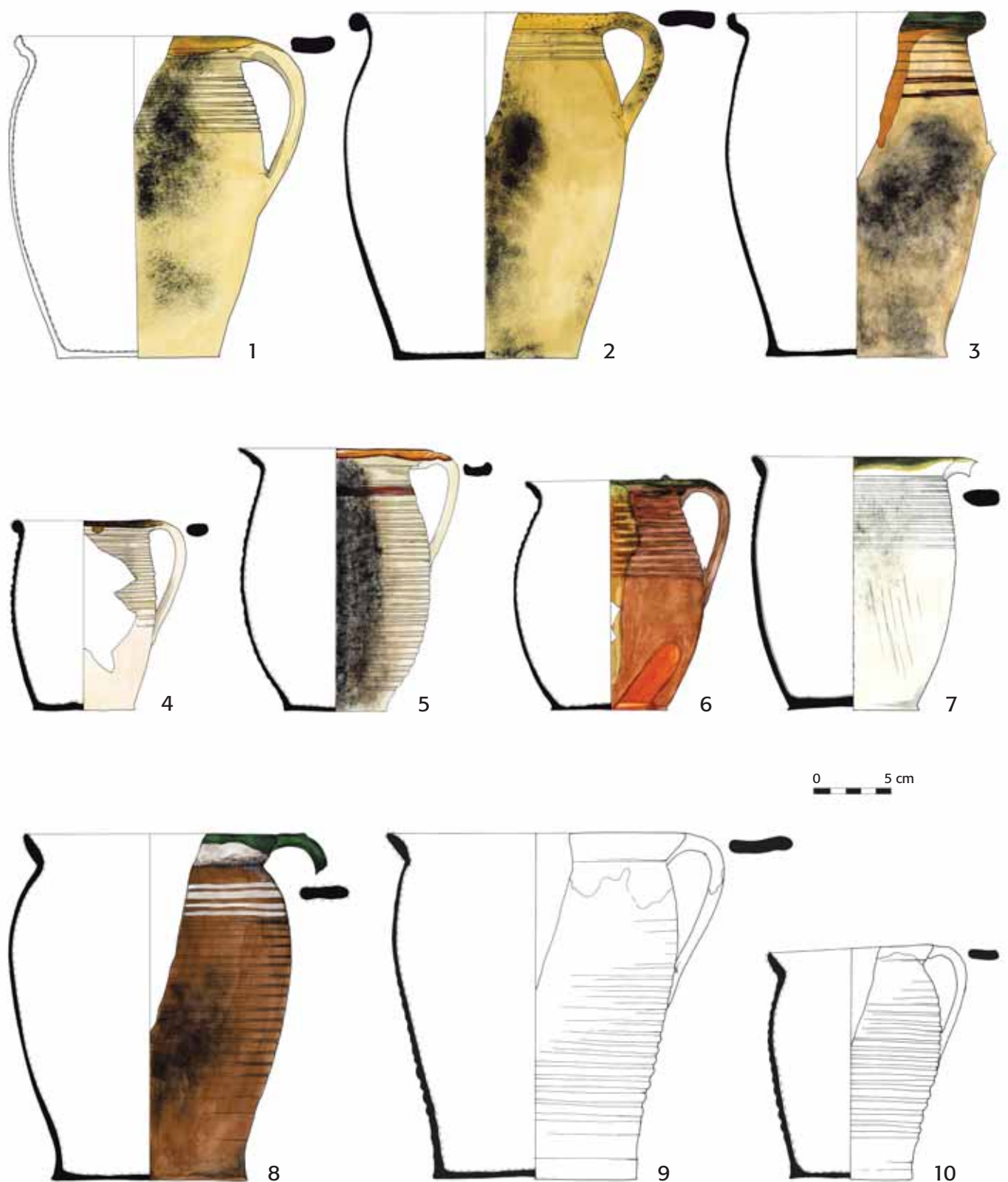
¹⁸ Vzhledem k tomu, že označení pernice se z hlediska funkce váže k třecím mísám (např. *Scheufler 1972*, 28; *Pajer 1983*, 26), považujeme společně s J. Žegklitzem (*Blažková — Žegklitz v tisku*) jeho zobecněné užívání za zavádějící. Pernice byla mísa se zdrsněným vnitřním povrchem, která byla speciálně určena k přípravě třených kaší a tření viktualii. V řadě cechovních artikulí byla pernice jedním z mistrovských kusů (*Štajnoch 2006*, 976).

Tab. 1. Tvarová škála hrnců. Výzkum Pražského hradu. **1, 6, 7** – odpadní jámka čp. 34/IV (inv. č. 17, 11, 15); **2–4, 7** – odpadní jámka B (př. č. 1359, inv. č. 81, 181, 77, 42); **5, 8** – odpadní jáma Nové schody u archivu (inv. č. 762, 733). Foto G. Blažková. Kresba V. Pincová a archiv archeologického odd. Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, v. v. i. (autorství platí pro všechny tabulky, není-li uvedeno jinak). — **Tab. 1.** Morphological scale of pots. Excavations at Prague Castle. **1, 6, 7** – cesspit at house no. 34/IV (inv. no. 17, 11, 15); **2–4, 7** – cesspit B (acq. no. 1359, inv. no. 81, 181, 77, 42); **5, 8** – New Stairs waste pit near the archives (inv. no. 762, 733). Photo: G. Blažková. Drawings: V. Pincová and archives of the Prague Castle archaeological department of the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences (unless indicated otherwise, this copyright applies to all tables).

Tab. 2. Tvarová škála hrnců. Výzkum Pražského hradu. **1, 2** – odpadní jímka čp. 34/IV (inv. č. 14, 22); **3–5, 9, 10** – odpadní jímka B (př. č. 1359, inv. č. 85, 86, 135, 110, 214); **6, 7** – odpadní jáma Nové schody u archivu (inv. č. 729, 730); **8** – odpadní jímka R (př. č. 1609–1610, inv. č. 23). – **Tab. 2.** Morphological scale of pots. Excavations at Prague Castle. **1, 2** – cesspit at house no. 34/IV (inv. no. 14, 22); **3–5, 9, 10** – cesspit B (acq. no. 1359, inv. no. 85, 86, 135, 110, 214); **6, 7** – New Stairs waste pit near the archives (inv. no. 729, 730); **8** – cesspit R (acq. no. 1609–1610, inv. no. 23).

Tab. 3. Tvarová škála hrnců. Výzkum Pražského hradu. **1, 2, 4–6** – odpadní jímka 1680 (inv. č. 14, 621, 21, 25, 15); **3, 8–10** – odpadní jímka C (př. č. 1447, inv. č. 242, 225, 306, 247); **7** – odpadní jímka R (př. č. 1609–1610, inv. č. 4). — **Tab. 3.** Morphological scale of pots. Excavations at Prague Castle. **1, 2, 4–6** – cesspit 1680 (inv. no. 14, 621, 21, 25, 15); **3, 8–10** – cesspit C (acq. no. 1447, inv. no. 242, 225, 306, 247); **7** – cesspit R (acq. no. 1609–1610, inv. no. 4).

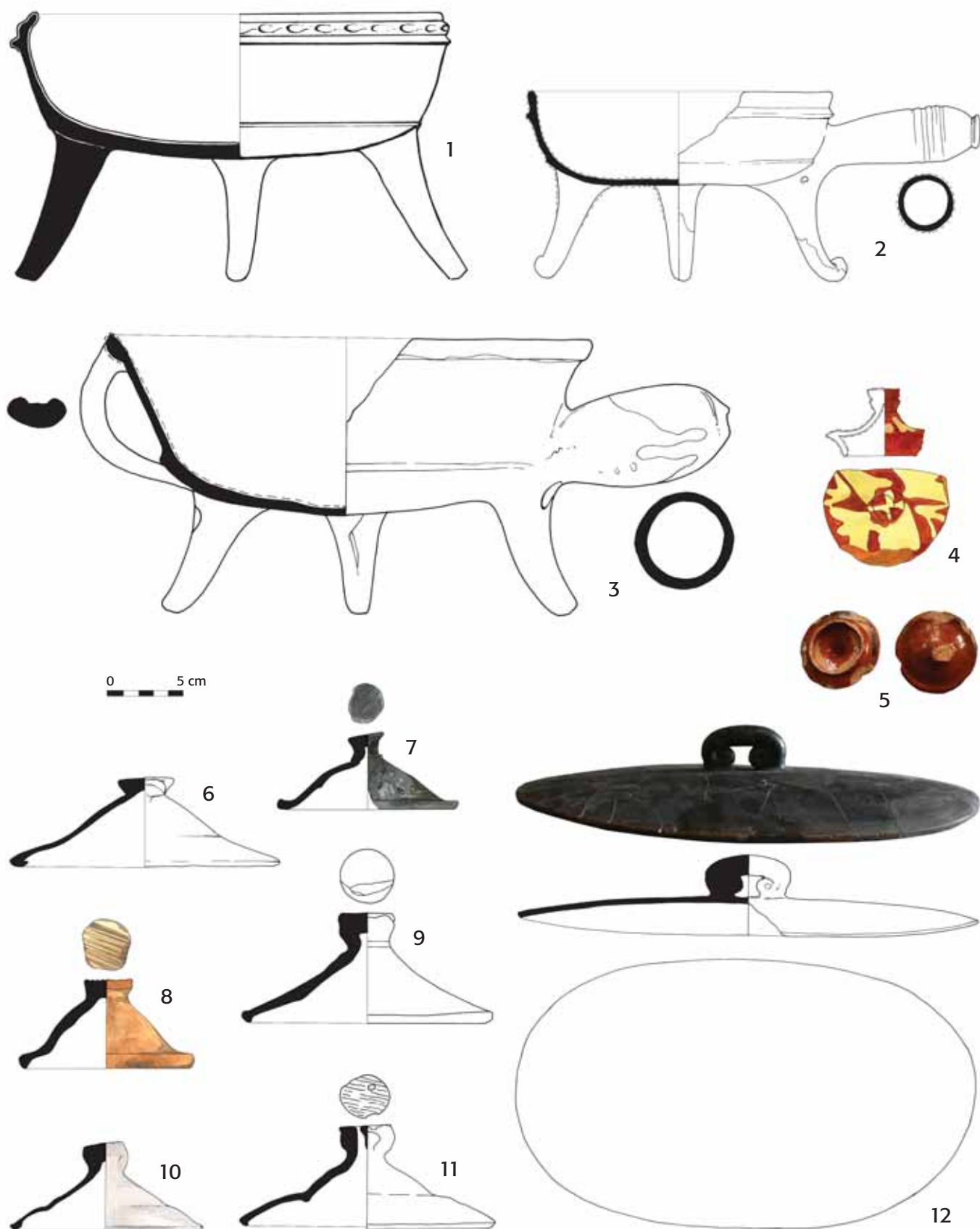
Tab. 4. Tvarová škála hrnců. Výzkum Pražského hradu. **1, 2, 6** – odpadní jímka S (př. č. 12328, inv. č. 812, 19, 475); **3, 5** – odpadní jímka C (př. č. 1447, inv. č. 436, 301); **4** – odpadní jímka Vikářská ulice čp. 37/IV (př. č. 13460, inv. č. 48); **7** – odpadní jímka 1680 (inv. č. 943). — **Tab. 4.** Morphological scale of pots. Excavations at Prague Castle. **1, 2, 6** – cesspit S (acq. no. 12328, inv. no. 812, 19, 475); **3, 5** – cesspit C (acq. no. 1447, inv. no. 436, 301); **4** – cesspit at Vikářská Street no. 37/IV (acq. no. 13460, inv. no. 48); **7** – cesspit 1680 (inv. no. 943).

Tab. 5. Tvarová škála mís a mistichek. Výzkum Pražského hradu. **1** – odpadní jímka čp. 34/IV (inv. č. 7); **2–4, 11** – odpadní jímka B (př. č. 1359, inv. č. 14, 153, 93, 20); **5, 6, 10** – odpadní jímka 1680 (inv. č. 646, 647, 201); **9** – odpadní jímka S (př. č. 12328, inv. č. 85); **7, 8, 12** – odpadní jímka C (př. č. 1447, inv. č. 304, 231, 223). — **Tab. 5.** Morphological scale of deep plates and bowls. Excavations at Prague Castle. **1** – cesspit at house no. 34/IV (inv. no. 7); **2–4, 11** – cesspit B (acq. no. 1359, inv. no. 14, 153, 93, 20); **5, 6, 10** – cesspit 1680 (inv. no. 646, 647, 201); **9** – cesspit S (acq. no. 12328, inv. no. 85); **7, 8, 12** – cesspit C (acq. no. 1447, inv. no. 304, 231, 223).

Tab. 6. Tvarová škála pánví na třech nožkách. Výzkum Pražského hradu. **1** – odpadní jímka B (př. č. 1359, inv. č. 154); **2, 3, 5** – odpadní jímka S (př. č. 12328, inv. č. 97, 96, 93); **4, 6** – odpadní jímka 1680 (inv. č. 9, 20); **7–9** – odpadní jímka C (př. č. 1447, inv. č. 241, 227, 232). – **Tab. 6.** Morphological scale of three-legged pans. Excavations at Prague Castle. **1** – cesspit B (acq. no. 1359, inv. no. 154); **2, 3, 5** – cesspit S (acq. no. 12328, inv. no. 97, 96, 93); **4, 6** – cesspit 1680 (inv. no. 9, 20); **7–9** – cesspit C (acq. no. 1447, inv. no. 241, 227, 232).

Tab. 7. Tvarová škála pánví na třech nožkách, pokliček a víček. Výzkum Pražského hradu. **1, 11** – odpadní jímka S (př. č. 12328, inv. č. 41, 102); **2, 3, 6, 12** – odpadní jímka C (př. č. 1447, inv. č. 238, 244, 311, 268); **4** – Bílá věž; **5** – Zlatá ulička; **7, 8** – odpadní jáma Nové schody u archivu (inv. č. 740, 953); **9** – odpadní jímka Vikářská ulice čp. 37/IV (př. č. 13460, inv. č. 32); **10** – odpadní jímka 1680 (inv. č. 649). — **Tab. 7.** Morphological scale of tripod pans, pot lids and tops. Excavations at Prague Castle. **1, 11** – cesspit S (acq. no. 12328, inv. no. 41, 102); **2, 3, 6, 12** – cesspit C (acq. no. 1447, inv. no. 238, 244, 311, 268); **4** – White Tower; **5** – Golden Lane; **7, 8** – New Stairs waste pit near the archives (inv. no. 740, 953); **9** – cesspit at Vikářská Street no. 37/IV (acq. no. 13460, inv. no. 32); **10** – cesspit 1680 (inv. no. 649).

Tab. 8. Pánev a cedníky. Výzkum Pražského hradu. **1** – HS 000196. Foto J. Žegklitz; **2** – Jiřský klášter, zahrada – západní část (inv. č. 14314/1); **3** – odpadní jímka Vikářská ulice čp. 37/IV (inv. č. 53). — **Tab. 8.** Pan and strainers. Excavations at Prague Castle. **1** – HS 000196. Photo: J. Žegklitz; **2** – St. George's Convent, garden – western part (inv. no. 14314/1); **3** – cesspit at Vikářská Street no. 37/IV (inv. no. 53).

Tab. 9. Tvarová škála džbánů. Výzkum Pražského hradu. **1, 2, 4, 6** – odpadní jímka B (př. č. 1359, inv. č. 96, 44, 73, 11); **3, 5, 8** – odpadní jímka čp. 34/IV (inv. č. 8, 31, 4); **7** – odpadní jáma Nové schody u archivu (inv. č. 753); **9** – odpadní jímka 1680 (inv. č. 620). – **Tab. 9.** Morphological scale of jugs. Excavations at Prague Castle. **1, 2, 4, 6** – cesspit B (acq. no. 1359, inv. no. 96, 44, 73, 11); **3, 5, 8** – cesspit at house no. 34/IV (inv. no. 8, 31, 4); **7** – New Stairs waste pit near the archives (inv. no. 753); **9** – cesspit 1680 (inv. no. 620).

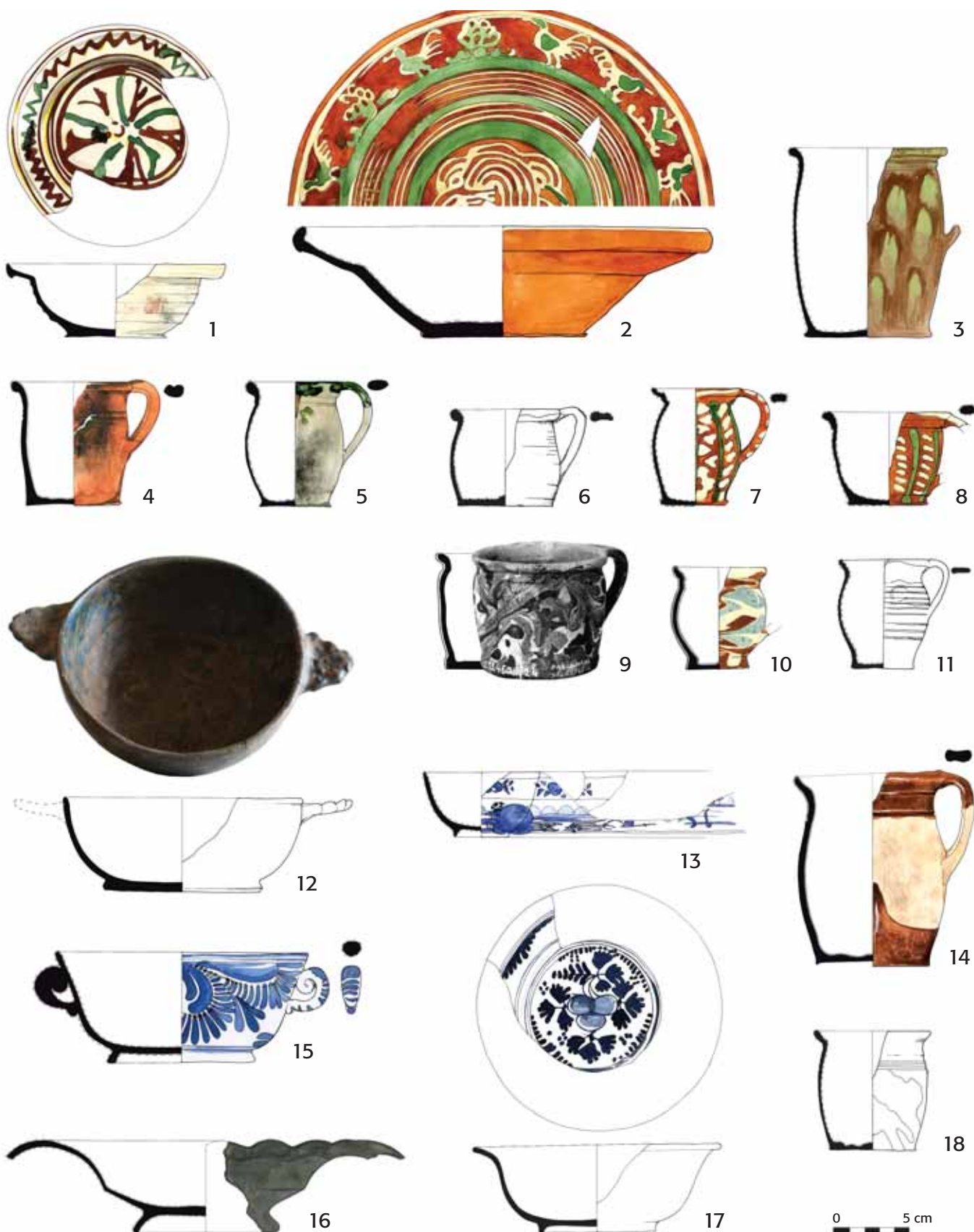
Tab. 10. Tvarová škála džbánů. Výzkum Pražského hradu. **1** – odpadní jímka Vikářská ulice čp. 37/IV (př. č. 13460, inv. č. 38); **2** – odpadní jímka B (př. č. 1359, inv. č. 151); **3** – odpadní jímka 1680 (inv. č. 652); **4** – odpadní jímka R (př. č. 1609–1610, inv. č. 17); **5, 7, 9** – odpadní jímka C (př. č. 1447, inv. č. 283, 249, 224); **6** – odpadní jímka S (př. č. 12328, inv. č. 823). — **Tab. 10.** Morphological scale of jugs. Excavations at Prague Castle. **1** – cesspit at Vikářská Street no. 37/IV (acq. no. 13460, inv. no. 38); **2** – cesspit B (acq. no. 1359, inv. no. 151); **3** – cesspit 1680 (inv. no. 652); **4** – cesspit R (acq. no. 1609–1610, inv. no. 17); **5, 7, 9** – cesspit C (acq. no. 1447, inv. no. 283, 249, 224); **6** – cesspit S (acq. no. 12328, inv. no. 823).

Tab. 11. Tvarová škála malovaných džbánů. Výzkum Pražského hradu. **1, 5** – odpadní jímka Vikářská ulice čp. 37/IV (př. č. 13460, inv. č. 42, 39); **3** – odpadní jímka S (př. č. 12328, inv. č. 497); **2, 4** – Bílá věž. — **Tab. 11.** Morphological scale of painted jugs. Excavations at Prague Castle. **1, 5** – cesspit at Vikářská Street no. 37/IV (acq. no. 13460, inv. no. 42, 39); **3** – cesspit S (acq. no. 12328, inv. no. 497); **2, 4** – White Tower.

Tab. 12. Tvarová škála mělkých mís. Výzkum Pražského hradu. **1, 5, 6** – odpadní jámka S (př. č. 12328, inv. č. 84, 468, 472); **2** – odpadní jáma Nové schody u archivu (inv. č. 737); **3** – odpadní jámka 1680 (inv. č. 639); **4** – odpadní jámka Vikářská ulice čp. 37/IV (př. č. 13460, inv. č. 46). – **Tab. 12.** Morphological scale of shallow bowls. Excavations at Prague Castle. **1, 5, 6** – cesspit S (acq. no. 12328, inv. no. 84, 468, 472); **2** – New Stairs waste pit near the archives (inv. no. 737); **3** – cesspit 1680 (inv. no. 639); **4** – cesspit at Vikářská Street no. 37/IV (acq. no. 13460, inv. no. 46).

Tab. 13. Tvarová škála mělkých mís, hrnků, hrnečků a šálů. Výzkum Pražského hradu. **1, 3, 12, 13, 15–17** – odpadní jámka C (př. č. 1447, inv. č. 218, 243, 277, 285, 55, 88, 282); **2, 5** – odpadní jámka 1680 (inv. č. 638, 631); **4, 14** – odpadní jámka Nové schody u archivu (inv. č. 731, 769); **6, 11, 18** – odpadní jámka B (př. č. 1359, inv. č. 156, 163, 165); **7–10** – odpadní jámka Vikářská ulice čp. 37/IV (př. č. 13460, inv. č. 21, 23, 24, 22). — **Tab. 13.** Morphological scale of shallow bowls, mugs, cups and small cups. Excavations at Prague Castle. **1, 3, 12, 13, 15–17** – cesspit C (acq. no. 1447, inv. no. 218, 243, 277, 285, 55, 88, 282); **2, 5** – cesspit 1680 (inv. no. 638, 631); **4, 14** – New Stairs waste pit near the archives (inv. no. 731, 769); **6, 11, 18** – cesspit B (acq. no. 1359, inv. no. 156, 163, 165); **7–10** – cesspit at Vikářská Street no. 37/IV (acq. no. 13460, inv. no. 21, 23, 24, 22).

Tab. 14. Tvarová škála hlubokých malovaných prolamovaných mís. Výzkum Pražského hradu. **1, 2** – odpadní jímka 1680 (inv. č. 642, 650); **3** – odpadní jímka Vikářská ulice čp. 37/IV (př. č. 13460, inv. č. 33). Foto J. Frolík; **4** – odpadní jímka R (př. č. 1609–1610, inv. č. 13); **5** – sbírka arch. K. Fialy (inv. č. 935). Foto J. Žegklitz. — **Tab. 14.** Morphological scale of openwork bowls. Excavations at Prague Castle. **1, 2** – cesspit 1680 (inv. no. 642, 650); **3** – cesspit at Vikářská Street no. 37/IV (acq. no. 13460, inv. no. 33). Photo J. Frolík; **4** – cesspit R (acq. no. 1609–1610, inv. no. 13); **5** – from the collection of architect K. Fiala (inv. no. 935) Photo J. Žegklitz.

Tab. 15. Tvarová škála talířů a podnosů. Výzkum Pražského hradu. **1, 3, 5, 6** – odpadní jímka C (př. č. 1447, inv. č. 287, 234, 233, 230); **2** – odpadní jímka Vikářská ulice čp. 37/IV (př. č. 13460, inv. č. 47); **4** – odpadní jímka 1680 (inv. č. 644). — **Tab. 15.** Morphological scale of plates and trays. Excavations at Prague Castle. **1, 3, 5, 6** – cesspit C (acq. no. 1447, inv. no. 287, 234, 233, 230); **2** – cesspit at Vikářská Street no. 37/IV (acq. no. 13460, inv. no. 47); **4** – cesspit 1680 (inv. no. 644).

Tab. 16. Tvarová škála dalších keramických výrobků. Výzkum Pražského hradu. **1, 2, 4, 5** – odpadní jímka 1680 (inv. č. 628, 635, 640, 629); **3, 18** – odpadní jímka S (př. č. 12328, inv. č. 459, 473); **6, 7, 9–12** – odpadní jímka B (př. č. 1359, inv. č. 396, 351, 393, 326, 395, 377); **8, 14** – odpadní jáma Nové schody u archivu (inv. č. 738, 752); **13** – odpadní jímka Vikáříská ulice čp. 37/IV (inv. č. 40); **15, 16** – sbírka arch. K. Fialy; **17** – odpadní jímka C (př. č. 1447, inv. č. 221). – **Tab. 16.** Morphological scale of other ceramic products. Excavations at Prague Castle. **1, 2, 4, 5** – cesspit 1680 (inv. no. 628, 635, 640, 629); **3, 18** – cesspit S (acq. no. 12328, inv. no. 459, 473); **6, 7, 9–12** – cesspit B (acq. no. 1359, inv. no. 396, 351, 393, 326, 395, 377); **8, 14** – New Stairs waste pit near the archives (inv. no. 738, 752); **13** – cesspit at Vikáříská Street no. 37/IV (inv. no. 40); **15, 16** – from the collection of architect K. Fiala; **17** – cesspit C (acq. no. 1447, inv. no. 221).

vině 16. století¹⁹ (např. *Blázková-Dubská 2007*, Fig. 18: 3) a s jejich výskytem se lze běžně setkat po celé 17. století. Od 2. poloviny 17. století se v náleзовých souborech objevují mělké misky k okrajem modelovaným do hubičky na protilehlé straně opatřené uchem²⁰. Jedná se o vnitřně glazované tvary s možností užití zapouštěné glazury (*tab. 5: 8*).

Za součást stolní keramiky lze považovat hluboké malované mísy (*tab. 14: 1, 2, 4*), které také nejčastěji patří do tzv. červené berounské skupiny. V souborech se objevují jak mísy bezuché, tak ve variantách se dvěma třmenovými uchy. Vzhledem k tomu, že se jedná o zástupce tzv. berounského zboží, datuje se jejich výroba do období 4. čtvrtiny 16. až do 1. třetiny 17. století. Ze stejného období pak pochází i hluboká mísa se dvěma třmenovými uchy, která je opatřena vnitřní, stévkavou glazurou. Kromě malované výzdoby může být na hlubokých mísách z vnější strany těsně pod okrajem umístěna prstovaná páska.

V raně novověkých náleзовých souborech se v řádu jedinců objevují hluboké mističky (*tab. 5: 11, 12*) malých rozměrů s výškou do 3,5 cm a s průměrem okraje okolo 10,0 cm. Tyto mističky mají jednoduchý, mírně se nálevkovitě rozevírající tvar. Jediným výzdobným prvkem bývá jednoduchá rýha těsně pod okrajem. Ve všech případech se jedná o nádoby opatřené vnitřní glazurou. Jejich funkční využití je nejasné. Z chronologického hlediska lze konstatovat, že se tyto mističky v nezměněné podobě objevují od konce 15. až do poloviny 17. století.

Pánve (*tab. 6, 7*)

Zástupce plochých tvarů v raně novověkých souborech kuchyňské keramiky reprezentují pánve na třech nožkách, určené k přípravě pokrmů na otevřeném ohni²¹, případně kladené na hrobec žhavého popela, kdy se nádoba ohřívala radiačním, sálavým teplem (*Štajnochr 2006, 978*). Pánve jsou převážně oxidáčně, velmi kvalitně vypálené, tenkostěnné a již od 14. století jsou zpravidla opatřeny vnitřní glazurou.²² V případě pánví glazura pravidelně přesahuje přes okraj a její zbytky nezřídka najdeme na nožkách a na držadle.

Starší produkci 1. poloviny 16. století reprezentují pánve na třech nožkách s hladkým konkávním tělem, čochkovitým dnem (*tab. 6: 1*). Pro tyto pánve je typický přehnutý nebo ovalený okraj. Nožky jsou nízké a nejčastěji výška těla přesahuje výšku nožek. Nedílnou součástí pánví na třech nožkách je krátké baňaté držadlo, umístěné mírně pod okrajem. V místě připojení k tělu je držadlo zúžené a u ústí naopak rozšířené se zataženým nebo přehnutým okrajem. Tímto způsobem tvarované držadlo umožňovalo nasazení dřevěného nástavce a tím snazší manipulaci s nádobou.

Ve 2. polovině 16. století nastupují raně novověké tvary a procentuální zastoupení pánví na třech nožkách v rámci keramických souborů mírně roste.²³ Zvyšuje se výška těla a úměrně s ní nejen výška nožek, ale i průměr okraje. Nožky dosahují nejméně poloviny celkové výšky nádoby nebo ji dokonce mírně převyšují, čímž dochází ke zvětšení manipulačního prostoru pod nádobou. Tvar těla pánve je nízký, válcový nebo jsou stěny těla lehce vyduťte a čochkovitě dno nahrazuje u mladších variant dno rovné. Výduť může být nezdobená (*tab. 6: 3*), ale častěji se po celém těle uplatňuje rádélková výzdoba v podobě segmentové vlnice (*tab. 6: 4, 5*). V rámci profilace okraje se lze setkat se širokým spektrem modelací, a to nejčastěji s lištovaným okružím a esovitě profilovaným okrajem, určeným pro osazení pokličky. Výjimkou však nejsou ani ovalený nebo přehnutý okraj. V některých případech může být okraj modelován i do hubičky. Zcela novou variantou okraje je přehnutý okraj, který je v pravidelných rozestupech přímáčknutý (*tab. 6: 6*). V těchto případech se jedná o dekorativní záměr. Držadlo mladší varianty pánví je delší a bývá zakončeno téměř uzavřenou obvodovou lištou, čímž bylo definitivně zamezeno možnosti nasadit dřevěný nástavec. Soubory z Pražského hradu však obsahují i kombinaci rádélkové výzdoby a rozšiřujícího se otevřeného držadla (*tab. 6: 2*), a to v souborech z poslední čtvrtiny 16. století. Lze tedy předpokládat, že se jedná o jakési přechodné tvary, u nichž byla využita starší varianta modelace držadla v kombinaci s nastupující rádélkovou výzdobou těla nádob. Pro jednoznačné chronologické zařazení bude třeba dalších lépe datovaných náleзовých souborů.

Od středověku známe pánve nejčastěji vyráběné ze světle vypálené hlíny a opatřené vnitřní glazurou hnědých a okrových odstínů. Po polovině 16. století se v ojedinělých případech můžeme setkat s glazurou zelenou, v mladším období překrývající bílé nástřepí. Kromě pánví ze světle vypálené hlíny se na konci 16. století začínají objevovat i výrobky z cihlově červeně vypálené hlíny, opatřené čirou transparentní glazurou (*tab. 6: 3, 4*).

Kolem poloviny 17. století je rádélková výzdoba těla pánví nahrazena hustými, výraznými vývalky, které pokrývají celé tělo (*tab. 6: 8, 9*). V témže období pak jsou poprvé zaznamenány pánve velkých rozměrů, u nichž

¹⁹ V. Scheufler dokládá výskyt hlubokých mís s plastickými pásky již od 14. století (*Scheufler 1972, 28, tab. I: 11*), ale v analyzovaných souborech z Pražského hradu se žádná neobjevila před polovinou 16. století.

²⁰ Kromě výzkumů Pražského hradu pochází několik exemplářů tohoto tvaru z Prahy 1 - Hradčany, Loretánská čp. 106 (nepublikovaný výzkum 2002, I. Herichová).

²¹ V černých kuchyňských městských domů bylo topeniště před otvorem pece. Oheň se v létě rozdělával v prsku, aby kouř vcházel dovnitř. Hořící polínka se opírala o železný kozlík, hrnce stály na trojnožce, pánve a rendlíky na vlastních hliněných nožkách. V zimě se oheň rozdělával uvnitř pece a plamen byl veden tak, aby vyhříval kamna v sousední místnosti. V té době musela hospodyně nádoby s připravovanými pokrmy zavádět dovnitř do pecního otvoru, což činila pomocí tyče nastrkované do dutých držáků hliněných nádob nebo pomocí pecního nářadí. Při zimním způsobu vaření byla mnohem větší spotřeba keramiky, protože nádobám v žáru často praskala ucha a rozbíjely se při obtížné manipulaci. Ne náhodou radí satira Frantova pranostika z konce 16. století, aby se hospodyně v měsíci září zásobily dostatečným množstvím nádob (*Petráš a kol. 1997, 824*).

²² Mstěnice – nález v oxidáčním prostředí pálené trojnožky bez polevy (*Nekuda 1985, 109*).

²³ Porovnáme-li procentuální zastoupení pánví ze středověkých lokalit Pfaffenschlag (14.–15. st.) – 0,28 % (*Nekuda 1975, 117*) a Mstěnice (14.–15. st.) – 1,0 % (*Nekuda 1985, 78*) s nálezy z mladších období – studna v Soběslavi (pol. 15. – pol. 16. st.) – 3,1 % (*Krajč 1990, 100*), jímka z Tábora z domu pasíře čp. 220 (15. – pol. 16. st.) – 3,75 % (*Krajč 1998, 168*), a konečně městská parcela v Sedlčanech (15.–17. st.) – 14 % (*Dohnal – Koucký 2000, 374*), spatřujeme postupný nárůst jejich podílu v rámci uvedených souborů.

průměr okraje nezřídka přesahuje 30 cm a na protilehlé straně držadla je pro lepší manipulaci s tak velkou a těžkou nádobou umístěné ucho (*tab. 6: 9; 7: 3*). U tohoto typu pánví se lze setkat s mírně nálevkovitě se rozvírajícím miskovitým tělem s rovným dnem a stěnami členěnými hustými vývalky. Držadlo je ukončeno zúženou lištou. Všechny analyzované nálezy z Pražského hradu byly vyrobeny ze světle vypálené hlíny a opatřeny vnitřní glazurou okrových nebo zelených odstínů. V jednom případě byla zaznamenána i změna barvy glazury na okraji pánve. Vzhledem ke stavu publikované pramenné základny je datace těchto pánví velice obtížná (*Dohnal — Vařeka 2002, 264, obr. 6: 2, 5, 6; Foster 2009, 82, Fig. 23: 6, 7*). Za současného stavu poznání lze tedy pouze konstatovat, že pánve jak středních, tak velkých rozměrů s tělem členěným vývalky nastupují v průběhu 17. století a jejich výskyt pokračuje nejméně i v 1. polovině století 18. Patrně někdy kolem přelomu 17. a 18. století se pak u pánví v místě napojení nožky na výduť (vždy však pouze u jedné z nožek) objevuje otisk prstu, stejného charakteru jako při přímáčknutí ucha k tělu hrnce nebo džbánu.

Ve stejném období jako velkoformátové pánve se v nálezových souborech objevují pánve malých rozměrů s nízkým, mísovitým, nezdobeným tělem, s téměř rovným dnem a s nožkami, jejichž konce jsou často ohnuty vzhůru.²⁴ Okraj těchto pánví je nejčastěji modelován do prozhlabeného okruží nebo esovitě profilován. Držadlo kruhového průřezu, jež dosahuje maximální hodnoty průměru přibližně ve dvou třetinách své délky, se směrem od okraje zužuje a je zakončeno do úzké lišty. V některých případech je jeho vzdálenější třetina členěna nehlubokými vývalky. Tyto pánve jsou opatřeny oboustrannou glazurou (*tab. 7: 2*), a to včetně majolikové polevy (*tab. 6: 7*), která pokrývá nejen tělo, ale i nožky a celé držadlo. Raně novověké pánve jsou páleny převážně v oxidačním prostředí. Od 2. poloviny 17. století je doložena výroba pánví pálených i v prostředí redukčním.²⁵

Vzhledem k tomu, že kompletních pánví na třech nožkách se obecně dochovává jen velmi malé procento, a to především proto, že v odpadních vrstvách nejčastěji končily pánve s ulomenými držadly nebo nožkami, je jejich rozměrová kategorizace obtížná. Rámcově lze tak vymezit pánve na třech nožkách malých rozměrů, u nichž se celková výška pohybuje v intervalu 9,0–12,0 cm a průměr okraje 12,5–15,0 cm. Druhou skupinu tvoří středně velké pánve s průměrem okraje v intervalu 17,0–22,0 cm. Poslední skupinou jsou pak pánve velkých rozměrů, u nichž se celková výška pohybuje okolo 20,0 cm a průměr okraje byl zaznamenán v širokém intervalu 22,0–36,0 cm. Je téměř pravidlem, že na protilehlé straně držadla jsou tyto pánve opatřeny širokým páskovým uchem. Počátek výroby těchto velkoformátových pánví lze hledat v období kolem poloviny 17. století.

²⁴ Analogie tohoto tvaru byly zaznamenány v Plzni (*Bouda — Šmejdivá 2009, 111, Fig. 12: 2*).

²⁵ Nálezový soubor z městské parcely v Sedlčanech datovaný do konce 17. až 1. poloviny 18. století (*Dohnal — Koucký 2000, 374*).

Pokličky a víčka (*tab. 7*)

Pokličky jsou v nálezových souborech nejčastěji zastoupeny v řádu jedinců, a tak je jejich chronologické členění obtížné. Přesto lze konstatovat, že na rozdíl od středověkých vysokých, zvonovitých, často hrubě modelovaných tvarů jsou raně novověké pokličky vždy vytáčené a jejich tvar je plošší (*tab. 7: 7–11*). Knoflík sloužící k uchopení je i u raně novověkých tvarů modelován dosti nedbale. Velikost pokliček se odvíjí od velikosti hrnce, pro který byly určeny. Obecně uznávaným datačním kritériem pokliček je existence a umístění vnitřního žebra, jež se objevuje u tvarů datovaných do 16. století. Chronologický význam žebra, které může být umístěno v jedné třetině výšky případně v jedné polovině, zatím nelze vyhodnotit. Kolem přelomu 16. a 17. století se začínají objevovat pokličky bez žebra. Pokličky jsou vždy vyráběny z neglazované hlíny, a to jak šedohnědých, cihlově červených, tak světlých odstínů. V Praze převažují pokličky pálené v oxidačním prostředí, ale objevují se i tvary pálené v prostředí redukčním.

Za ojedinělý nález lze považovat oválnou poklici velkých rozměrů, opatřenou majolikovou glazurou (*tab. 7: 12*), která pochází z druhé poloviny 17. až první poloviny 18. století. Vzhledem k jejímu tvaru lze předpokládat, že sloužila k zakrytí pekáče či oválné mísy.

Chybně jako pokličky bývají označována víčka²⁶, která se ve středověkém inventáři domácností neobjevují. Víčka (*tab. 7: 4, 5*) nejčastěji sloužila k uzavření džbánů a džbánek. Jedná se o kruhové ploché tvary malého průměru, nejčastěji 5,0–8,0 cm, s rovnou či mírně zvonovitou horní částí. Na rozdíl od pokliček mají pečlivěji tvarovaný, různě profilovaný knoflík. Víčka jsou vždy ukončena svislou či mírně dovnitř vyhmotou spodní obvodovou lištou. Nejčastěji se jedná o oboustranně glazované tvary, kdy vnější plocha může být opatřena malováním.

Pekáče a cedníky (*tab. 8*)

Poloduté kuchyňské nádoby reprezentují pekáče a cedníky. Oba tyto tvary se v nálezových souborech vyskytují velice zřídka.²⁷ V případě pekáče se jedná o lahovitou nádobu, která byla v polozavatlém stavu rozříznuta v ose na polovinu (*tab. 8: 3*). Původní „hrdlo“ bylo zformováno do tvaru hubičky a k původnímu „dnu“ bylo připevněno duté držadlo, kruhového průřezu, které se

²⁶ V depozitáři Archeologického ústavu, odd. Pražský hrad je uloženo víčko tzv. berounské produkce – Bílá věž, přír. č. 12492, inv. č. 782. Další nálezy víček z areálu Pražského hradu pochází např. z výzkumu domu zbrojního písaře (*Blažková-Dubská 2007, 21, Fig. 10: 9*), ze Zlaté uličky (nepublikovaný výzkum 2010, J. Matiašek), z Prahy 1 - Hradčany, Loretánská čp. 106 (nepublikovaný výzkum 2002, I. Herichová). Z Prahy je publikováno např. víčko z náměstí Republiky (*Dohnal — Vařeka 2002, obr. 5: 4*).

²⁷ V případě analyzovaných souborů z Pražského hradu se jedná o jediný nález pekáče z odpadní jímky v čp. 37/IV ve Vikářské ulici inv. č. 5. Další nález části pekáče pochází z výzkumu na Jiřském náměstí z domu zbrojního písaře (*Blažková-Dubská 2007, Fig. 18: 7*). Rekonstruovaný nález cedníku z Pražského hradu, přír. č. 14314, inv. č. 1 pochází z archeologického výzkumu I. Borkovského z Jiřského kláštera ze západní části z roku 1962. Zlomky cedníků jsou poměrně častou součástí nálezových souborů např. z výzkumu ve Zlaté uličce (nepublikovaný výzkum 2010, J. Matiašek), nebo z Prahy 1 - Hradčany, Loretánská čp. 106 (nepublikovaný výzkum 2002, I. Herichová).

směrem od těla nádoby zužuje. Patrně starší pekáče jsou nejčastěji vyrobeny z cihlově červeně vypálené hlíny a opatřeny vnitřní, transparentní glazurou. U mladších zástupců se pak objevují výrobky ze světle vypálené hlíny s vnitřní glazurou umístěnou na bílém nástřepí nebo zdobené vpíjenou vícebarevnou glazurou. Těsně pod přehnutým nebo ovaleným okrajem se z vnější strany těla pekáče v některých případech uplatňuje prstovaná páska. Vzhledem k tomu, že pekáč umožňuje minimální výzdobné variace, jedná se o velice málo chronologicky citlivý tvar, se kterým se ve stejné podobě lze setkat od konce 16. (Fučíková 1997, V/298/11; Pajer 2006, 93) nejméně do 1. poloviny 18. století (např. Bernardová et al. 2010, 112; Foster 2009, 84, Fig. 24).

Vzhled cedníku je dán jeho funkčním požadavkem, a to oddělit od sebe část kapalnou a tuhous vybrané potraviny. Nejčastěji se jedná o mísovité tvary s perforovaným dnem a dolní částí těla (tab. 8: 1), které někdy mohou být opatřené držadlem (tab. 8: 2), dvěma (Štajnochr 2006, obr. 38) nebo třemi uchy s provrtem na zavěšení (Pajer 2006, 93). V archeologických nálezových souborech se cedníky objevují velice vzácně – nejčastěji se jedná o zlomky perforované výdutí; současný nálezový fond nedovoluje jakékoliv postřehy morfolo- gického vývoje v čase. Stejně jako v případě pekáče se jedná o chronologicky málo citlivý tvar, který nezměnil svou podobu od konce 16. až do století 18.

2.2.2. Keramické tvary – stolní keramika

Džbány (tab. 9–11; graf 3)

Džbány obohatily morfolo- gický inventář domácností již v průběhu středověku. Přestože se stejně jako u hrnců jedná o sériově vyráběné tvary a tudíž je možné zaznamenat základní tvarové skupiny, naznačuje celková podoba nádoby její možné využití daleko lépe než je tomu právě u hrnců. Pro džbány je charakteristická široká tvarová a výzdobná škála. Tato skutečnost může být způsobena tím, že některé džbány představovaly reprezentativní součást vybavení domácnosti. Životnost těchto džbánů tak mohla být delší než běžného kuchyňského nádobí, a tak doba jejich vzniku může být poměrně vzdálená od okamžiku, kdy se ocitly v odpadních vrstvách.

Džbány konce 15. až 1. poloviny 16. století můžeme rozdělit do dvou základních skupin, a to jak z hlediska tvaru, tak i použité výrobní suroviny. První skupinu tvoří režné džbány s vejčitým tělem a mírně nálevkovitě se rozevírajícím hrdlem, které je většinou členěno vývalky (tab. 9: 1–6). Nejčastěji se na plecích nebo na horní části těla objevuje jednořádková rádélková výzdoba. Většina těchto džbánů je vyrobena z neglazované hlíny šedohnědých nebo tmavě cihlově červených odstínů. U ojedinělých exemplářů z neglazované, světle vypálené hlíny se objevuje jednoduché červené malování v podobě překřížených linek nebo ploché nízké vlnice kombinované s jednořádkovým rádélkem. Druhou skupinu džbánů konce 15. až 1. poloviny 16. století reprezentují jak vejčité, tak soudkovité tvary, vyrobené ze světle vypálené hlíny a opatřené vnitřní glazurou. Horní třetina až polovina těla těchto džbánů je zpravidla pokryta rádélkovou výzdobou, nejčastěji v podobě segmentové vlnice (tab. 9: 7, 8). Jednodušší výzdobnou varian-

tu je pak užití subtilního žebra v místě přechodu hrdla a těla a jednoduché rýhy na plecích džbánů. U většiny dochovaných džbánů byl identifikovaný vzhůru vytažený okraj, vzácněji zesílený nebo prožlabený. Mezi oběma skupinami panuje shoda v provedení ucha. Jedná se o širší páskové ucho nejčastěji s proříznutou nebo prožlabenou vnější plochou, méně často se pak vyskytuje plastické žebro. Většina uch nasedá na hrdlo a pod maximální výduť džbánů.

Pro období po 3. čtvrtině 16. století bohužel zatím nemáme k dispozici tak početný soubor džbánů, aby bylo možné vyslovit obecnější závěry. Lze však konstatovat, že součástí nálezových souborů z tohoto období jsou velké džbány na vodu s charakteristickým mohutným tělem a těžištěm uprostřed nádoby. Tyto džbány mají nízké hrdlo, kdy se průměr ústí pohybuje přibližně kolem poloviny průměru maximální výdutí. Okraj je nejčastěji členěný dvěma až třemi vodorovnými vývalky. Některé velké džbány mají okraj modelovaný do nevy- razné hubičky. Jedná se o neglazované výrobky pálené jak v oxidačním, tak redukčním prostředí (tab. 10: 8). Druhým, v několika nálezových souborech se opakujícím tvarem, jsou džbány s baňatým, případně soudkovitým tělem a vyšším válcovým hrdlem, které se od sebe navzájem liší výrobní surovinou a způsobem výzdoby (tab. 10: 3, 4, 6). Tento tvar bývá v etnografické literatuře přisuzován pivním džbánům (Štajnochr 2005, 742).

Za samostatnou kategorií lze označit lahvice na vodu, pro které je charakteristické úzké hrdlo, modelované do hubičky (tab. 9: 9). Lahvice může mít jak vejčité, tak soudkovité tvar těla. Výduť je zdobená nebo opatřená jednoduchým rýhováním. Lahvice jsou nejčastěji opatřeny vnitřní glazurou se záměrným přesahem na celé vnější hrdlo, na horní část výdutí případně i na horní polovinu ucha. Hrdlo malého průměru naznačuje, že se jedná o typ nádoby, ve kterém si uchovávaná tekutina udržela patřičnou teplotu po delší dobu.

Nejvýraznější skupinu raně novověkých džbánů pak představují džbány malované (tab. 11). V pražském prostředí dominují nálezy džbánů tzv. červené berounské skupiny a méně často tzv. bílé skupiny, datované doposud do poslední čtvrtiny 16. až 1. třetiny 17. století a spojované výhradně s berounským výrobním centrem (Koula 1917–1919, 250–257; Scheufler 1972, 111; Matoušek — Scheufler 1980, 55). Nové nálezy ovšem přesvědčivě doložily výrobu této hrnčiny i v Praze, a to již před rokem 1572 (dosud nepublikované nálezy z archeologického výzkumu hrnčířské dílny Adama Špačka v Truhlářské ulici²⁸). Džbány tohoto typu mají většinou štíhlý, soudkovitý tvar těla a mírně nálevkovitě se rozevírající hrdlo. Hlavní malovaný motiv, často antropomorfní, případně rostlinný či geometrický, je umístěn na horní polovině těla. Dolní polovina těla džbánů je zpravidla zdobena horizontálními linkami, hrdlo je rozděleno nejméně na dvě barevná pole a ucho je často zdobeno příčnými čárkami, případně esíčky. Malované džbány tzv. berounské produkce lze rozdělit na dvě základní velikosti: menší (výška 22,0–24,0 cm; tab. 11: 1, 3, 4), může být označen jako vinařský či košťářský (Štajnochr 2005, 734), objemnější (výška 28,0–32,0 cm) mohl sloužit na vodu nebo pivo (tab. 11: 2, 5).

²⁸ Děkuji za ústní sdělení J. Žegklitzovi.

Kromě těchto do značné míry zobecněných tvarů nejsou v souborech raně novověké keramiky 2. poloviny 16. až 1. poloviny 17. století výjimkou originální kusy, jejichž jedinečnost spočívá především ve způsobu výzdoby, kdy může být využito mramorování (*tab. 10: 3*), stříkání či plastické aplikace (*tab. 10: 4, 6*). Samostatnou kapitolu mezi džbánky tvoří raně novověká kameninová produkce, importovaná především z Německa, z oblasti Saska.

Koncem 1. poloviny 17. století se objevují i džbánky s torďovaným tělem typu crespina s jednobarevnou, majolikovou glazurou (*tab. 10: 5*), jejichž výroba je prokazatelně doložena v Berouně (*Matoušek — Scheufler — Štajnochr 1985; Žegklitz — Závřel 1990, 122*). Tyto tvary se především ve 2. polovině 17. a na počátku 18. století staly běžnou součástí měšťanských domácností²⁹ (*Turnský 1990*).

V průběhu 2. poloviny 17. století nastupuje hrškoovitý tvar džbánu s maximální výdutí v dolní čtvrtině výšky (*tab. 10: 7*). Přejít těla a hrdla je plynulý, naopak dno je odsazeno na patku. Okraj je vzhůru vytažený a páskové ucho je neprožlabené. Tyto džbánky jsou nejčastěji opatřeny vnitřní transparentní a vnější majolikovou glazurou.

Hrnky (*tab. 13: 3–11, 14, 18*)

Přítomnost hrnků ($v = 8–13$ cm) a hrnečků ($v < 8$ cm) v náleзовých souborech od konce 16. století je jedním z dalších projevů silící individualizace přístupu ke stolování. Etnografická literatura označuje za hrnky nádoby limitované velikosti jedné osobní porce nápoje nebo pokrmu³⁰.

Hrnky, které pocházejí z archeologických výzkumů, mají většinou válcový tvar, méně často soudkovitý. Původně jednoduchý válcový (*tab. 13: 4, 6*) nebo soudkovitý tvar (*tab. 13: 4, 5, 14, 18*) může být oživen odsazením na patku nebo torďováním či promačkáváním stěn. Velké procento náleзу hrnků bývá opatřeno oboustrannou glazurou, která v těchto případech plní dekorativní funkci. Kromě malovaného dekoru (*tab. 13: 7, 8*) se lze setkat s výzdobnou technikou v podobě mramorování (*tab. 13: 9, 10*) nebo vpíjené glazury (*tab. 13: 3*). Výskyt hrnků lze však v náleзовých souborech konce 16. a 1. poloviny 17. století souhrnně označit za ojedinělý.

Mělké mísy (*tab. 12, 13*)

Typickým tvarem raně novověkých souborů jsou mělké mísy³¹, vyskytující se ve dvou základních variantách.

²⁹ Kromě Berouna je jeden kulovitý torďovaný džbánek uložen ve sbírkách Národního muzea jako pozůstalost ze sbírky spisovatele Julia Zeyera. Džbánek je opatřen cínovým víčkem a žaludovou opěrkou. Tento tvar je datován do konce 17. století (*Turnský 1990, obr. 34*). V počtu převyšujícím deset kusů jsou známy tyto džbánky, a to v širokém intervalu výšky mezi 11,0–20,0 cm, ze sbírky Huga Vavrečky, které však pocházejí z habánské hrnčířské dílny ze Slovenska a jsou datovány do poslední čtvrtiny 17. století. Na těchto tvarech se uplatňují různé odstíny modrých a zelených glazur (*Kybalová 1995*).

³⁰ Obecné množství jedné porce vyjadřuje archaický antropometrický objem přehrsle, tj. objem pramenité vody nebo kašoviny, který lze pojmout do dvou dlaní, tj. přibližně 0,5 l. Za hrneček se považují nádoby o antropometrickém objemu jedné hrsti, tj. přibližně 0,25 l (*Štajnochr 2007, 773*).

První z nich jsou hlubší mělké mísy, u nichž je podokraj odsazeno přibližně ve dvou třetinách výšky. Tyto tvary se objevují v souborech datovaných od počátku 16. století a přetrvávají až do 1. třetiny 17. století. Tyto tvary bývají většinou opatřeny čirou transparentní glazurou hnědých a okrových odstínů (*tab. 12: 1*) a v poslední třetině 16. století se i na tomto tvaru uplatňuje malovaná výzdoba (*tab. 12: 5, 6; 13: 2*). Mladší varianty nastupují v poslední třetině 16. století. Jsou nižší, mají podokraj odsazeno přibližně v polovině výšky, takže podokrají a stěny si proporcčně odpovídají, čímž dochází k rozšíření plochy podokrají, která nejčastěji slouží pro aplikaci malovaného dekoru. Vnitřní plocha mísy bývá malovaným dekorem zpravidla rozdělena na dno s ústředním motivem, stěny většinou pokrývají soustředné linky a podokrají (prapor) je určeno drobným malovaným motivům. Nejčastěji se objevuje kombinace geometrického, rostlinného a zoomorfního motivu, které se pravidelně střídají. Antropomorfní motivy a udání letopočtu jsou v raném novověku v českém prostředí spíše výjimkou. V pražském prostředí se nejhojněji objevují zástupci tzv. červené a bílé berounské skupiny (*Koula 1917–1919, 254; Matoušek — Scheufler 1983, 190–191*). Přibližně od počátku 17. století se jako podklad pro jednobarevnou, nejčastěji zelenou glazuru, může uplatňovat bílé nástřepí (engoba).

Prořezávané mísy (*tab. 14: 3, 5*)

Stolní keramiku polodutých tvarů reprezentují prořezávané mísy³², které se v zahraniční literatuře běžně označují jako ohřívací („chafing dishes“ – viz např. *Hurst — Neal — Beuningen 1986, 72, 81, 82, 93, 107* nebo *Warmshale — Kovacovics 1991, 71; Mechelk 1971, 239; 1976, 168*). Jedná se o mísovité nádoby s prořezávanými stěnami a často s perforovaným dnem na duté prořezávané zvonovité nožce. Prořezávané mísy jsou zpravidla opatřeny oboustrannou glazurou. Vzhledem k tomu, že se na nich neobjevují stopy očazení se lze domnívat, že spíše než k ohřívání pokrmů sloužily jako dekorativní mísy na ovoce³³ a našly tak velmi dobré uplatnění na dvorských tabulích. Několik exemplářů prořezávaných mís včetně miniatur, které pocházejí z Drážďan, je datováno do 17. století (*Mechelk 1971, 245*). Nálezy prořezávaných mís z Pražského hradu lze shodně datovat do období konce 16. až do 17. století.

³¹ V literatuře mohou být označeny jako talířovité mísy (např. *Cymbalak — Matějková 2012*), mísy s talířovitým podokrajím (např. *Pajer 1983, 30; Dohnal — Váreka 1997, 88*) nebo jako mísy talířovitého tvaru (*Dohnal — Koucký 2000; Dohnal — Fröhlich 2000*). V případě tohoto keramického tvaru neplatí jednotná terminologie.

³² V depozitáři Archeologické ústavu AV ČR Praha, v. v. i. na Pražském hradě jsou uloženy celkem tři prořezávané mísy na nožce. Dvě jsou opatřeny oboustrannou zelenou glazurou. Prolamovaná mísa z odpadní jímký ve Vikářské ulici čp. 37/IV (inv. č. 33) je na dolní části vnější stěny zdobena malovanými trojúhelníky a čtveřicí jednotlivě umístěných rádečkových obdélníků. Mísa je vyrobena z cihlově červeně vypálené hlíny a opatřena vnější transparentní glazurou, kdy malované trojúhelníčky jsou béžové. Vzhledem k použitému způsobu malování, včetně barvy je možné předpokládat příslušnost k tzv. berounské produkci.

³³ Tyto mísy se objevují jako ústřední motivy zátiší italských malířů přelomu 16. a 17. století, jako byl např. Fede Galizia (1578–1630) a jeho Majoliková mísa s ovocem (Maiolica Basket of Fruit) z období kolem 1610 (podle *Web Gallery of Art, www.wga.hu; 2. 10. 2010*).

Šály (tab. 13: 12, 13, 15–17)

Novým tvarem, který se objevuje ve středoevropském prostoru na konci 16., ale především po 1. čtvrtině 17. století³⁴, jsou šály. Jejich název je odvozen od německého *die Schale*. Jedná se o miskovité tvary menších rozměrů s mírně se rozevírajícími rovnými či mírně oblými stěnami a rozevřeným ústím s přímým, oblým okrajem (tab. 13: 12, 13, 15–17). Ztvárnění šálů je velmi individuální a mnohdy je zařazení předmětu mezi tyto tvary nejednoznačné. Jedním ze společných znaků je poměrně časté odsazení těla na prstenec nebo patku. V nálezových souborech jsou identifikovány jak šály bezuché, tak s jedním, ale nejčastěji se dvěma protilehlými uchy. Exempláře větších rozměrů patrně sloužily ke konzumaci polévky, subtilnější tvary lze spojovat s podáváním nápojů (Pajer 2001a, 120).

Šálem české proveniencce je miskovitý tvar se dvěma protilehlými, plochými, nejčastěji trojúhelníkovými a plasticky zdobenými úchytkami (tab. 13: 12), jejichž výroba je doložena v Berouně (Žegklitz — Zavřel 1990). Její počátky jsou kladeny do 1. poloviny 17. století³⁵ (Matoušek — Scheufler — Štajnochr 1985, 133). Klasifikace šálů v českém prostředí je na samém počátku, a to především díky velmi omezenému počtu publikovaných nálezů. Současně platí, že se v českém nálezovém prostředí lze setkat s nálezy habánské keramiky (původem z Moravy, Slovenska), ale i s fajánsovou zahraniční produkcí³⁶ (tab. 13: 13, 15, 17).

Talíře a podnosy (tab. 15)

Novou součástí raně novověkých domácností se stal talíř, jehož nástup je spojen s větším důrazem na kulturu renesančního stolování. Etnografická terminologie rozlišuje tři základní typy talířů: *liscio* – talíř s mělkou prohlubní maximálního průměru a s úzkým podokrajím, *tordino* – talíř se širokým podokrajím a *fondino* – s hlubokou středovou prohlubní, úzkým podokrajím i okrajem (Štajnochr 2006, 986).

Talíře se začínají objevovat v nálezových souborech z 2. poloviny 16. století. Jedná se o mělké ploché tvary s téměř vodorovným nebo častěji mírně šikmým podokrajím, které je na vnější straně opatřeno ovaleným nebo přeloženým okrajem. Starší exempláře z poslední čtvrtiny 16. až počátku 17. století jsou zdobené malovaným dekorem z tzv. berounské produkce (tab. 15: 4).

Typologii talířů 17. století až první poloviny 18. století u nás zatím nebyla věnována větší pozornost. Obecně

lze shrnout, že talíře dělíme do dvou základních skupin. První reprezentují výrobky zdobené potékanou a zapouštěnou, někdy i jednobarevnou majolikovou glazurou nebo tvary zdobené mramorováním, které byly identifikovány ve dvou základních velikostech. Klasické talíře (tab. 15: 1, 3, 5) mají průměr okraje v intervalu 18,7–22,6 cm a výšku 1,9–2,7 cm. Druhou skupinu tvoří velkoformátové talíře (tab. 15: 6), mají průměr okraje 37,3–42,4 cm a výšku 4,4–5,9 cm – z funkčního hlediska patrně sloužily jako podnosy. U talířů, opatřených majolikovou glazurou, vzhledem k jejich poměrně hojnému zastoupení ve sbírkových fondech muzeí (Turnský 1990), lze předpokládat domácí provenienci.

K plochému nádobí se řadí i podnosy. Jejich morfologie byla nejlépe rozpracována na novokřtěnské fajánsové produkci, kdy byly definovány dvě základní skupiny podnosů – na podstavci a na nožce. Další dělení pak bylo provedeno na základě výrobní techniky, a to na podnosy s plnými, žebrovanými a prolamovanými stěnami (Pajer 2001a, 43–46, 120; 2006, 183–188). V rámci nálezových souborů z Pražského hradu byl zaznamenán jediný nález podnosu na zvonovité nožce s majolikovou polevou a malbou za studena (tab. 15: 2).

Ostatní keramické produkce (tab. 16)

Nejčastěji zastoupeným tvarem, který nenáleží k běžné kuchyňské nebo stolní keramice, jsou malé břichaté lahvičky (tab. 16: 1) a miniaturní dózičky kónicky se uzavírajícího tvaru (tab. 16: 4, 5). Nejčastěji se jedná o kameninovou produkci, ale v nálezových souborech jsou zastoupeny i vnitřně glazované, oxidačně pálené tvary. Břichaté lahve nejčastěji sloužily v lékárenském prostředí, ale obecně je lze označit za multifunkční k uchování tekutin všeho druhu včetně pálenky (Scheidemantel — Schifer 2005, 119). Především dózičky vykazují v raném novověku širokou oblibu a nadregionální rozšíření. Obecně jsou považovány za spotřební materiál lékáren, kde sloužily především jako kelímky na mastičky nebo případně jako dávkovací nádoby mastí a léčiv. Těžištěm jejich výroby bylo především 17. století³⁷ (Scheidemantel — Schifer 2005, 149), ale v nezměněné podobě se vyráběly v širokém intervalu 16.–18. století. Přímou s domem lékařů jsou nálezy kameninových lahviček (Dudková — Orna 2009, 504, Fig. 3 I: b) a kameninových i hrnčinových dóziček spojovány v Plzni čp. 289 (Dudková — Orna 2009, 504, Fig. 3 I: a, IIa), kde byly nalezeny v odpadní jímce, využívané v širokém časovém intervalu od poloviny 16. do 2. poloviny 17. století.

Raně novověké soubory dále v rádech jedinců obsahují nálezy květináčů (tab. 16: 17) a jejich obalů (tab. 16: 18; Blažková — Frolík — Žegklitzová 2012, Fig. 29; Matějková 2012), holby (tab. 16: 13, 14), srostlíky³⁸ (tab. 16: 15, 16), kahany, naběračky, kukačky³⁹ (tab. 16: 3),

³⁴ Nejucelenější publikovaný soubor šálů z českého a moravského prostředí pochází z Mikulova, kde je spojen s habánskou produkcí a je datován do konce 90. let 16. století až do roku 1610 (Pajer 2001a, 156–164).

³⁵ Tvar příbuzný berounskému miskovitému šálu pochází i z Hesenska, kde je datován po roce 1640 (Stephan 1987, 111, Abb. 104). Od 2. poloviny 17. až do 1. poloviny 18. století je v různě modifikované podobě rozšířen prakticky po celé Evropě – např. Rakousko, Melk (Krenn et al. 2007, Taf. 36: 165–167), Nizozemí (Bitter et al. 1997, 15 – předmět 43, 44), Itálie (Bitter et al. 1997, 34 – předmět 102; Ravanelli 1987, 236). Nejpodstatnější změny jsou zaznamenány v modelaci uch, kdy se můžeme setkat jak s plnými uchy, tak uchy opatřenými jednou, případně dvěma dírkami na provlečení provázku a následně zavěšení.

³⁶ Nálezy fajánsových šálů z Pražského hradu pocházejí z odpadních jímek C a H.

³⁷ Kromě Waldenburgu se kónické lékárenské nádoby v drobných tvarových modifikacích vyráběly v jižním Dolním Sasku a v severním Hesensku, odkud známe především hrnčinové nálezy (Scheidemantel — Schifer 2005, 149).

³⁸ Praha - Hrad, odpadní jímka H, inv. č. 610. Miniaturní trojsrostlík – slánka?

³⁹ Praha - Hrad, odpadní jímka S, inv. č. 459. Kukačka je zdobená mramorováním. Analogicky provedená kukačka pochází z jihozápadní Francie ze Saintonge, datovaná do 16. století (Stephan 1987, 211, Abb. 201).

kasičky (*tab. 16: 2*) a miniaturní keramické nádoby, které patrně sloužily jako hračky – zvonek (*tab. 16: 6*), chrastítka (*tab. 16: 9*), pánev (*tab. 16: 12*). Tyto jednotlivé kusy doplňují spektrum vybavení raně novověké domácnosti. Nedílnou součástí keramické složky nálezo- vých souborů i je technická keramika reprezentovaná nálezy tyglíků (*tab. 16: 8*).

2.2.3. Výzdoba

Hledisko, které si zaslouží samostatné hodnocení, je výzdoba, neboť právě ona je skutečným nositelem dobového módního vkusu a současně projevem individuality výrobce. Při volbě výzdobného dekoru byl hrnčíř jistě ovlivněn požadavky spotřebitele i dobovými módními trendy. Současně je třeba si však uvědomit, že to byl především hrnčíř, kdo vedl výtvarný cit a vkus spotřebitele, neboť hrnčina představovala nejběžnější předmět denní potřeby.

K celkovým tvarovým změnám nádob všeho druhu docházelo v průběhu staletí velmi pozvolna a období raného novověku se zdá být dobou, kdy proběhla konečná optimalizace jednotlivých tvarů, neboť novověké období žádné zásadní tvarové proměny již nepřineslo. Důležitým chronologickým aspektem se stává výzdoba. Stále je však třeba mít na paměti, že i v tomto případě se jedná o prvotní definici stavu výzdoby keramiky, která se v budoucnu může dočkat nemalých korekcí, včetně samotného konstatování o vypovídací hodnotě raně novověké výzdoby jako chronologického aspektu.

Druhy výzdoby

Způsob výzdoby lze rozdělit do čtyř základních kategorií bez ohledu na keramický tvar. Nejvariabilnějším způsobem výzdoby je plastická výzdoba, kterou lze rozdělit do dvou základních kategorií, a to na vhloubenou – negativ a na aplikovanou – pozitiv. Vhloubená výzdoba je zastoupena jednak jednoduchou rýhou či plošným rýhováním, stejně tak jednořádkovým nebo plošným otiskem rádélka či razítka, vtláčováním do forem a v neposlední řadě je to vývalková šroubovice, pokrývající podstatnou část těla nádoby. V pozitivu provedená plastická výzdoba se uplatňuje ve formě jednoduché plastické pásky, malinového nálepu či precizně provedené plastické aplikace. Za další formu plastické výzdoby je pak považováno plastické tváření různých částí nádoby – např. okraje, odsazené patky, ucha. Druhým způsobem výzdoby je malování, které může být provedeno jednobarevnou hlinkou nebo glazurou, a to nejčastěji na rezný povrch střepeu nebo malbou na nástřepí a následně překrytou transparentní glazurou. Dalším způsobem výzdoby je záměrné užití vícebarevné oboustranné glazury a konečně nelze pominout ani kombinovanou výzdobu. S redukčně pálenou keramikou je spojena vlešťovaná výzdoba.

2.2.3.1. Plastická výzdoba

Rádélko a razítko

Výzdoba rádélkem se uplatňovala na třech různých keramických tvarech. Největší rozšíření a variabilita byla zaznamenána u hrnců, kde byla nejhojněji zastoupena

v jednořádkové podobě v nálezo- vých souborech z přelomu 15. a 16. až 1. poloviny 16. století (*tab. 9: 1, 2, 4–6*). Někdy v této době se objevuje i v podobě pásové či plošné (*tab. 2: 6–10*), ve které ji můžeme zaznamenat i ve 2. polovině 16. až na počátku 17. století (*graf 2*). Druhým keramickým tvarem, jehož způsob výzdoby je spojen s rádélkem, jsou pánve na třech nožkách, u nichž se patrně po polovině 16. století začíná uplatňovat plošná rádélková výzdoba⁴⁰ (*tab. 6: 2, 5*). Posledním keramickým tvarem, u kterého se lze setkat s rádélkovou výzdobou jsou hluboké mísy (*tab. 5: 5, 6*), u nichž bývá poměrně masivní vodorovně vyložený okraj členěný několikařádkovým rádélkem v podobě drobných čtverečků.

Použití rádélka při tvorbě výzdobného dekoru se váže jak na rezné, vnitřně glazované, tak kameninové zboží.⁴¹ S jednořádkovou formou užití rádélka se lze nejčastěji setkat u rezné keramiky, ať již se jedná o cihlově červenou, světle vypálenou hlinu nebo o keramikou pálenou v redukčním prostředí. Jednořádkové rádélko má nejčastěji podobu vertikálních nebo šikmých obdélníků, jejichž průběžné řady mohou být přerušovány šikmými vsuvkami nebo křížky či hvězdičkami. Dalším motivem je různý počet střídajících se křížků a koleček, motiv „jedlové větvičky“ nebo drobných trojúhelníků. Forma plošného dekoru na značné části výdutí bývá užívána na světle nebo cihlově červeně vypálené hlině s vnitřní glazurou. K plošnému dekoru je nejčastěji užívána segmentová vlnice, případně motiv přesekávaných obloučků, drobných „kramlí“ a vzácněji důlků.

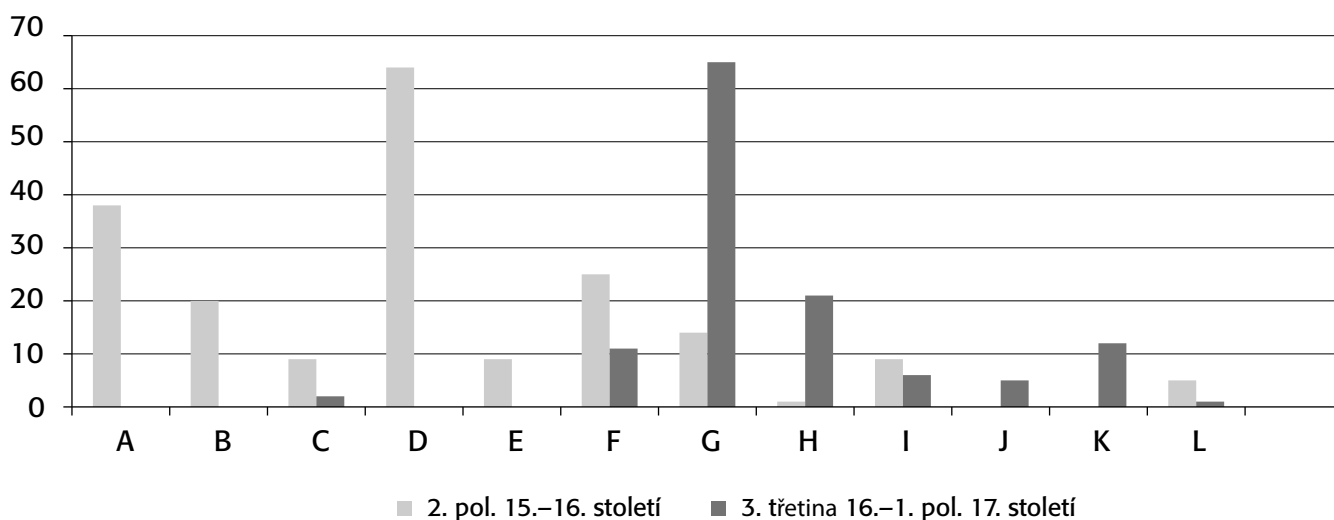
Závěry vyslovené pro rádélko platí i pro razítkovou výzdobu, která vznikala opakovaným otiskem razítkové matrice na nádobu. Mohla být provedena jak v jednořádkové, tak plošné variantě. Stejně jako rádélko se razítka uplatňují na dutých tvarech, a to především hrncích, méně často na džbáněch a z plochých tvarů na pánvích na třech nožkách. V porovnání s rádélkovou výzdobou je četnost výskytu razítkové výzdoby výrazně menší.

Rýhování

Stejně jako užití rádélka, tak i výzdobná technika rýhování se uplatňuje ve dvou základních variantách. Lze se s ní setkat na dutých tvarech především hrnců, méně často u hlubokých mís, džbánů a u dóziček. Chronologicky starší je užití jednoduché rýhy jak u hrnců, tak u džbánů, kdy je rýha umístěna v horní části výdutí. V některých případech by patrně bylo příhodnější označení žlábek (*tab. 1: 4, 5, 9; 9: 3*). S touto výzdobnou technikou se setkáváme od druhé poloviny 15. až v první polovině 16. století. Typické je její užití u vejčitých tvarů

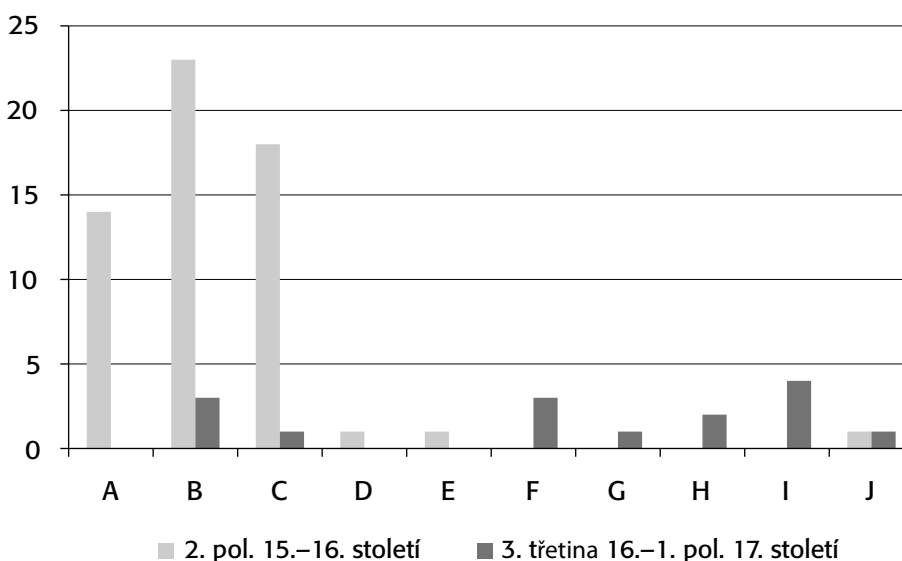
⁴⁰ Na základě analýzy nálezo- vých souborů z Pražského hradu byla zaznamenána koexistence plošné rádélkové výzdoby jak na dutém, tak na plochém nádobí. Toto je v rozporu se zjištěním J. Pajera na strážnickém materiálu, který uvádí časový odstup 50–60 let mezi přesunem plošné rádélkové výzdoby z dutých tvarů na tvary ploché (*Pajer 1983, 74*).

⁴¹ Vzhledem k tomu, že tato studie se primárně zaměřuje na domácí keramickou produkci, není importovaným kameninovým výrobkům záměrně věnována pozornost. Rádélková výzdoba se běžně užívá u kameninové produkce, kde se nejčastěji jedná o aplikaci v pásu, která se uplatňuje na džbáněch, konvicích, holbách a čtyřbokých lahvích.

Graf 2. Přehled výzdobných technik hrnců (hodnoceno 317 celých tvarů), které náleží do dvou časových období. **A** – rýhování odsazeného hrdla; **B** – rýhování odsazeného hrdla + jednořádkové rádéčko; **C** – jednořádkové rádéčko; **D** – jednoduchá rýha na horní části těla; **E** – dvoj- až trojnásobná rýha na výduti; **F** – rádéčko/ražítko plocha; **G** – plošné rýhování v místě největší výduti; **H** – jednořádková až trojnásobná rýha na podokrají; **I** – červené malování; **J** – malování; **K** – vývalky na celém těle; **L** – bez výzdoby. — **Graph 2.** Overview of decorative techniques for pots (317 whole pots analysed) from two chronological periods. **A** – grooves on distinct neck; **B** – grooves on distinct neck + single-row wheel-pressed decoration; **C** – single-row wheel-pressed decoration; **D** – simple groove on upper part of the body; **E** – double or triple groove on bulge; **F** – wheel-pressed decoration/stamps; **G** – grooves throughout the maximum bulge area; **H** – single-row to triple groove below rim; **I** – red painting; **J** – painting; **K** – rills on entire body; **L** – no decoration.

Graf 3. Přehled výzdobných technik džbánů (hodnoceno 73 celých tvarů), které náleží do dvou časových období. **A** – jedna až dvě samostatné rýhy, jednořádkové rádéčko; **B** – jednoduchá rýha na horní části těla; **C** – rádéčko/ražítko plocha; **D** – plošné rýhování; **E** – červené malování; **F** – malování; **G** – vývalky na hrdle; **H** – mramorování; **I** – plastická výzdoba; **J** – bez výzdoby. — **Graph 3.** Overview of decorative techniques for jugs (73 whole jugs analysed) from two chronological periods. **A** – one to two separated grooves, single-row wheel-pressed decoration; **B** – simple groove on upper part of the body; **C** – wheel-pressed decoration/stamps; **D** – grooves throughout; **E** – red painting; **F** – painting; **G** – rills on neck; **H** – marbling; **I** – relief decoration; **J** – no decoration.

hrnců a džbánů, ale nalezneme je i u tvarů přechodných nebo soudkovitých. Především u přechodných tvarů, a to jak neglazovaných, tak vnitřně glazovaných, se lze setkat se svazkem rýh v místě největší výduti nádoby (tab. 3: 1, 3, 4, 6). Do stejného období pak spadají i několikanásobné rýhy, nejčastěji pokrývající horní polovinu těla hlubokých mís. Ve druhé polovině 16. století, kdy převažují soudkovité tvary hrnců, stává se plošné rýhování jejich dominantním způsobem výzdoby. Pomocí rýh je nejčastěji členěna horní čtvrtina až třetina výduti, tedy prostor mezi okrajem a připojením ucha na výduť (graf 2). Ve stejném období pak dochází k ukončení využití samostatných rýh k dekoraci džbánů a výzdobná úloha rýh se eliminuje na prostou úlohu hranice jiných výzdobných technik (graf 3). Zřejmě na přelomu 16. a 17. století, nejpozději v 1. třetině 17. sto-

letí dochází k redukci plošného rýhování hrnců ve prospěch jednoduché až trojnásobné rýhy těsně pod okrajem. Posledním keramickým tvarem, u něhož bylo zachyceno rýhování, jsou malé dózičky. Tyto dózičky téměř pravidelně bývají ve dvou třetinách své výšky zdobeny jednoduchým žlábkem.

S užitím ať již jednořádkového nebo plošného rýhování se můžeme setkat téměř u všech technologických skupin. Jednořádková rýha se nejčastěji objevuje u neglazovaného zboží všech odstínů, ale ve výčtu nechybí ani nádoby opatřené vnitřní glazurou a v případě dóziček se nejčastěji jedná o kameninové produkty (tab. 16: 4). Plošné rýhování i jednoduchá až trojnásobná rýha se pak váží výhradně na tvary opatřené vnitřní glazurou s převahou světle vypálené hlíny, ale zaznamenány byly i vnitřně glazované cihlově červeně pálené tvary.

Vývalky

Označení vývalků jako způsobu výzdoby je přinejmenším sporné, neboť více jak dekorativní úmysl je sledován záměr funkční. Vývalková šroubovice se vždy uplatňuje v ploše. Toto členění povrchu těla nádoby je typické především pro středověké období a jakési její znovuzrození lze pozorovat od 2. poloviny 16. století a především ve století 17., kdy se s vývalky setkáváme u středně velkých a velkých soudkovitých hrnců (*tab. 3: 5*). Kolem poloviny 17. století pak nastupují i esovité tvary hrnců, členěné vývalkovou šroubovicí (*tab. 3: 9, 10*). Druhým a posledním keramickým tvarem, jehož tělo je členěno vývalky, jsou pánve velkých rozměrů na třech nožkách (*tab. 6: 8, 9*). Tyto tvary se poprvé objevují v 1. polovině 17. století a přetrvávají i ve století 18. Jak v případě hrnců, tak i u pánví se vždy jedná o vnitřně glazované produkty, kdy u hrnců mohou být vývalky doplněny jednoduchou či překříženou červeně nebo ojedinele bíle malovanou linkou.

Vtlačování do forem

Charakteristickým znakem tohoto druhu keramiky je plošná výzdoba, která vznikla postupným vtlačováním stěn již vytočené nádoby do forem. Typickým reprezentantem středočeské produkce je tzv. hostomické zboží. Na počátku dvacátého století ji na základě nálezu džbánu s vrocením 1684 a místem vzniku definoval J. Koula (1917–1919, 176–184). Dokladem tohoto pracovního postupu jsou mělké prohlubně na vnitřní stěně nádoby, které odpovídají vnějšímu vytačenému ornamentu. Nejčastěji je užíván rostlinný motiv s různou mírou stylizace. Tento druh keramiky je opatřen oboustrannou, případně pouze vnější glazurou. Předpokládá se, že tato keramika byla inspirována německou kameninovou produkcí. Za současného stavu poznání, kdyby byly publikované pouze jednotlivosti (např. *Dohnal — Vařeka 2002, 283; Žegklitz 2001, 112*), charakterizuje termín hostomické zboží především technologickou skupinu keramiky, neboť jednoznačná lokalizace místa produkce zatím není možná. Pochybnosti o čistě hostomickém původu se objevily již dříve (*Matoušek — Scheufler 1983, 194*). Nejnověji je prezentováno několik zlomků tzv. hostomického zboží z archeologického výzkumu z odpadní jímky z prostoru stanice metra Národní třída (*Cymbalak — Matějková 2012, 52*). Stejným technologickým postupem byl vyroben i džbán, ze kterého byl nalezen zlomek v domě zbrojního pasíře v Táboře (*Krajíc 1998, obr. 16; 174*).

Aplikovaná plastická výzdoba

Z hlediska technologického lze v rámci pozitivního plastického dekoru vydělit dvě skupiny. Do první se řadí základní zdobné prvky, které jsou provedené na vlastním těle nádoby. Mezi ně patří promáčkávání okraje, ucha, odsazení patky dna, plastické vývalky. Druhou skupinu lze označit jako aplikované formy, které jsou vesměs provedené pomocí nalepování na tělo nádoby. Jedná se o prstované pásky, malinové nálepy a rozličné plastické aplikace (*Pajer 1983, 66*).

Při zachování stejné posloupnosti představování jednotlivých tvarů začneme s dutými tvary, v tomto případě jsou to džbány (*graf 3*). Nejnápadnějším způsobem výzdoby jsou plastické aplikace, které se uplatňují

u oboustranně glazovaných tvarů, a to jak na polychromních, tak jednobarevných (*tab. 10: 4, 6⁴²*). Nejčastěji se jedná o ústřední velké medailonové aplikace, které většinou doprovázejí volně – často nahodile – rozmístěné drobné nálepy v podobě diamantu, rozvilin, lví hlavy apod. Kromě džbánů se s plastickými aplikacemi setkáváme u dekorativních obalů květináčů⁴³ (*tab. 16: 18*). Patrně skleněné poháry napodobují oboustranně glazované válcové keramické tvary menších rozměrů, jejichž výduť je opatřena malinovými nálepy⁴⁴ (*tab. 16: 10*). Plastické aplikace jsou pak vlastní především kameninové produkci. Převážná většina těchto aplikací vznikla vtlačováním keramické hmoty do formiček a následným přilepením na tělo nádoby.

Druhou skupinu pozitivní plastické výzdoby tvoří prstovaná, či v některých případech rádélkem členěná páska, která se objevuje na hlubokých mísách druhé poloviny 16. století a mladších (*tab. 5: 5, 6*). V případě těchto plastických pásek je zřejmé, že kromě estetického hlediska se především jedná o účel funkční, a to zpevňující. Hluboké mísy s plastickou páskou jsou zpravidla vyráběny z cihlově červeně vypálené, spíše hrubozrnné, neglazované hlíny, ale méně často se objevují i oboustranně glazované mísy tohoto typu.

Poslední kategorií plastické výzdoby je v pravidelných rozestupech přímáčkнутý, přehnutý okraj (*tab. 5: 9; 6: 4, 6*). S tímto ztvárněním okraje se můžeme od druhé poloviny 16. století setkat u mís malých rozměrů (*tab. 5: 9*) a u pánví na třech nožkách (*tab. 6: 6*). Do stejné kategorie pak náleží šnekovité zavinutí uch šálů (*tab. 13: 15*), případně obalů květináčů (*tab. 16: 18*), které se uplatňuje od poloviny 17. století.

2.2.3.2. Malovaná výzdoba

Malovanou výzdobu stejně jako předchozí výzdobné techniky lze rozdělit do několika kategorií. První a nejjednodušší způsob výzdoby reprezentují červeně malované linky, které mohou být jednoduché i vícenásobné, a to jak rovnoběžné, tak překřížené. Tento způsob výzdoby se uplatňuje jak u hrnců (*tab. 1: 1–3, 7; 2: 5; graf 2*), tak u džbánů (*tab. 9: 6; graf 3*). V případě neglazované keramiky se červené malování váže na světle až bíle vypálenou hlínu. Tyto výrobky se objevují od 2. poloviny 15. až do 1. poloviny 16. století. Druhou technologickou skupinou, u níž se lze setkat s červeným malováním, jsou světle vypálené, vnitřně glazované hrnce z konce

⁴² U obou zde prezentovaných džbánů s plastikou výzdobou je pravděpodobná zahraniční provenience.

⁴³ Odpadní jímka S (přír. č. 2328) inv. č. 473 (*Blažková — Frolík — Žegklitzová 2012, Fig. 29*). Početný soubor oboustranně glazovaných obalů květináčů pochází z areálu Valdštejnova casina u Jičína (*Matějková 2012*). Za ústní sdělení děkuji Kristýně Matějkové. V obou případech je však domácí produkce nejasná.

⁴⁴ Na původně hladkou výduť byly druhotně přilepeny, zřejmě podle formy vytvarované, malinové nálepy, které jsou známy již ze středověkého období. V areálu Pražského hradu se malinové nálepy objevily např. na majolikové hodbě z odpadní jímky ve Vikářské ulici čp. 37/IV (inv. č. 40), dále v nálezovém souboru z domu zbrojního písaře (*Blažková-Dubská 2007, Fig. 9: 7*), v nálezových souborech z nepublikovaných výzkumů ve Zlaté uličce (vedoucí výzkumu J. Matišek) a v Praze 1 - Hradčanech, Loretánská ul. čp. 106 (vedoucí výzkumu I. Herichová).

16. až 1. třetiny 17. století (tab. 3: 3, 5). Do 17. století pak lze datovat exemplář cihlově červeně vypálené, vnitřně glazované hlíny, který je zdoben bíle malovanými linkami (tab. 3: 8).

Druhou a výrazně početnější skupinu reprezentují vícebarevné malované motivy. V 16. století se stala výroba malované keramiky celoevropským módním trendem (Stephan 1987), který patrně vznikl ve snaze napodobit a nahradit italskou majoliku. Pro nový vkus je charakteristická vícebarevnost a bohatost motivů.

Za nejstarší datovaný nález malované keramiky české produkce je považován džbán Šimona Nemazala z berounských dílen s vročením 1577 (Koula 1917–1919, obr. 78; Scheufler 1972, Příl. I, II). Záchranný archeologický výzkum na náměstí Republiky v Praze v letech 2003–2006 však doložil produkci pražské malované keramiky ještě před tímto rokem (Blažková — Žegklitz v tisku). Do období kolem poloviny 16. století pak datuje začátek malované produkce v Čechách a na Moravě J. Pajer (1983, 70).

Za malovaný dekor se považuje provedení malovaného motivu hlinkou nebo glazurou na rezném nebo nástřepím (světlém nebo tmavém) pokrytém povrchu nádoby. Z technického hlediska bývá tento způsob výzdoby spojený s dvojím výpalem. Nádobu opatřená malovaným motivem byla nejprve vypálena při nižší teplotě – tzv. přezah, a až následně překryta čirou transparentní glazurou. Díky tomuto způsobu dekorace došlo nejen ke zvýšení estetické, ale i technické kvality keramiky. Od 16. století se pro provedení malířského dekoru používal růžek nebo kukačka (Scheufler 1972, 50).

Za ryze hrnčířské dekory se považují takové, které sledují kroužení nádoby, řídí se přirozeným rytmem předmětu, a jeho tvaru podřizují rozložení jednotlivých výzdobných prvků, a tak dodržují celkový rytmus tvaru. Takovými motivy jsou především horizontálně vedené čáry, vhodně rozložené geometrické a rostlinné náměty. Naopak figurální a zoomorfní vzory mnohdy negují rytmus nádoby a vytáčení, rozrušují tvar a v konečné fázi používají nádobu jako podklad k vyjádření malířského záměru (Scheufler 1972, 54). Specifickou úlohu v rámci výzdoby sehrávají nápisy, značky, znaménka, jejichž funkce může být ochranná, vypovídací nebo památeční. Takovéto aplikace mohou být jak vědomou součástí dekoru, tak na něm mohou být zcela nezávislé, přesto však do určité míry přispívají k celkovému výtvarnému pojetí nádoby.

Ve středních Čechách k nejrozšířenější malováním zdobené keramiky náleží tzv. berounské zboží, a to jak červené (tab. 11; 12: 5, 6; 13: 2; 14: 1, 2, 4; 15: 4), tak bílé (tab. 12: 3, 4; 13: 1), které jako první již na počátku 20. století popsal K. Koula (1917–1919). Pro červenou skupinu platí, že na cihlově červeně, někdy hnědočerveně, vypálený střep je malovaný motiv nejčastěji proveden béžovou glazurou, kdy větší plochy jsou vyplněny glazurou zelenou. Ke zvýraznění některých detailů může být využito rytí do větší vybarvené plochy. Bílá skupina tzv. berounského zboží je vyrobena z béžové až béžově bíle vypálené hlíny. Malovaný dekor je proveden zelenou, modrou, případně zelenomodrou glazurou, kterou doprovází barva červená. Odlišného charakteru zelené a modré glazury na rozdíl od glazury červené si všiml již

J. Koula. První dvě barvy se pod transparentní glazurou rozpíjejí a naopak barva červená se stává plastickou. Na základě chemického rozboru červené glazury bylo zjištěno, že se jedná o pigment získaný roztlučením střepu červených nádob, smíchaný s práškovou olovnatou glazurou (Koula 1917–1919, 255–256). Z hlediska výzdobných námětů se uplatňuje celá škála motivů – rostlinné, zoomorfní, geometrické i antropomorfní. I přes jejich velké množství je možné vysledovat základní pravidla pro výzdobu jednotlivých tvarů. Pro duté tvary hrnců a džbánů (tab. 11) obecně platí, že na horní polovině těla nádob se uplatňuje hlavní výzdobný motiv, ať již je to figurální scéna⁴⁵, či střídající se rostlinný a zoomorfní námět nebo stylizovaná rostlinná rozvilina. Dolní polovina nádoby je pak členěná horizontálními béžovými linkami. Pro nízké hrnce (tab. 4: 5–7) platí, že hlavní námět pokrývá většinu plochy. Výzdoba malovaných hrnců a hrnečků (tab. 13: 7, 8) byla prováděna tak, že pomocí svislých čar došlo k rozčlenění celé plochy nádoby a tímto způsobem vzniklá pole pak byla vyplněna geometrickým motivem šikmých čárek nebo věček. Pro všechny duté tvary bez rozdílu objemu platí, že se malovaná výzdoba uplatnila i na uchu nádoby. Druhou skupinou keramických tvarů jsou hluboké mísy (tab. 14: 1, 2, 4), u nichž je ústřední malovaný motiv umístěn na dně nádoby; nejčastěji se jedná o rostlinný motiv, který může dno nádoby dělit na čtvrtiny. Dolní část výdutí bývá členěna soustřednými kružnicemi a horní polovina malovaným motivem. Kromě vnitřní stěny se objevuje malovaná výzdoba i na vnější straně hluboké mísy. Hluboké mísy bývají nejčastěji opatřeny vodorovně vyloženým okrajem, který také bývá zdoben jednoduchou malovanou výzdobou, která, pokud existují, plynule přechází na třmenová ucha mísy. Poslední tvarovou kategorií jsou mělké mísy (tab. 12: 3–6; 13: 1, 2), pro něž platí stejné základní schéma rozvržení výzdoby jako pro mísy hluboké. Centrální malovaný motiv je umístěn na dně, pak následují soustředné kružnice a na vyhnutém podokrají (praporu) se opět uplatňuje malovaný motiv. V tomto případě se nejčastěji jedná o rostlinnou rozvilinu nebo střídající se zoomorfní motiv a stylizovanou rostlinu. Právě mělké mísy reprezentují jak červené berounské zboží, tak bílé. Z Pražského hradu je znám nález mělkého talíře, na jehož celé ploše se uplatnila ženská postava v renesančním oděvu (tab. 15: 4).

Jediný exemplář podnosu z odpadní jímký ve Vikářské ulici čp. 37/IV reprezentuje tzv. malbu za studena, která znázorňuje novozákonní výjev Navštívení Panny Marie (tab. 15: 2). Malba za studena je vlastní především pro sklo. Štětce se kreslily nejdříve obrysové čáry postav, ornamentů a budov černou, hnědou nebo červenou barvou a na jednotlivé plochy ohraničené linkou se po zaschnutí nanášely příslušné barvy, většinou v čistých nemíchaných tónech. Plochy byly většinou bez stínování, oděvy byly členěné šrafováním jinou barvou (<http://www.volny.cz/janka.schmidtova/technic.htm>; 14. 1. 2013). Do střední Evropy se malba za studena

⁴⁵ Za pozornost stojí džbán z Pražského hradu z odpadní jímký z Vikářské ulice čp. 37 (tab. 11: 1) s nepodařenou patrně mužskou postavou. Tento džbán nepřímo dokládá vysokou cenu těchto výrobků, neboť pro producenta mělo smysl dokončit i evidentně nepodařený výrobek.

rozšířila v 15. a 16. století ze severní Itálie. Za vlády Rudolfa II., kdy tato technika prožívala v Evropě velký rozmach, byla jedním z center výroby i Praha.

Technologie malby vysokožárnými barvami je vlastní majolikové produkci. Domácí výrobky náleží především moravským habánským dílnám (souhrnně Pajer 2006). Z archeologických nálezových situací Pražského hradu pochází torzo majolikového talíře s námětem erbu Pernštejnů a rodiny de Lara s Řádem zlatého rouna (Žegklitz 1988; Chotěbor — Frolík 2003), který byl vyroben v roce 1555 jako upomínka na získání Řádu zlatého rouna Vratislavem z Pernštejna od krále Filipa II. a současně připomíná jeho sňatek s Marií Manrigue de Lara.

2.2.3.3. Mramorování, vpíjení, kapání, zapouštěná glazura

Jestliže v 16. století při výrobě nádob zcela zobečňelo užití vnitřní glazury, tak od přelomu 16. a 17. století začíná přibývat keramických tvarů, u nichž je výzdobná technika postavena na práci s vícebarevnou glazurou. Na přelomu 16. a 17. století je to především mramorování, které vzniká míšením glazur za syrova (Štajnochr 1990, 44). V průběhu 17. století pak dochází k dalšímu zdokonalování užití dvou i více barevných glazur, které jsou na stěp nádoby přímo vrstveny kapáním, stříkáním, potékáním, trasakováním či tupováním (Štajnochr 1990, 44). Nejprve se tyto výzdobné techniky objevovaly na dutých tvarech džbánů (tab. 10: 3), džbánek, hrnků a hrnečků (tab. 13: 3, 9, 10), aby se postupně přesunuly na tvary ploché, a to především na talíře (tab. 15: 1, 3, 5) a podnosy (tab. 15: 6). Výjimečným tvarem z nálezových souborů Pražského hradu, zdobeným vícebarevnou glazurou, je pak kukačka (tab. 16: 3).

Jistý druh dekorativního záměru je možné spatřovat i u odlišně barevně provedeného okraje hrnců, který se ojediněle vyskytuje u nálezů z 2. poloviny 16. století, aby v průběhu 17. století jeho četnost výrazně stoupla.

2.2.3.4. Vlešťovaná výzdoba

Část pražské raně novověké keramické produkce, která byla vypálená v redukčním prostředí, je v novověkém období označována jako zakuřovaná (Cymbalak — Matějková 2012, 53). Pro keramickou produkci pálenou v redukčním prostředí je (kromě užití především jednořádkového rádélka) typickou výzdobnou metodou vlešťování (tab. 10: 8). Jedná se o techniku následného hlazení povrchu nádoby pomocí hrnčírských nástrojů, které může být provedeno do kruhu, spirály, mřížky či do podoby vodorovných pásků. Tento způsob výzdoby se uplatňuje u hrnců a džbánů. Objevuje se již v 16. století (Žegklitz 2001, 111), výjimkou nejsou nálezy z 1. poloviny 17. století (Rückl — Havrda — Tryml 2007, Fig. 15); masivnější nástup této výzdobné techniky lze hledat až v období po polovině 17. století.

2.2.3.5. Kombinovaná výzdoba

Pod pojem kombinovaná výzdoba lze zahrnout kombinaci dvou (případně více) druhů výzdobných technik. Nejčastěji se jedná o kombinaci rádélkové výzdoby a rý-

hování, kdy rádélková výzdoba může být provedena v jednořádkové nebo plošné podobě a rýhování ji ohraničuje. Rýhování se u dutých tvarů může objevit v kombinaci s červeně až hnědočerveně malovanou jednoduchou výzdobou v podobě horizontálních prostých či překřížených linek. Plastická výzdoba v podobě různých aplikací je často doprovázena jednořádkovou i plošnou rádélkovou výzdobou. Prstovaná plastická páska se pak objevuje jako doplněk u malované keramiky.

2.2.4. Technologické poznatky

Technologicky se raně novověká keramika výrazně odlišuje od pozdně středověké. Obecně platí, že hrnčírská hlína byla dokonaleji zpracována, jemně plavená nebo jen s mírně zrnitým střepem pro tenkostěnné nádoby. Vyšší podíl písčitého ostriava zůstal zachován u nádob větších rozměrů, jejichž typickým zástupcem jsou hluboké mísy. Tloušťka střepu nádob se výrazně zmenšila, neboť veškerá keramická produkce byla vytáčena na rychle rotujícím hrnčírském kruhu a již měla charakter masové produkce.

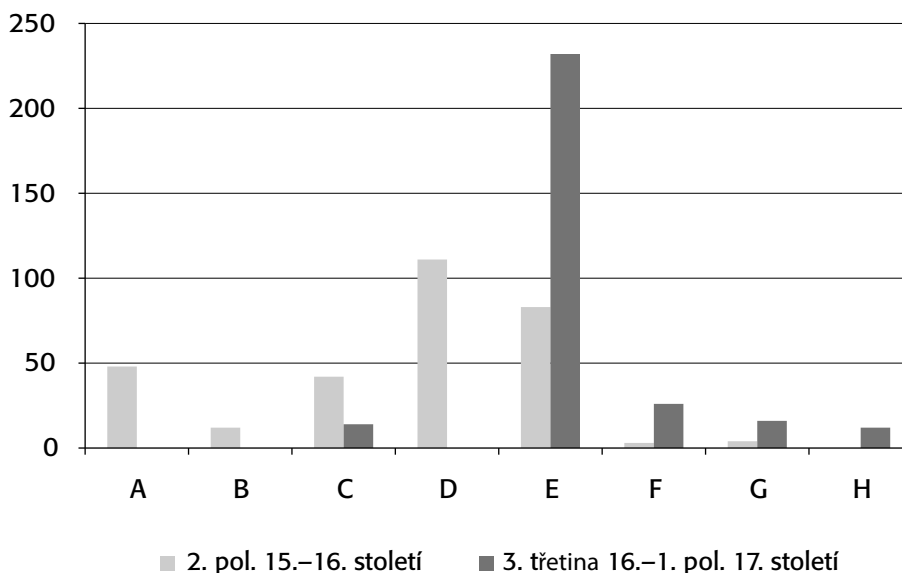
Hrnce

Nejkomplexnější představu o pražské raně novověké keramické produkci z hlediska výrobní suroviny poskytují nálezy hrnců (graf 4). Od konce 15. do 1. poloviny 16. století se běžně objevuje neglazované zboží jak hnědých a šedohnědých odstínů, tak cihlově červeně a světle vypálené hlíny (tab. 1). Tato lehce převažující keramická produkce je doplněna hrnci vyrobenými ze světle vypálené hlíny opatřenými vnitřní glazurou (tab. 2: 6, 7). V pražském prostředí jsou tyto dvě dominantní technologické skupiny doplněny především jednotlivými nálezy hrnců pálených v redukčním prostředí nebo světle vypálenou, neglazovanou hrnčinou opatřenou červeným malováním (tab. 1: 1–3, 7).

V období po polovině 16. století téměř mizí cihlově červeně vypálené neglazované hrnce a také světle vypálená, neglazovaná keramika postupně vyznívá. Jednoznačnou roli lídra 2. poloviny 16. a počátku 17. století přebírá světle vypálená keramika opatřená vnitřní glazurou, kdy hodnota jejího zastoupení v nálezových souborech z Pražského hradu dosahuje tří čtvrtin všech nálezů hrnců (tab. 2: 6, 7, 10). Nově nastupující, a zdá se, že v průběhu 17. století i postupně čteněji zastoupenou technologickou skupinou, je cihlově červeně vypálená hlína opatřená vnitřní transparentní glazurou (tab. 2: 8). Redukčně pálená keramika ve 2. polovině 16. a na počátku 17. století má stále charakter spíše jednotlivých nálezů⁴⁶. V jejím případě se lze domnívat, že by se mohlo jednat o mimopražskou produkci z regionů, pro něž je historicky redukčně pálené zboží typické (západní, jižní, východní Čechy). Dalšími zástupci technologických skupin hrnců jsou malované hrnce tzv. červené skupiny berounského zboží (tab. 4: 5–7) a konečně ke konci 16. století nastupující oboustranně glazované tvary především hrnků.

⁴⁶ V pražském prostředí jednoznačně dominuje oxidačně pálená keramika nad keramikou redukčně pálenou (srovnej např. Blažková 2011; Cymbalak — Matějková 2012; Rückl — Havrda — Tryml 2007; Dohnal — Vařeka 2002).

Graf 4. Přehled základních technologických skupin hrnců (hodnoceno 603 jedinců), které náleží do dvou časových období. **A** – technologické skupiny hnědých až šedohnědých odstínů, neglazované; **B** – světle pálená hlína opatřena červeným malováním; **C** – světle pálená, neglazovaná hlína; **D** – cihlově červeně pálená, neglazovaná hlína; **E** – světle pálená keramika opatřena vnitřní glazurou; **F** – cihlově červeně pálená hlína opatřena vnitřní glazurou; **G** – redukčně pálená keramika; **H** – tzv. berounské zboží. — **Graph 4.** Overview of basic technological groups of pots (603 items analysed) from two chronological periods. **A** – technological groups of brown- to brown-grey shades, unglazed; **B** – light-coloured, fired clay with red painting; **C** – light-coloured, fired, unglazed clay; **D** – brick-red, fired, unglazed clay; **E** – light-coloured, fired ceramics with inner glazing; **F** – brick-red, fired clay with inner glazing; **G** – reduction fired ceramics; **H** – “Beroun-ware”.

Obecně lze říci, že v období přelomu 15. a 16. století až 1. poloviny 16. století se společně v téměř rovnocenném zastoupení vyskytovala neglazovaná a vnitřně glazovaná světle vypálená keramika. V poslední třetině 16. až 1. třetině 17. století vnitřně glazovaná světlá keramika pak již plně dominuje pražským keramickým souborům.

U světle vypálené keramiky je možné zaznamenat náznak koexistence neglazovaných a vnitřně glazovaných tvarů, naopak v případě cihlově červeně vypálené hlíny toto zdaleka neplatí. Zatímco v náleзовých celcích datovaných na přelom 15. a 16. století až do 1. poloviny 16. století neglazovaná, cihlově červeně vypálená keramika dominuje a tvoří početně výrazně zastoupenou technologickou složku souborů, tak cihlově červeně vypálená keramika opatřená vnitřní transparentní glazurou je zastoupena ojediněle. Zástupci světle vypálené vnitřně glazované hrnciny v náleзовých souborech poslední třetiny 16. až 1. třetiny 17. století dosahují tři čtvrtin všech nálezů. V případě cihlově červeně vypálené hlíny je tento nárůst velice pozvolný a větší procentuální zastoupení v náleзовých souborech lze zaznamenat až po 1. čtvrtině 17. století.

Dalším úhlem pohledu je porovnání závislosti keramické hmoty a tvaru nádoby. Vejčité a přechodné tvary hrnců se váží především na neglazovanou hrncinu, cihlově červených odstínů (tab. 1: 8; 2: 1) a méně často světlých (tab. 1: 5, 6, 9; 2: 2, 5) či hnědošedých až šedohnědých barev (tab. 2: 3, 4). Vnitřně glazované, vejčité hrnce, které jsou vyrobené ze světle vypálené hlíny, se objevují méně často. Soudkovité tvary hrnců jsou z více jak tří čtvrtin vyrobeny ze světle vypálené hlíny a opatřené vnitřní glazurou hnědých a okrových odstínů. S nástupem 17. století se pak stále častěji objevuje cihlově červeně vypálená, tenkostěnná keramika opatřená vnitřní transparentní glazurou (tab. 2: 8; 3: 6). Spektrum technologických skupin poslední třetiny 16. až 1. třetiny 17. století doplňují další zástupci, kteří se často váží na specifické tvary, ať již se jedná na jedné straně o velké zásobnicové hrnce, u nichž se setkáváme s tvary pálenými v redukčním prostředí či s neglazova-

nými jedinci, nebo naopak o malé tvary hrnků a hrnečků. U těchto malých tvarů to jsou především zástupci malovaného tzv. červeného berounského zboží (tab. 13: 7, 8), případně se u nich uplatňuje oboustranná glazura s využitím mramorování (tab. 13: 9, 10) nebo zapouštěné glazury (tab. 13: 3).

Jakási tvarová kompaktnost, která byla příznačná především pro starší historická období, se odráží i v technologickém zpracování keramiky. Zatímco pro tvary přelomu 15. a 16. století až 1. poloviny 16. století, které byly vyrobeny z cihlově červeně vypálené, neglazované hlíny nebo z hlíny hnědých až šedohnědých odstínů, platí, že jejich tvarová rozmanitost není příliš velká, tak u světle vypálené hlíny, opatřené vnitřní glazurou lze zaznamenat poměrně široké spektrum tvarů hrnců.

Kromě této tvarové různorodosti se jedná v případě světle vypálené hlíny opatřené vnitřní glazurou i o chronologicky nejdéle užívanou technologickou skupinu, kdy za nejstarší tvary považujeme vejčité hrnce z 1. poloviny 16. století a naopak nejmladšími tvary jsou esovitě tvarované hrnce nejdříve z 1. poloviny 17. století. Zdá se, že v rámci této technologické skupiny byl v takto časově dlouhém úseku zaznamenán jistý vývoj, který však – hodnocen makroskopickým pozorováním – je limitován nejen omezenými rozlišovacími schopnostmi lidského oka, ale i přírodními podmínkami uložení daného souboru. V rámci světle vypálené keramiky byly při analýze náleзовých souborů rozlišovány celkem tři technologické skupiny, a to 5004 – žlutá běl až běž, 5041 – světlá žlutá běž a 5042 světlá běž až běl. Díky tomuto členění se zdá, že na přelomu 15. a 16. až v první polovině 16. století má světle vypálená keramika s vnitřní glazurou především žlutě bílé až béžové odstíny (5004). V poslední třetině 16. a na počátku 17. století se v náleзовých souborech více prosazuje světle vypálená keramika s vnitřní glazurou béžově bílých odstínů střepu (5042), a současně v tomto období přibývá nálezů světle vypálené, glazované keramiky žlutobéžových barev (5041). Zda se jedná o náznak chronologického vývoje či pouze o produkci více keramických dílen, není možné

z daného počtu analyzovaných jedinců a za současného stavu bádání bez provedení chemicko-technologických analýz věrohodně vyhodnotit. Přesto jsem považovala za vhodné na tuto skutečnost upozornit; nicméně až další studium ukáže relevantnost této poznámky.

Džbány

V případě džbánů jsou možnosti obecnějších závěrů pro raně novověké období vzhledem k menší nálezové základně výrazně omezenější. Stejně jako u hrnců platí u džbánů, že na přelomu 15. a 16. až do 1. poloviny 16. století jsou přibližně rovnocenně zastoupeny neglazované džbány vyrobené z cihlově červeně (*tab. 9: 1, 2, 4, 5*) nebo ze světle vypálené hlíny (*tab. 9: 3*) a světle vypálené, vnitřně glazované tvary (*tab. 9: 7, 8*). V poslední třetině 16. až 1. třetině 17. století lze zaznamenat nástup oboustranně glazovaných džbánů, včetně majolikové produkce. Vnější plocha džbánů je opatřena glazurou, která může být jednobarevná nebo byla užita některá z vícebarevných výzdobných technik – malování (*tab. 11*), mramorování (*tab. 10: 3*), stéková glazura. Vnitřní stěna džbánu je pokryta buď bezbarvou, nebo jednobarevnou glazurou. Za domácí produkci je možné označit tzv. berounské džbány (*tab. 11*). U ostatních nálezů je provenience s ohledem na stav bádání zatím nejasná.

I přes statisticky problematický počet džbánů je patrné, že na konci 15. až do 1. poloviny 16. století převažují v pražském prostředí neglazované tvary pálené v oxidačním prostředí na úkor džbánů opatřených vnitřní glazurou, a v období poslední třetiny 16. až 1. třetiny 17. století masověji nastupují oboustranně glazované tvary. Po polovině 17. století se i v pražském nálezovém prostředí začíná objevovat větší počet džbánů pálených v redukčním prostředí (*tab. 10: 8*).

Mísy

Poslední skupinou keramických tvarů, která do jisté míry umožňuje zobecnění vývojových trendů keramické hmoty, jsou mísy. Z 2. poloviny 15. až 1. poloviny 16. století nejčastěji pocházejí neglazované hluboké mísy pálené v oxidačním prostředí (*tab. 5: 1, 4*), které doplňuje menší počet mís opatřených vnitřní jednobarevnou glazurou. Z hlediska tvaru se jedná jak o mísy hluboké se dvěma uchy (*tab. 5: 2, 3*), tak o miniaturní mísky (*tab. 5: 10–12*), vzácně i o mělké mísy (*tab. 12: 1, 2*). V poslední třetině 16. až první třetině 17. století je patrná výrazná změna v použité keramické surovině, která je dána morfologickou proměnou sortimentu mís, kdy se výraznou složkou nálezových souborů stávají mělké malované mísy (*tab. 12: 3–6; 13: 1, 2*), a nově se objevují hluboké mísy s plastickou páskou (*tab. 5: 5, 6*), vyrobené z hrubozrnné, nejčastěji cihlově červeně vypálené hlíny. Malovaná výzdoba se objevuje i u hlubokých mís (*tab. 14: 1, 2, 4*), které mohou být opatřeny jak pouze vnitřní, tak oboustrannou glazurou.

Ostatní keramické tvary

Hodnocení ostatních keramických tvarů z hlediska technologických skupin stejným způsobem, jakým bylo provedeno v případě hrnců, džbánů a mís, není vzhledem k nízkému počtu nálezů možné. Omezím se na obecná konstatování.

Pánve na třech nožkách jsou vždy pálené v oxidačním prostředí a opatřené vnitřní glazurou, která zpravidla přetéká na vnější stranu těla a na držadlo. Převážná většina pánví 16. a 17. století je vyrobena ze světle vypálené hlíny a opatřena vnitřní glazurou (*tab. 6: 1–6, 8, 9*). Patrně kolem přelomu 16. a 17. století se častěji začínají objevovat pánve vyrobené z cihlově červeně vypálené hlíny a opatřené vnitřní glazurou (*tab. 6: 3, 4*). Zcela nová technologická skupina mezi pánvemi pak nastupuje kolem poloviny 17. století, kdy se objevují tvary opatřené oboustrannou majolikovou glazurou.

O výrobní surovině raně novověkých pokliček lze obecně konstatovat, že v pražském prostředí převažují tvary pálené v oxidačním prostředí, kdy se jedná o pokličky vyrobené jak ze světle vypálené (*tab. 7: 8, 10*), tak z cihlově červeně (*tab. 7: 9, 11*) nebo hnědě vypálené, neglazované hlíny (*tab. 7: 6*). Po polovině 17. století je možné se i u pokliček a poklic setkat s majolikovou glazurou (*tab. 7: 12*).

Poslední skupinu keramických tvarů reprezentují talíře. Tento keramický tvar však ve větší četnosti nastupuje až po polovině 17. století, tj. v období novověku. Z období raného novověku z pražského prostředí známe talíř/podnos (?) s malovaným figurálním motivem, který náleží tzv. berounské produkci (*tab. 15: 4*) a podnos s novozákonním motivem malovaný za studena (*tab. 15: 2*).

2.3. Raně novověká keramika na Pražském hradě

Hlavním cílem studie bylo představit nástin vývoje raně novověké keramiky v Praze na příkladu osmi nálezových souborů hmotné kultury z Pražského hradu, které je díky unifikaci keramické produkce možné využít k zobecňujícím závěrům. Za současného stavu poznání se zdá, že se podařilo vysledovat základní proporční a výzdobné změny ve vývoji keramických tvarů konce 15. až do poloviny 17. století, a to řádově v úsecích 50 až 80 let dlouhých. Druhým výsledkem pak je podchycení vazeb keramických tvarů na určité výrobní suroviny. Detailní studium především celých nádob tak umožnilo nastínit základní chronologické vývojové trendy zejména u hrnců, pro které v současnosti obecně platí jednoduché schéma, a to vnitřní glazura rovná se novověk. Je zřejmé, že při pečlivé analýze by mělo být možné i ze střepového materiálu určit, zda se jedná o produkci druhé poloviny 16. až první třetiny (poloviny) 17. století, či zda daný soubor pochází ze století 18., případně je ještě mladší.

Vzhledem k tomu, že se jedná o první tímto způsobem zpracované nálezové soubory nejen na území Prahy a z prostoru středních Čech, ale v českém prostředí vůbec, je třeba počítat s tím, že zde uváděné závěry se v závislosti s přibývajícimi publikovanými soubory budou upřesňovat a v některých případech může dojít i k jejich změně. K vytvoření tohoto přehledu byl zvolen v českém prostředí málo využívaný pracovní postup, který vychází z rozdělení nálezových celků podle celkového tvaru nádoby. Tento pracovní postup doložil, že pro datování keramických předmětů je důležitý především celkový tvar, způsob výzdoby, výrobní surovina včetně kvality a umístění glazury a naopak modelace okraje je pro chronologické zařazení keramických vý-

robků v raně novověkém a novověkém období podružná. Do jaké míry se podařilo vyslovit obecně platné závěry, ukáže čas. V každém případě jsem se pokusila předložit systematicky uspořádaný srovnávací materiál, který může pomoci při datování dalších raně novověkých náleзовých souborů. Tato práce by měla sloužit jako východní bod pro zpracování dalších raně novověkých náleзовých celků nejen z Prahy.

Dalším konkrétním výsledkem této studie je prokázání přítomnosti mimopražské produkce v náleзовých souborech z Pražského hradu. V rámci stolní keramiky tvoří nemalý podíl tzv. berounská malovaná produkce (tab. 11, 12, 14). Detailní analýza těchto výrobků, a to jak z hlediska technologického, tak především z hlediska stylového provedení výzdoby, by v budoucnu mohla přispět k řešení otázky původu malované produkce (Beroun, Praha). Archeologické výzkumy potvrdily v hradních náleзовých souborech přítomnost saské kameniny. Tato konkrétní zjištění jsou dokladem skutečných obchodních styků Prahy s Berounem a Prahy se Saskem. Dobře tak korespondují se stavem známým z písemných pramenů, které vícekrát hovoří o prodeji berounského (Žegklitz 2002; Winter 1911, 376) a německého zboží na pražských trzích ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století (Janáček 1955, 261). To, že do Prahy proudily výrobky i z jiných míst Evropy, dokládají nálezy jednotlivostí z Itálie, Rakouska a lze předpokládat i dovoz keramiky z Bavorska či Porýní.⁴⁷

2.4. Česká raně novověká produkce v evropském kontextu

Z výše uvedeného přehledu raně novověké keramiky, který byl sestaven na základě analýzy osmi náleзовých celků z odpadních jímek z Pražského hradu (obr. 1) a publikovaných souborů z Prahy i dalších českých a moravských měst, vyplývá, že domácí keramická produkce plně odpovídá soudobé širší středoevropské a je srovnatelná s náleзовými soubory z Německa (např. Lange 1996; Scheidemantel — Schifer 2005; Stephan 1992), Rakouska (např. Kraschitz 2003; Krenn et al. 2007) a Švýcarska (např. Frascoli 1997; Keller 1999). Srovnání s produkcí z Polska, Slovenska a Maďarska je do značné míry limitováno stavem publikovaných náleзовých souborů. Obecně lze konstatovat, že české země byly v době renesance z hlediska keramické produkce součástí rozvinutého evropského prostoru. Pro 16. až první polovinu 17. století je charakteristický nástup a především kvantifikační nárůst vnitřně glazované kuchyňské i stolní keramiky. Od třetí třetiny 16. století pak postupně přibývá oboustranně glazovaného zboží, které se uplatňuje především u keramiky stolní. Stejně jako v Evropě došlo i v Čechách k optimalizaci keramických tvarů. V náleзовých souborech se opakovaně projevuje individualizace potřeb při stolování v podobě ta-

lířů a dalších tvarů *a priori* určených pro jednu porci. V řádech jedinců jsou součástí náleзовých souborů i keramické předměty, které přímo nesouvisí s konzumací potravin, především předměty dekorativní povahy.

Kontakty českého prostředí s evropskými keramickými centry se projevují přítomností zahraniční produkce v místních náleзовých souborech. Nejpočetněji jsou v českých náleзовých celcích zastoupeny kameninové produkty ze saských dílen, jejichž dovoz do Prahy zmiňují písemné prameny. Z moravského prostředí pak do Čech putovala habánská keramická produkce (Chotěbor — Frolík 2003, 265; Žegklitz 1988).

Stejně jako ve většině evropských zemí (Stephan 1987), tak i v Čechách vykrystalizoval osobitý styl domácí malované keramiky, který je dlouhodobě spojován s berounskými hrncíři (Koula 1917–1919). Nejnovější archeologické výzkumy však ukazují, že produkce domácí malované keramiky nemusí být striktně svázána pouze s Berounem, ale velmi podobná keramika se ve stejném období vyráběla i v Praze a v budoucnu není vyloučen ani objev dalších produkčních center. V každém případě platí, že se v českém prostředí vytvořil specifický domácí styl malované keramiky, který chronologicky odpovídá evropským trendům, současně však vykazuje znaky individuality.

3. Závěr

Masová keramická produkce a unifikace keramické výroby ztěžuje interpretaci raně novověkých náleзовých souborů. Při jejich výběru ke zpracování a následné publikaci je třeba zvážit možný přínos tohoto zpracování – především, zda může kromě výčtu keramických tříd a následných statistik nabídnout i další závěry, jako je sociální kontext náleзовého souboru, jeho morfologické zhodnocení nebo představit vzhledem, funkcí nebo proveniencí ojedinělé předměty. Pokud nejsou k dispozici písemné a ikonografické prameny, omezuje unifikace keramické produkce možnost čistě podle náleзовého souboru identifikovat a sociálně zařadit původního majitele nalezených předmětů. Přesnější indície pak poskytují nálezy, které jsou úzce svázány s konkrétní výrobní činností nebo jednotlivostí, jež se dnes jeví jako projev určité míry luxusu. Těmito předměty z keramické produkce jsou pak především kamenina a importy. Pro správné sociální zařazení náleзовého souboru je tak nezbytné vyhodnocení náleзовého souboru jako celku včetně jeho skleněné složky.⁴⁸

Summary

The first specification of post-medieval archaeology in Bohemia was presented by Z. Smetánka and J. Žegklitz (Smetánka — Žegklitz 1989, 728; 1990, 7), who defined post-medieval archaeology as covering the period from the turn of the 15th century to the end of the 18th century. This three-centuries-long period was subdivided during the 1990s, when an increase in the amount of material culture being analysed quite naturally led to the separation of the period

⁴⁷ Praha - Hrad, odpadní jímka C, inv. č. 1447 – šest torz talířů typu „Istoriati“ z produkce z italského města Urbino z let 1540–1560; Pražský hrad, odpadní jímka C, inv. č. 249, 88, 236, 87, 30, 59 – keramika opatřená oboustrannou zelenou glazurou, jejíž původ je snad možné hledat v Rakousku (Krenn et al. 2007, 22, Abb. 25). Z oblasti Porýní se jedná o šedomodrou kameninu typu Westerwald.

⁴⁸ Studie vznikla za podpory GAČR, postdoktorandský projekt, č. 13-34374P – Život běžných obyvatel na Pražském hradě za prvních Habsburků. Analýza hmotné kultury ve středoevropských souvislostech.

from the late 15th/early 16th century to the mid-17th century – which, in line with foreign research practice, was labelled as the Early Modern Ages. After the year 2000 there was an overall increased level of interest in the archaeology of the Early Modern Ages, with journals publishing articles to a previously unseen extent (for the most part, these were written by younger generation of archaeologists). A fundamental contribution to this process was the revival of the international “Forum Archaeologiae Post-Mediaevalis” conference, each culminating in an extensive anthology of papers reflecting the current state of research into the Early Modern Ages in Bohemia and beyond (*Studies* 2007; 2009; 2012).

Regardless of the spatial limitation to Bohemia, Moravia and Silesia, the individual social environments and find categories are not evenly represented in the studies published on post-medieval archaeology. In view of the nature of the work, they present published assemblages of Early Modern material culture that deal with ceramic finds. This overview is limited to references to studies related to urban issues or to those focused on an analysis of Early Modern pottery.

Early Modern and Modern pottery in Bohemia and Moravia is generally described using a system of ceramic classes defined on the basis of macroscopically identifiable characteristics. In practice, this means that the author most commonly analyses the colour of a shard, less frequently the colour of a fracture, the structure of the ceramic matter, two-dimensional features or the surface finish. Other criteria are the quality and character of firing and, finally, the type, placement or colour of the glaze (e.g., *Dohnal — Koucký* 2000; *Dohnal — Vařeka* 2002; *Pícková — Hůrková — Schneiderwinklová* 2009; *Rückl — Havrda — Tryml* 2007; *Schneiderwinklová* 2009). In foreign literature, most such assessments are made using more generally defined “ceramic groups” typified by a division into unglazed, glazed on the inside, reduction fired, glazed on both sides, and stoneware production (e.g., *Fryer — Selley* 1998; *Lange* 1996; *Thompson — Grew — Schofield* 1984).

Another approach, which gives preference to morphological aspects of ceramic production, defines various morphological groups on the basis of an overall profiling (e.g., *Zápotocký* 1978; *Klápště* 2002; *Pajer* 1982; 1983; *Faure-Boucharlat* 1996; *Frascoli* 1997; *Scheidemantel — Schijfer* 2005). This approach requires the existence of a sufficient number of at least partially reconstructed ceramic shapes.

An unequivocally ideal descriptive approach is the combination of morphological typologization and a basic technological description of the raw materials. Such an approach allows researchers to gradually generate a sufficient amount of material for comparison that can be subsequently used even for fragmented material. For the Early Modern and Modern Ages, it is important to always very carefully consider the informational testimony of a processed find assemblage.

A chronology of Early Modern pottery on the basis of find assemblages from Prague Castle

The basic building block for the study’s main section, which involves an assessment of Early Modern ceramic production, was a comparison of previously published Early Modern pottery assemblages with the findings of an in-depth analysis of eight cesspits assemblages from Prague Castle (*Blažková-Dubská* 2009; *Blažková* 2011; *Blažková — Frolík — Žegklitzová* 2012) – specifically, seven cesspits from the buildings along the northern and western margins of the third courtyard and one waste pit from the area of today’s Southern Wing containing a total of 680 whole or significantly reconstructed ceramic vessels dating to the period from the second half of the 15th century to the middle of the 17th century (*Fig. 1*).

Three find assemblages were identified as being the earliest (cesspit B, the cellar of house no. 34, and the waste pit by the New Stairs near the archives). These can all be dated to the period from the late 15th century to the first half of the 16th century. The subsequent assemblages in terms of relative chronology (from the second half of the 16th century to the first third of the 17th century) are finds of material culture from cesspits 1680 and R, and cesspit from Vikářská Street no. 37/IV. The finds from cesspit S are dated approximately to the same period – only with a more narrowly de-

finer range from the second half of the 16th century to the turn of the 16th century. The latest analysed assemblage of material culture is cesspit C near the Old Provost’s Residence, whose primary period of use was in the 17th century, with a clear overlap into the first half of the 18th century, including several individual finds that may come from the second half of the 16th century.

The main objective of the study was to use the above-mentioned find assemblages to create an outline of the development of Early Modern pottery in Prague. With the current state of knowledge, the basic proportional and decorative changes in ceramic forms from the late 15th century to the middle of the 17th century seem to have been identified, i.e. with chronological divisions of 50 to 80 years. A second outcome is an identification of the relationship between ceramic form and specific raw materials. A detailed study of whole vessels allows for the outlining of basic chronological evolutionary trends, in particular of pots (*graph 1, 4*) and jugs. In terms of overall vessel form, around the middle of the 16th century there is a transition from egg-shaped forms with a distinct neck towards barrel-shaped forms. Other apparent changes involve the decoration of ceramic kitchenware and tableware (*graph 2, 3*). The study also proved the presence in the find assemblages from Prague Castle of items not produced in Prague. A large share of ceramic tableware thus consists of what is known as Beroun painted ware (*tab. 11, 12, 14*).

In view of the fact that this is the first find assemblage to be analysed in this way – not only in Prague and central Bohemia, but in all of Bohemia – the possibility should be anticipated that the stated findings will be further refined (and in some instances changed altogether) as additional assemblages are published.

The above-described overview of Early Modern ceramics shows that Bohemian pottery production fully reflects the era’s broader central European trends and is comparable with find assemblages from Germany (e.g., *Lange* 1996; *Scheidemantel — Schijfer* 2005; *Stephan* 1992), Austria (e.g., *Kraschitz* 2003; *Krenn et al.* 2007) and Switzerland (e.g., *Frascoli* 1997; *Keller* 1999). Any comparison with production from Poland, Slovakia and Hungary is to some degree limited by the state of published find assemblages. Generally speaking, in terms of ceramic production it can be said that during the Renaissance period the Czech lands formed part of a developed Europe. The period from the 16th century to the first half of the 17th century is typified by the emergence and mainly numerical growth of inner-glazed kitchenware and tableware. Starting in the last third of the 16th century, there is a gradual increase in pottery glazed on both sides – in particular among ceramic tableware. As in the rest of Europe, Bohemia witnessed an optimisation of ceramic forms. Find assemblages repeatedly show an individualization of tableware in the form of plates (*tab. 15*) and other dishes intended for single servings. The find assemblages also feature numerous individual finds of ceramic items – primarily objects of a decorative character – that are not directly related to the consumption of food (*tab. 16*).

Contacts between Bohemia and European pottery centres are reflected in the presence of foreign production in local find assemblages. The most numerous items in Bohemian find assemblages are stoneware products from Saxon workshops, whose import into Prague is mentioned in written records (*Žegklitz* 2002; *Winter* 1911, 376; *Janáček* 1955, 261). From Moravia, the export of Habaner Anabaptist ceramic production to Bohemia (*Chotěbor — Frolík* 2003, 265) took place. The fact that products from other areas in Europe were imported into Prague is documented by finds of individual items from Italy and Austria. It can be assumed that the import of pottery from Bavaria and the Rhineland also took place.

As in most other European countries (*Stephan* 1987), Bohemia too saw the crystallization of a distinctive style of domestic painted pottery, which was long associated with potters in Beroun (*Koula* 1917–1919). However, the latest archaeological research shows that the production of domestic painted pottery is not necessarily limited to Beroun, but that very similar pottery was produced at this time in Prague as well. In either case, it can be stated that Bohemia saw the formation of a specific domestic style of painted ceramic ware that chronologically corresponds to European trends, while at the same time showing signs of individuality.

English by Stephan von Pohl

Prameny a literatura

Anderle, J. — Široký, R. 2000:

Vývoj domu čp. 126 v Plzni. Pokus o interdisciplinární průzkum památky — Entwicklung des Hauses Konstr.-Nr. 126 in Plzeň/Pilsen. Ein Versuch um eine interdisziplinäre Untersuchung des Denkmals. *Průzkumy památek* 7, 103–116.

Archeologie 2012:

Archeologie 19. a 20. století. Přístupy – metody – témata. Plzeň.

Bernardová, A. et al. 2010:

Bernardová, A. — Blažková, G. — Kovačiková, L. — Meduna, P. — Novák, J. — Veselá, A.: Regionální muzeum Mělník. Archeologické výzkumy v roce 2009. Roztocký vlastivědný sborník, 107–117.

Bitter, P. et al. 1997:

Bitter, P. — Dijkstra, J. — Roedema, R. — van Wilgen, R.:

Onen op Niveau. Catalogus van keramiek en glas. Volkshuisvesting monumentenzorg en archeologie 5A.

Bláha, J. 1983:

K vypovídacím možnostem olomouckého archeologického materiálu 15.–17. století. *Historická Olomouc a její současné problémy* 4, 307–315.

Bláha, J. — Sedláčková, H. 1998:

Slavnostní keramika. Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Sklo, slavnostní keramika a kachle — Festive ceramics. Renaissance Olomouc in archaeological finds. Glass, Festive Ceramics and Tiles. *Archaeological Research of the Institute of Landmark Conservation, 1973–1996. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996*, 15–17.

Bláha, R. 2006:

Archeologický výzkum v areálu bývalého pivovaru v Hradci Králové — Archaeological excavations in the area of the one-time brewery at Hradec Králové. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 32, 67–80.

Bláha, R. 2007:

Archeologický výzkum na Malém náměstí v Hradci Králové — The archaeological project in the Small Square in Hradec Králové. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 32, 183–198.

Bláha, R. — Sigl, J. 2010:

Středověká a raně novověká polévaná keramika ve sbírkách královéhradeckého muzea (Několik poznámek k problematice) — Mittelalterliche und frühneuzeitliche glasierte Keramik in den Sammlungen des Ostböhmen-Museums Hradec Králové (Königgrätz). (Einige Anmerkungen zur Problematik). *Archaeologia historica* 20, 233–251.

Blažková-Dubská, G. 2007:

House of the armoury scribe at Prague Castle — Dům zbrojního písaře na Pražském hradě — Das Haus des Waffenschreibers auf der Prager Burg. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 2, 9–42.

Blažková-Dubská, G. 2009:

Finds of Early Modern period ceramics from cesspit B at Prague Castle — Nálezy novověké keramiky z jímky B na Pražském hradě — Funde neuzeitlicher Keramik aus Abfallgrube B auf der Prager Burg. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 3, 21–44.

Blažková-Dubská, G. — Frolík, J. 2005:

Architektura odhalená archeologickým výzkumem a problémy s její památkovou ochranou — Die durch archäologische Forschung freigelegte Architektur und Probleme mit ihre Schutz. *Archaeologia historica* 30, 29–46.

Blažková, G. 2011:

Hmotná kultura Pražského hradu raného novověku ve světle archeologických nálezů — The material culture of Prague

Castle in the Early Modern period in light of archaeological finds (nepubl. disertační práce uložena na Universitě Karlově, Filozofická fakulta. Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou).

Blažková, G. — Frolík, J. — Matiašek, J. v tisku:

Zlatá ulička na Pražském hradě ve světle archeologických a historických pramenů. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 5.

Blažková, G. — Frolík, J. — Žegklitzová, J. 2010:

Raně novověká jímka z Pražského hradu — An Early Modern period pit at Prague Castle. *Živá archeologie* 11, 100–103.

Blažková, G. — Frolík, J. — Žegklitzová, J. 2012:

Early Modern archaeological assemblages from Prague Castle and period written and iconographic sources — Raně novověké archeologické soubory z Pražského hradu a dobové písemné a ikonografické prameny — Frühneuzeitliche archäologische Fundkomplexe von der Prager Burg und zeitgenössische schriftliche und ikonographische Quellen. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 4, 189–232.

Blažková, G. — Matiašek, J. 2011:

Porcelán, kamenina a fajáns z archeologických výzkumů Pražského hradu. Porcelán na Pražském hradě. *Krása a užitek*, 21–32.

Blažková, G. — Žegklitz, J. v tisku:

Současný stav poznání raně novověké keramiky v Praze. *Archaeologica Pragensia*.

Blažková, K. — Lomecká, J. 2007:

Finds from a Late Medieval well at Rakovník — Nálezy z pozdně středověké studny v Rakovníku — Die Funde aus einem spätmittelalterlichen Brunnen in Rakovník. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 2, 401–410.

Boháčová, I. — Čiháková, J. 1994:

Gegenwärtiger Stand des Entwicklungsschemas der Prager frühmittelalterlichen Keramik aus den ältesten Entwicklungsphasen der Prager Burg und ihrem Suburbium auf dem linken Moldau-Ufer. In: Tomková, K. und Kol.: Zum gegenwärtigen Stand des Studiums des frühmittelalterlichen Keramik im Mittelböhmen. In: Staňa, Č. /Hrsg./: *Slawische Keramik in Mitteleuropa von 8. bis zum 11. Jahrhundert ITM I*, 173–179.

Boháčová, I. 1994:

Boháčová, I. — Čiháková, J. — Frolík, J. — Hrdlička, L.: Methode und bisherige Ergebnisse bei der Bearbeitung der Prager Keramik. In: Tomková, K. und Kol.: Zum gegenwärtigen Stand des Studiums des frühmittelalterlichen Keramik im Mittelböhmen. In: Staňa, Č. /Hrsg./: *Slawische Keramik in Mitteleuropa von 8. bis zum 11. Jahrhundert ITM I*, 169–173.

Boháčová, I. — Frolík, J. — Žegklitz, J. 1989:

Jiřské náměstí na Pražském hradě — Georgsplatz auf der Prager Burg. *Archaeologia historica* 14, 193–201.

Boháčová, I. et al. 1990:

Boháčová, I. — Frolík, J. — Petříčková, J. — Žegklitz, J.: Příspěvek k poznání života a životního prostředí na Pražském hradě a na Hradčanech — Ein Beitrag zur Kenntnis des Lebens und der Umwelt auf der Prager Burg und in Hradčany. *Archaeologia historica* 15, 177–189.

Bouda, J. — Šmejdivá M. 2009:

Evaluation of an assemblage of Early Modern period ceramics from the archaeological excavation of a well in Blovice (Plzeň-South district) — Vyhodnocení souboru novověké keramiky z archeologického výzkumu studny v Blovicích (okr. Plzeň-jih) — Auswertung eines Fundkomplexes neuzeitlicher Keramik aus der Grabung eines Brunnens in Blovice (Kr. Plzeň-Süd). *Studies in Post-Medieval Archaeology* 3, 105–118.

Brestovanský, P. — Stará, M. 1998:

Archeologické objevy z Českého Dubu (okres Liberec). *Archeologie Libereckého kraje* 1, 57–65.

Břeň, D. — Kašpar, V. — Vařeka, P. 1995:

K problematice počítačového zpracování středověké keramiky (Databáze KLASIFIK). Archeologické fórum, č. 4, 36–41.

Bubeník, J. — Frolík, J. 1995:

Zusammenfassung der Diskussion zur gemeinsamen Terminologie der grundlegenden keramischen Begriffe — Shrnutí diskuse o společné terminologii základních keramických pojmů. In: Poláček, L. /Hrsg./: Slawische Keramik in Mitteleuropa von 8. bis zum 11. Jahrhundert – Terminologie und Beschreibung, ITM II, 127–130.

Bůžek, V. — Král, P. — Vybíral, Z. 2007:

Člověk českého raného novověku. In: Bůžek, V. — Král, P. /edd./: Člověk českého raného novověku, 9–53.

Čvrková, M. — Černá, E. 2007:

Sklo z počátku novověku z Ústí nad Labem - Předmostí, čp. 43 — Glas aus der frühen Neuzeit. Funde der archäologischen Grabung in Předmostí, Nr. 43. Historické sklo 4, 77–90.

Cymbalak, T. — Matějčková, K. 2012:

Zpracování nálezů ze dvou odpadních jímek a úskalí jejich interpretace. Staletá Praha 28/2, 41–76.

Čermák, K. 1914a:

Hrnčířské památky z Čáslavska. Muzejník čáslavský 2, 37–47.

Čermák, K. 1914b:

Hrnčířské dílny v Čáslavi. Muzejník čáslavský 2, 47–52.

Černohorský, K. 1928a:

Československá lidová keramika: příspěvky k soubornému studiu. Národopisný sborník československý 23.

Černohorský, K. 1928b:

Příspěvky k dějinám moravských fayensí. Opava.

Černohorský, K. 1935:

Poznámky k fajánsové výrobě v Prostějově. Prostějov.

Čížmář, Z. — Šmíd, M. 2000:

Vývoj Prostějova v archeologických a historických pramenech v období 10.–16. století — Entwicklung der Stadt Prostějov in den archäologischen und schriftlichen Quellen aus der Zeit des 10.–16. Jahrhunderts. Archaeologia historica 25, 77–102.

Čulíková, V. 2008:

Ovoce, koření a léčiva z raně novověké jímký hradčanského špitálu — Fruits, spices and medicaments from the post-Medieval cesspit of hospital at Prague-Hradčany. Archeologické rozhledy 60, 229–260.

Deník 1925/I:

Hrad pražský – III. nádvoří. Denník vykopávek /4.VI.–27.VII./ . Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.

Deník 1925/II:

Hrad pražský – III. nádvoří. Denník vykopávek /28.VIII.–8.IX./ . Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.

Deník 1929:

Hrad pražský – III. nádvoří. Denník vykopávek /2.I.–23.IV./ . Pokračování denníku o archeologick. výzkumu a pracích laboratorních na Hradě pražském 24.IV., I. Borkovský. Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.

Deník 1946–1948/I:

Deník vykopávek 1946–1948 /opis/. Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.

Dohnal, M. — Fröhlich, J. 2000:

Výzkum parkánu u kasáren v Písku (Vyhodnocení souboru novověké keramiky). Archeologické výzkumy v jižních Čechách 13, 131–160.

Dohnal, M. et al. 2001:

Dohnal, M. — Korený, R. — Koucký, K. — Procházka, L. — Šamata, J.:

Obděnice, čp. 4 (okr. Příbram). Dějiny usedlosti ve světle etnografických, písemných a paleozoologických pramenů — No. 4, Obděnice (Příbram district). The history of a homestead in the light of ethnographic, archaeological, written and palaeozoological sources. Archeologie ve středních Čechách 5, 721–738.

Dohnal, M. — Koucký, K. 2000:

Analýza části novověkých nálezů z archeologického výzkumu městské parcely v Sedlčanech (okr. Příbram) — Analysis of part of the Early Modern finds from the archaeological investigation of urban plots in Sedlčany (Příbram district). Archeologie ve středních Čechách 4, 359–382.

Dohnal, M. — Vařeka, P. 1997:

Výzkum novověké vesnické usedlosti v Srlíně (okr. Písek) – svědectví archeologických a písemných pramenů. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 10, 84–106.

Dohnal, M. — Vařeka, P. 2002:

Novověké artefakty z bývalého kapucinského kláštera v areálu někdejších kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky v Praze 1 (zjišťovací výzkum v letech 1998–1999) — Early modern artefacts from the former capuchin monastery in the area of the former George of Poděbrady barracks on nám. Republiky in Prague 1 (Test trenching in 1998–1999). Archaeologica Pragensia 16, 251–294.

Dragoun, Z. — Dragoun, M. 2005:

K archeologickému nálezu pozůstatků písemností v domě čp. 353/I na Starém Městě pražském — Ein Fund von Fragment der schriftlichen Materialien im Haus Konstr.-Nr. 353/I in der Prager Altstadt. Průzkumy památek 12, 104–110.

Drda, M. 1978:

Archeologický výzkum Tábora 1974–1977. Tábor.

Drobný, T. — Sedláčková, H. 1997:

Kachle a sklo z odpadní jímký ze 16. století v Olomouci — Ofenkacheln und Glas aus einem Abfallbehälter von dem 16. Jh. in Olomouc (Olmütz). Muzejní a vlastivědná práce 35/ Časopis společnosti přátel starožitností 105, 129–140.

Dubská, G. 2003:

Příběh domu zbrojního písaře — The house of the armaments scribe. In: Klazarová, P. /ed./: Příběh Pražského hradu — The story of Prague Castle, 273–276.

Dudková, V. — Orna, J. 2009:

A description of medical equipment in the Early Modern period on the basis of finds from the cesspit at house no. 289 in Plzeň — Obraz vybavení lékaře v novověku na základě nálezů z odpadní jímký v domě č. p. 289 v Plzni — Die Ausstattung eines neuzeitlichen Arztes aufgrund der Funde aus Abfallgrube in Konstr.-Nr. 289 in Pilsen. Studies in Post-Medieval Archaeology 3, 501–508.

Durdík, T. — Frolík, J. — Chotěbor, P. 1999:

Stavební dějiny Lobkovického paláce na Pražském hradě ve středověku a novověku — Die Baugeschichte des Lobkowitz-Palasts auf der Prager Burg im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Castrum Pragense 2, 21–112.

Durdík, T. — Chotěbor, P. — Kašpar, V. 2000:

Dům č.p. 1 v Nezdicích, okr. Klatovy — Das Haus Nr. 1 in Nezdice, Bez. Klatovy. Castellologica bohémica 7, 255–270.

Ernée, M. 2008:

Gotické kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově — Gotische Ofenkacheln aus der Burg und Schloss in Český Krumlov. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 5. České Budějovice – Praha.

Ernée, M. et al. 2002:

Ernée, M. — Kašák, K. — Kováčik, P. — Vařeka, P.:
Zjišťovací archeologický výzkum v areálu bývalých kasáren
Jířího z Poděbrad na náměstí Republiky v Praze 1 v letech
1998–1999 — Test trenching in 1998–1999 in the area of the
former George of Poděbrady barracks on nám. Republiky in
Prague 1. *Archaeologica Pragensia* 16, 155–170.

Faure-Boucharlat, E. et al. 1996:

Faure-Boucharlat, E. — Maccari-Poisson, B. — Savay-Guerraz, S.
— Vicard, T.:

Pots et potiers en Rhône-Alpes, Époque médiévale, Époque mo-
derne. *Documents d'Archéologie en Rhône-Aples* 12, Lyon.

Foster, L. 2009:

The Baroque kitchen at Bečov nad Teplou Castle — Barokní
zámecká kuchyně v Bečově nad Teplou — Die barocke Schloss-
küche in Bečov nad Teplou. *Studies in Post-Medieval Archaeo-
logy* 3, 65–92.

Frascoli, L. 1997:

Handwerker- und Kaufmannshaushalte im frühneuzeitlichen
Winterthur. Untersuchungen zu vier Liegenschaften in der
Altstadt. *Monographien der Kantonsarchäologie Zürich*. Zü-
rich – Egg.

Frolík, J. 1987:

O záchranném výzkumu v čp. 34, X–XI 1987, čj. 3652/87.
Uloženo Archiv odd. Pražský hrad, ARÚ AV ČR Praha, v. v. i.

Frolík, J. 2003:

O chudých špitálních a čínském porcelánu — Poor hospita-
lers and chinese porcelain. In: Klazarová, P. (ed.): Příběh Praž-
ského hradu — Story of Prague Castle, 346–349.

Frolík, J. — Chotěbor, P. — Žegklitz, J. 1991:

Lobkovičský palác na Pražském hradě a jeho hmotná kultura
— Der Lobkowitz-Palast auf der Prager Burg und seine mate-
rielle Kultur. *Documenta Pragensia* 9, 215–234.

Frolík, J. — Musil, J. 2010:

Záchranný archeologický výzkum v Hradební ulici v Chrudimi
v roce 2006. *Chrudimský vlastivědný sborník* 14, 3–28.

Frolík, J. — Nemeškalová, Z. 1999:

Hromadný nález mincí ze 16. století na Pražském hradě — Ein
Münzfund aus dem 16. Jahrhundert auf der Prager Burg.
Castrum Pragense 2, 219–226.

Frolík, J. — Sigl, J. 1990:

Soubor pozdněstředověké keramiky z Chrudimi - Husova
ulice — A group of late Mediaeval pottery from the town
Chrudim (Husova street). *Studies in Post-Medieval Archeo-
logy* 1, 269–284.

Frolík, J. — Sigl, J. 1994:

New facts on the settlement on the central hilltop of the town
of Chrudim. Rescue survey of 1982–1984 — Nové poznatky
k osídlení chrudimského návrší. Záchranný výzkum v letech
1982–1984. *Památky archeologické* 85, 111–131.

Frolík, J. — Sigl, J. 1996:

Archeologický výzkum v Chrudimi v roce 1996 — Archäologi-
sche Forschung in der Stadt Chrudim im Jahre 1996. *Archaeo-
logia historica* 22, 115–119.

Frolík, J. — Smetánka, Z. 1997:

Archeologie na Pražském hradě. Praha/Litomyšl.

Frolík, J. — Žegklitz, J. — Boháčová, I. 1988:

Kanovnická ulice – Canons'street No.73. *Castrum Pragense* 1,
43–56.

Frolík, J. — Žegklitzová, J. 2005:

Renesanční sklo na Pražském hradě. Nálezy z archeologických
výzkumů 1925–1989, GA AV ČR r. č. A8002304.

Frolík, J. et al. 1999:

Frolík, J. — Hazlbauer, Z. — Charvát, P. — Šumberová, R. — To-
mášek, M.:
Čáslav – místo pro život. Praha.

Fröhlich, J. 1997:

Písecko v zrcadle archeologie. Písek.

Fröhlich, J. 2002:

Středověké odpadní jámky v Písku — Mediaeval Waste-Pits in
Písek. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 15, 139–162.

Fröhlich, J. 2012:

Keramické čtury v jihozápadních Čechách — Die Kerami-
schen Feldflaschen in Südwestböhmen. *Archeologie ve střed-
ních Čechách* 16/1, 393–399.

Fröhlich, J. — Koppová, E. 1995:

Výzkum středověké studny domů čp. 118 a 119 v Písku — Die
Untersuchung des mittelalterlichen Brunnens der Häuser Nr.
118 und 119 in Písek. *Jihočeský sborník historický* 64, 3–19.

Frýda, F. 2007:

Nálezy renesančního skla z Plzně — Pilsner Glasfunde aus der
Renaissancezeit. *Historické sklo* 4. Sborník pro dějiny skla,
33–66.

Fryer, K. — Selley, A. 1998:

Excavation of a pit at 16 Tunsgate Guildford. Survey 1991.
Post-medieval archaeology 31, 139–230.

Fučíková, E. 1997:

Pražský hrad za Rudolfa II., jeho předchůdci a následovníci
(1530–1648). In: Fučíková, E. a kol. /ed./: Rudolf II. a Praha.
Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní
centrum střední Evropy. Praha – Londýn – Milán, 2–71.

Giddens, A. 2003:

Důsledky modernity. Praha.

Goš, V. — Halama, J. 2009:

Ceramics from the town fortification moat (?) in Šumperk –
Keramika z příkopu městského opevnění (?) v Šumperku –
Keramik aus der Stadtgraben (?) von Šumperk. *Studies in
Post-Medieval Archaeology* 3, 125–156.

Havrdá, J. et al. 2004–2005:

Havrdá, J. — Juřina, P. — Kašpar, V. — Kováčik, P. — Podliska,
J. — Omelka, M. — Valkony, J. — Žegklitz, J.:

Badania archeologiczne na Terezie dawnych koszar Jerzegi
z Podiebrad na placu Republiky nr. 1078/II w Pradze - Nowym
Mieście (Wstępne informacje o pierwszym sezonie badań w roku
2003). *Łódzkie sprawozdania archeologiczne* IX, 281–291.

Himmelová, Z. — Procházka, R. 1990:

On the characteristic of some components of material culture
and public health care of the town of Brno in the 16th–17th cen-
tury — K charakteristice některých složek brněnské hmotné
kultury a hygieny v 16.–17. stol. *Studies in Post-Medieval
Archeology* 1, 127–168.

Hoššo, J. 2004:

Hranice mezi středověkem a novověkem vo svetle archeo-
logických nálezov keramiky — Die Grenze zwischen dem
Mittelalter und der Neuzeit im Licht der archäologischen
Keramikfunde. *Archaeologia historica* 29, 569–580.

Hrubý, P. — Kypka, J. 2007:

Pozůstatky pozdně středověkých kachlových kamen z parcely
domu čp. 27 v Českém Krumlově. (Příspěvek k poznání vazeb
mezi českou, uherskou a švýcarskou kamnářskou produkcí)
— Spätmittelalterliche Kachelofen aus der Parzelle des Hauses
Nr. 27 in Český Krumlov (Ein Beitrag zur Erkenntnis der
Bezeichnung zwischen der böhmischen, ungarischen sowie
schweizerischen Produktion). *Archeologické výzkumy v jižních
Čechách* 20, 423–434.

Huml, V. 1968:

Nález chlebové pece v Táboře — Der Fund eines Brotbackofens in Tábor. *Archeologické rozhledy* 20, 230–237.

Huml, V. 1971:

Nález renesanční keramiky v Praze Na Slovanech — Ein Renaissancekeramikfund aus Prag. *Archeologické rozhledy* 23, 222–226.

Huml, V. 1975:

Vodovodní síť na Václavském náměstí v 15.–17. století. *Český lid* 62, 223–230.

Huml, V. 1979:

Archeologické poznámky k dějinám Koňského trhu na Václavském náměstí na Novém Městě Pražském. *Staletá Praha* 9, 158–173.

Huml, V. 1989:

Archeologický výzkum zástavby býv. Biskupského dvora u sv. Petra na Poříčí (Praha 1 - Nové Město) — Die archäologische Untersuchung der Bebauung des ehemaligen Bischofshofs bei der Peterskirche in der Straße Na Poříčí (Prag 1 - Neustadt). *Archaeologica Pragensia* 10, 205–257.

Huml, V. 1995:

Rudolfinská lékárna Matyáše Borbonia na Koňském trhu očima archeologie. *Muzeum hl. m. Prahy. Praha*.

Hurst, J. G. — Neal, D. S. — Beuningen, H. J. E. van 1986:

Pottery produced and traded in north-west Europe 1350–1650. *Rotterdam Papers* VI. Rotterdam.

Charvátová, K. — Charvát, P. 1981:

Keramik 16. století z Prahy - Karlova. *Præhistorica* 8, 333–336.

Chmielowiec, S. — Kašpar, V. 2011:

Nález časně novověké železné sekery z Bělské ulice v Mladé Boleslavi — The discovery of an early modern period iron axe in Bělská Street in Mladá Boleslav. *Archeologie ve středních Čechách* 15/2, 989–997.

Chotěbor, P. — Frolík, J. 2003:

Od smetiště k paláci z pálené hlíny — From a rubbish heap into a terracotta palace. In: Klazarová, P. (ed.): *Příběh Pražského hradu — Story of Prague Castle*, 264–268.

Janáček, J. 1955:

Dějiny obchodu v předbělohorské Praze. *Praha*.

Ječný, H. — Omlerová, H. 1992:

Historie a proměny jednoho bloku při hradbách Starého Města — Transformations on the building plots by the walls of the Old Town of Prague throughout the ages. *Staletá Praha* 22, 21–70.

Jordánková, H. — Sedláčková, H. 2005:

Skleněné střípky a keramické střepy z domácnosti Matouš Židlochovského — Glasscherben aus dem Haushalt von Matouš Židlochovský. *Brno v minulosti a dnes* XVIII, 119–143, 636–650.

Juřina, P. a kol. 2005:

Předběžná zpráva o výsledcích plošného archeologického výzkumu v areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky v letech 2003–2006 — Preliminary report on the results of the 2003–2006 open-area archaeological excavations in the area of the former George of Poděbrady barracks on nám. Republiky. *Archaeologica Pragensia* 17, 211–232.

Juřina, P. a kol. 2009:

Náměstí Republiky. Výzkum století. *Praha*.

Juřina, P. — Kašák, K. — Samojská, K. 2007:

The discovery of an Early Modern bell foundry on Jungmann Street in the New Town in Prague — Objev novověké zvonařské dílny v Jungmannově ulici v Praze na Novém Městě — Die Entdeckung einer neuzeitlichen Glockenwerkstatt in der Jung-

mann-Gasse in der Prager Neustadt. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 2, 117–136.

Juřina, P. — Vyšohlíd, M. 2009:

The Capuchin Monastery on náměstí Republiky (Republic Square) in Prague — Kapucínský klášter na náměstí Republiky v Praze — Das Kapuzinerkloster auf dem náměstí Republiky (Platz der Republik) in Prag. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 3, 365–390.

Keller, Ch. 1999:

Gefäßkeramik aus Basel. Untersuchungen zur spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Gefäßkeramik aus Basel. *Typologie – Technologie – Funktion – Handwerk. Text. Materialhefte zur Archäologie in Basel*, Heft 15A.

Klápště, J. 2002:

Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226) — The archaeology of a medieval House (No. 226) in Most. *Mediaevalia Archaeologica* 4. Praha – Most.

Klápště, J. et al. 2000:

Klápště, J. — Čulíková, V. — Ježek, M. — Kaplan, M.: Archeologický výzkum v Českém Dubě v roce 1996 — Die Ausgrabungen 1996 in Český Dub. *Archeologické rozhledy* 52, 25–53.

Klápště, J. — Muk, J. 1988:

Studie o středověkém domě z Mostu (čp. 226). *Památky archeologické* 79, 199–240.

Kočár, P. et al. 2009:

Kočár, P. — Kočárová, R. — Sůvová, Z. — Petr, L.: The Early Modern period cesspit at the Capuchin Monastery on the site of Prague's Republic Square from the perspective of environmental archaeology — Novověká odpadní jímka kapucínského kláštera z pražského náměstí Republiky z pohledu environmentální archeologie — Eine neuzeitliche Abfallgrube im Kapuzinerkloster auf dem Prager náměstí Republiky-Platz aus der Sicht der Environmental Archaeology. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 3, 391–406.

Koula, J. 1917–1919:

Co nám vyprávějí pražské střepy 17. století. *Památky archeologické* 29/1917, 12–16, 123–129, 176–184, 250–257; 30/1918, 27–34, 101–108; 31/1919, 25–27.

Kovacsovics, W. K. 1991:

Aus dem Wirthaus zum Schinagl-Funde aus dem Toskana-trakt der Salzburger Residenz. *Jahresschrift* 35/36 – 1989/90, 53–77.

Krajíc, R. 1989:

Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor (I. Nálezové okolnosti a deskripce materiálu) — Erforschung eines mittelalterlichen Brunnens in Soběslav, Bez. Tábor (I. Fundumstände und Beschreibung des Materials). *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 6, 79–123.

Krajíc, R. 1990:

Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor (II. Analýza souboru kuchyňské a stolní keramiky) — Die Erforschung eines mittelalterlichen Brunnens in Soběslav, Bez. Tábor (II. Analyse des Ensembles von Küchen- und Tafelkeramik). *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 7, 97–120.

Krajíc, R. 1998:

Dům pasíře Prokopa v Táboře. Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220. *Písek*.

Krajíc, R. 2006:

Keramická lucerna z Tábora. Příspěvek k dějinám středověkých a raně novověkých svítidel — Die keramische Laterne aus Tábor. Ein Beitrag zur Geschichte mittelalterlicher und frühneuzeitliche Leuchten. *Archeologie v jižních Čechách* 19, 247–258.

Krajčíc, R. 2007:

Archaeology of the Post-Medieval period. The current state of research and research perspectives in South Bohemia — Archeologie postmedieválního období. Současný stav a perspektivy výzkumu v jižních Čechách — Die Archeologie der Neuzeit. Gegenwärtiger Stand und Perspektiven der Forschung in Südböhmen. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 2, 57–96.

Krajčíc, R. 2009:

Voda a odpady jako privátní i komunální problém městských aglomerací. Doklady z města Tábora od 13. do 18. století — Wasser und Abfall als privates und kommunales Problem städtischer Agglomerationen. Belege aus der Stadt Tábor, 13.–18. Jahrhundert. *Památky archeologické* 100, 261–300.

Kraschitz, J. 2003:

Zwei datierte frühneuzeitliche Fundkomplexe aus Graz. Fundberichte aus Österreich 42, 205–279.

Krenn, M. et al. 2007:

Krenn, M. — Kraschütz, J. — Schön, D. — Wagner, J.: Koch- und Tafelgeschirr des 18. Jahrhunderts. Ein Keramikfundkomplex aus Melk, Niederösterreich. *Fundberichte aus Österreich, Materialheft A* 17.

Kundera, L. — Měřínský, Z. 1987:

Nález keramiky z poloviny 16. století v Dolních Věstonicích (okr. Břeclav) — Keramikfunde aus der 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts aus Dolní Věstonice. *Časopis Moravského muzea, vědy společenské* 72, 155–161.

Kybalová, J. 1995:

Keramická sbírka Huga Vavrečky. Praha.

Landsfeld, H. 1947a:

Co vyráběli novokřtěnění keramikové v Podivíně. *Vlastivědný sborník moravský* 2, 222–238.

Landsfeld, H. 1947b:

Dodatky k článku o habánských keramicích v Podivíně. *Vlastivědný sborník moravský* 2, 222–238.

Landsfeld, H. 1950:

Lidové hrnčířství a džbánkařství. Praha.

Landsfeld, H. 1953:

Výroba habánské keramiky ve světle vykopávek. *Český lid* 40, 205–212.

Landsfeld, H. 1971:

Habánská hrnčina – neznámá keramika 16. a 17. století. In: *Príspevky k dějinám skla a keramiky* 1. *Rozpravy NTM* 45, 35–58.

Lange, D. 1996:

Frühneuzeitliche Keramik aus dem ehemaligen Benediktinerkloster Chemnitz. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 38, 201–252.

Leminger, E. 1902–1903:

Zpráva o nálezu starožitných výrobků hrnčířských v Kutné Hoře. *Památky archeologické* 20, 65.

Leminger, E. 1926:

Umělecké řemeslo v Kutné Hoře. *Rozpravy české akademie věd a umění, Tř. 1, č. 71*. Praha.

Loskotová, I. 1997:

Keramika ze švédského zákopu před Brnem — Die Keramikfunde aus einer schwedischen Schanze von Brno. *Archaeologia historica* 22, 309–313.

Malík, P. — Peška, M. 1994:

Soubor časně novověké keramiky z Moravského Krumlova — The collection of postmediaeval pottery from the Moravský Krumlov town. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university, řada E* 39, 93–113.

Marešová, D. 2001:

Záchranný archeologický výzkum v kapli Božího těla v Kutné Hoře. Příspěvek k dějinám kaple a pokus o vytvoření základního typáře keramických tříd vyskytujících se na Kutnohorsku ve 2. polovině 14. – počátku 16. století — Archäologische Rettungsuntersuchung in der Korpus-Christi-Kapelle in Kuttenberg. Beitrag zur Geschichte von der Kapelle und Versuche eine Bearbeitung der Mustersammlung von in Region Kuttenberg von der 2. H. des 14. Jh. bis dem Anfang des 16. Jh. vorkommende Keramikklassen. *Archeologie ve středních Čechách* 5, 631–648.

Mašek, N. 1966:

Soubor keramiky a středověký zděný objekt z Jindřišské ulice v Praze — Die Keramikgarnitur und das gemauerte Objekt aus der Jindřišská-Strasse in Prag. *Archeologické rozhledy* 18, 132, 202–203.

Matějková, K. 2012:

Soubor novověkých květníků z Valdštejnského casina u Jičina. Příspěvek k poznání zahradní keramiky v Čechách. *Zprávy památkové péče*, 72, č. 3, 159–165.

Matiášek, J. 2011:

Barbakán Pražského hradu, rekonstrukce vývoje na základě archeologického výzkumu v roce 2007 — Barbakane der Prager Burg Rekonstruktion der Entwicklung aufgrund der archäologischen Forschung im Jahre 2007. *Castellologica bohemia* XII, 137–150.

Matoušek, V. 2010:

Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální. Praha.

Matoušek, V. — Scheufler, V. 1980:

Nálezy novověké keramiky v Berouně — Funde der neuzeitlichen Keramik in Beroun. *Vlastivědný sborník Podbrdská* 19, 53–57.

Matoušek, V. — Scheufler, V. 1983:

Raně novověké berounské zboží ve světle archeologických výzkumů v Berouně — Frühneuzeitliche Berouner Ware im Lichte archäologischer Forschungen. *Archaeologia historica* 8, 189–196.

Matoušek, V. — Scheufler, V. — Štajnochr, V. 1985:

Berounské majoliky — Majolika aus Beroun. *Časopis Národního muzea, řada historická A*, 154, č. 2, 126–139.

Mechelk, H. W. 1971:

Wärmeschalen aus dem Stadtkern Dresden. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 38, 201–251.

Mechelk, H. W. 1976:

Seltene Keramikformen des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit. Volkstümliche Keramik aus Europa, 155–174.

Měchurová, Z. 1991:

Předběžné výsledky výzkumu na Kapucínské nám. 5 a 8 v Brně — Vorläufige Ergebnisse der Rettungsgrabung auf dem Kapucínské náměstí (Kapuzinerplatz) Nr. 5 und 8 in Brno. *Archaeologia historica* 16, 145–168.

Měřínský, Z. — Procházka R. 2010:

K některým aspektům každodenního a svátečního života středověkého člověka na Moravě a ve Slezsku — Zu einigen Aspekten des Alltags- und Feiertagslebens des mittelalterlichen Menschen in Mähren und Schlesien — Some Aspects of Everyday and Festive Life of the Mediaeval Man in Moravia and Silesia. *Archaeologia historica* 35, 7–44.

Milítký, J. — Vařeka, P. 1997:

Češnovice: Archeologický výzkum středověké a novověké vesnice na Českobudějovicku. Pozdně středověký dům, v usedlosti

čp. 13 — Archaeological research of the present-day village of the medieval origin. The late medieval House within the farm No. 13. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 10, 58–79.

Motylková, K. — Sedláčková, H. 1996:

Raně novověká zděná kanalizace objevená pod náměstím Přemyslovců v Nymburce — Ein frühneuzeitlicher Abwasserkanal unter den Primisliden Platz in Nymburk. Muzejní a vlastivědná práce 34/Časopis Společnosti přátel starožitností 104, 152–160.

Musil, J. 2006:

Záchraný archeologický výzkum v přízemí domu čp. 145/I ve Filištínské ulici v Chrudimi v roce 2005. Chrudimský vlastivědný sborník 10, 19–36.

Musil, J. 2009:

An assemblage of Late Middle Age and Early Modern period ceramics from Rabštejnec Castle in the cadastral territory of Smrkový Týnec in the district of Chrudim — Soubor pozdně středověké a raně novověké keramiky z hradu Rabštejnec, k. ú. Smrkový Týnec (okres Chrudim) — Ein Komplex spätmitelalterlicher und frühneuzeitlicher Keramik von der Burg Rabštejnec, KG Smrkovský Týnec (Kr. Chrudim). Studies in Post-Medieval Archaeology 3, 45–64.

Nechvátal, B. 1968:

Studie o hrncářství a keramice 16. století v Čechách (strojopis kandidátské práce, Archeologický ústav AV ČR Praha, v. v. i.).

Nekuda, R. 1980:

Korpus středověké keramiky datované mincemi z Moravy a Slezska. Archaeologia historica 5, 389–426.

Nekuda, V. 1975:

Pfaffenschlag: zaniklá středověká ves u Slavonic. Příspěvek k dějinám středověké vesnice. Brno.

Nekuda, V. 1985:

Mstěnice: zaniklá středověká ves u Hrotovic. Hrádek – tvrz – dvůr – předsunutá opevnění I. Brno.

Nekuda, V. — Reichertová, K. 1968:

Středověká keramika v Čechách a na Moravě — Mittelalterliche Keramik in Böhmen und Mähren — Medieval Ceramics in Bohemia and Moravia. Brno.

Nováček, K. — ŠírokJ, R. 2000:

Náměstí v Plzni ve středověku a raném novověku. In: Piekalski, J. — Wachowski, K. /eds./: Średniowieczny Ślesk i Czechy. Centrum średniowiecznego maista Wrocław a Europa środkowa. Wrocław 291–297.

Novotný, B. 1959:

Hromadný náleze ze 16. stol. v Brně. In: Fontes archaeologicae Moraviae — Prameny moravské archeologie. Tom I., 5–24.

Pajer, J. 1974:

K metodice hodnocení lidové keramiky z archeologických nálezů. Národopisné aktuality 11, 169–184.

Pajer, J. 1982:

Hromadný náleze ze začátku 17. století ve Strážnici. Strážnice.

Pajer, J. 1983:

Počátky novověké keramiky ve Strážnici — Anfänge der neuzeitlichen Keramik in Strážnice. Strážnice.

Pajer, J. 1990:

On the development of a new scientific discipline – post-medieval archaeology. Some thoughts on its current state and its perspective — K rozvoji nového vědního odvětví – postmedievální archeologie. Úvaha nad současným stavem a perspektivami rozvoje. Studies in Post-Medieval Archeology 1, 23–28.

Pajer, J. 2001a:

Novokřtěnské fajánse ze Strachotína — Anabaptist faiences from Strachotín, Mikulov.

Pajer, J. 2001b:

Výroba novokřtěnských fajánsí na Jižní Moravě (Soupis doložených lokalit) — Die Herstellung von Wiedertäufer-Fayencen in Südmähren (Verzeichnis der belegten Orte). Jižní Morava 37, 21–42.

Pajer, J. 2006:

Studie o novokřtěncích, Strážnice.

Pajer, J. 2007:

Archaeological excavations of Anabaptist ceramics in Moravia — Archeologické výzkumy novokřtěnské keramiky na Moravě — Die Erforschung der Keramik der Wiedertäufer in Mähren. Studies in Post-Medieval Archaeology 2, 227–250.

Peroutková-Matějková, K. 2008:

Středověký a novověký Jičín ve světle archeologických nálezů a aspekt dobového hrncářství (nepublikovaná diplomová práce, Masarykova univerzita, filozofická fakulta, ústav archeologie a muzeologie, Brno).

Petráň, J. a kol. 1995:

Dějiny hmotné kultury II/1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha.

Petráň, J. a kol. 1997:

Dějiny hmotné kultury II/2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha.

Picka, J. — Hůrková, J. — Schneiderwinklová, P. 2009:

Odpadní jímky z Kašperských Hor — Abwassergruben aus Kašperské Hory (Bergreichenstein). Archaeologia historica 34, 103–159.

Preusz, M. 2011:

Hmotná kultura měšťanského domu č. 55 na Latránu v Českém Krumlově. České Budějovice (nepublikovaná diplomová práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

Procházka, R. 1990:

Kovové předměty z výbavy středověkého měšťana z výzkumu v Brně, Pekařské ulici — Metallgegenstände der Ausstattung der mittelalterlichen Bürgers aus der Ausgrabung in Brno - Pekařská ulice (Vorläufiger Bericht). Archaeologia historica 15, 99–109.

Procházka, R. — Peška, M. 2007:

Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století. Přehled výzkumů 48, 143–299.

Procházka, V. 1974:

Pražský hrad v nejstarších vyobrazeních. Památková péče 3/74, 157–160.

Prostředník, J. 1991–1992:

Obytné objekty z konce 16. století v Jičíně v Tylově ulici. Zprávy muzea v Hradci Králové 18, 103–109.

Prostředník, J. 1995a:

Výsledky záchraného výzkumu v domě „U zlatého kohouta“ v Mladé Boleslavi — Rettungsvorschung im Hause „Zum Goldenen Hahn“ in Mladá Boleslav. Pojizerský sborník 2, 83–106.

Prostředník, J. 1995b:

Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města Jičína v 16. století. Z Českého ráje a Podkrkonoší 8, 231–238.

Radoměrský, P. — Richter, M. 1974:

Korpus české středověké keramiky datované mincemi — Korpus češskoj srednevekovoj keramiky datirovannoj monetami — Korpus mittelalterlicher münzdaterter Keramik aus Böhmen. Sborník Národního muzea v Praze 28, řada A, 57–172.

Ravanelli, G. C. 1987:

Donazione Paolo Hereghi ceramiche Europee ed Orientali. Faenza.

Reichertová, K. 1962:

Doklady středověkého hrnčířství v Levíně u Litoměřic — Reste einer mittelalterlichen Töpferei in Levín bei Litoměřice. *Archeologické rozhledy* 14, 705–710.

Reichertová, K. 1989:

Bývalý klášter bl. Anežky Přemyslovny v Praze 1, Na Františku. Výsledky archeologického výzkumu — Das ehemalige Kloster sel. Agnes von Böhmen in Prag 1, Na Františku. *Ergebnisse der archäologischen Untersuchung, Archaeologica Pragensia* 10, 133–204.

Richterová, J. 1985:

Výzkum na Jungmannově nám. v Praze 1 (Předběžná zpráva) — Die Ausgrabung auf dem Jungmann-Platz, Prag 1 - Neustadt. *Archaeologica Pragensia* 6, 173–189.

Richterová, J. 1986:

Nálezový soubor z vyžděné jímky na Jungmannově nám. v Praze 1 — Ein Fundkomplex aus der Ausmauerung einer Abfallgrube am Jungmann-Platz, Praha 1. *Archaeologica Pragensia* 7, 205–235.

Rüchl, Š. — Havrda, J. — Tryml, M. 2007:

Renaissance cesspit from Malá Strana in Prague — Renesanční jímka z pražské Malé Strany — Eine Renaissance-zeitliche Grube auf der Prager Kleinseite. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 2, 361–382.

Sedláčková, H. 1997:

Renesanční sklo a další archeologické nálezy z Nymburka — Renaissance glass and other archeological finds from Nymburk. Libice nad Cidlinou.

Sedláčková, H. /ed./ 1998:

Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996 — Renaissance Olomouc in archaeological Finds. Glass, Festive Ceramics and Tiles. *Archaeological Research of the Institute of Landmark Conservation in Olomouc 1973–1996*. Olomouc.

Seznam předmětů 1:

Seznam předmětů nalezených na Pražském hradě (vyk. r. 1925). Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.

Seznam předmětů 2:

Seznam předmětů nalezených na Pražském hradě (vyk. r. 1925). Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.

Scheidemantel, D. — Schifer, T. 2005:

Waldenburger Steinzeug, Archäologie und Naturwissenschaften. In: Oexle, J. /Hrsg./: *Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte, Band 44*. Dresden.

Scheufler, V. 1969:

Metodologické a metodické problémy českého lidového hrnčířství. *Český lid* 56, 155–177.

Scheufler, V. 1972:

Lidové hrnčířství v českých zemích — Volkstümliche Töpferei in den böhmischen Ländern. Praha.

Scheufler, V. 1979:

Archeologické výkopy novověké keramiky. Interpretací problémy — Archäologische Ausgrabungen neuzeitlicher Keramik. Interpretationsprobleme. *Český lid* 66, 203–210.

Scheufler, V. 1982:

Lidová keramika. Nástin technické a kulturněhistorické specifikace. *Studie Muzea Kroměřížska*, 59–70.

Scheufler, V. 1990:

Novověké nálezy z Klárova — Pre-modern finds from the site of Klárova. *Studies in Postmediaeval Archaeology* 1, 307–318.

Schneiderwinklová, P. 2009:

The relationship between vessel forms and the main ceramics

classes from well no. 03 in Perlová Street in Plzeň — Vazba tvarů nádob na hlavní keramickou produkci ze studny 03 v Perlové ulici v Plzni — Verhältnis der Gefäßform zur Hauptkeramikproduktion aus Brunnen 03 in der Perlová-Gasse in Pilsen. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 3, 199–206.

Simota, V. — Jiřík, J. — Koppová, E. 2006:

Nálezy pozdně středověkých a raně novověkých kachlů z Písku „Na Bakalářích“ — Spätmittelalterliche und frühneuzeitliche Kacheln aus Písek „Na Bakalářích“. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 19, 289–302.

Slovník spisovného jazyka českého 1989:

Slovník spisovného jazyka českého, díl V, r–s. Praha.

Smetánka, Z. 1973:

Příspěvek k chronologické problematice pozdní doby hradištní — Ein Beitrag zur Problematic der Chronologie der späten Burgwallzeit. *Památky archeologické* 64, 463–486.

Smetánka, Z. — Žegklitz, J. 1989:

Historie a postmedievální archeologie. *Český časopis historický* 37, 728–738.

Smetánka, Z. — Žegklitz, J. 1990:

Post-mediaeval archaeology in Bohemia and its problems — Postmedievální archeologie v Čechách a její problémy. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 1, 7–22.

Stephan, H.-G. 1987:

Die bemalte Irdenware der Renaissance in Mitteleuropa. Ausstrahlungen und Verbindungen der Produktionszentren im gesamteuropäischen Rahmen. München.

Stephan, G.-H. 1992:

Keramik der Renaissance im Oberweserraum und an der unteren Werra. Beiträge der Archäologie zur Erforschung der Sachkultur der frühen Neuzeit. In: Janssen, W. — Steuer, H. — Binding, G. /Hrsg./: *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Beiheft 7*. Köln.

Studies 1990:

Smetánka, Z. — Žegklitz, J. /ed./: *Studies in Post-Medieval Archaeology* 1.

Studies 2007:

Žegklitz, J. /ed./: *Studies in Post-Medieval Archaeology* 2.

Studies 2009:

Žegklitz, J. /ed./: *Studies in Post-Medieval Archaeology* 3.

Studies 2012:

Žegklitz, J. /ed./: *Studies in Post-Medieval Archaeology* 4.

Šebela, L. — Vaněk, J. 1985:

Hromadný nálezy ze studny v areálu bývalého bratrského sboru v Ivančicích. Přelom 16. a 17. století — Massenfunde aus dem Brunnen im Areal der ehemaligen Brüdergemeinde der Böhmischen Brüder in Ivančice (Wende vom 16. Jahrhundert zum 17. Jahrhundert). Ivančice.

Šírokový, R. 2000:

Pitná, užitková a odpadní voda v českých městech ve středověku a raném novověku. Stav a perspektivy archeologického poznání — Wasserversorgung und Wasserentsorgung in den böhmischen Städten des Mittelalters und der frühen Neuzeit. Stand und Perspektive der archäologischen Forschung. *Památky archeologické* 91, 345–410.

Štajnochr, V. 1990:

Majoliky, mezzomajoliky a polofajánse ze sbírek národopisného oddělení historického muzea Národního muzea v Praze — Majolika, Mezzomajolika und Halfayence in den Sammlungen der ethnographischen Abteilung des historischen Museum. *Časopis Národního muzea, historická řada A*, 159, 40–50.

Štajnochr, V. 2004:

Hrnce pro tepelné zpracování pokrmů. *Studia funkcí novověké keramiky — Töpfe zur Hitzebehandlung von Speisen. Studien*

zur Funktion neuzeitlicher Keramik. *Archeologie ve středních Čechách* 8, 801–851.

Štajnochr, V. 2005:

Džbány. Studia funkcí novověké keramiky — Töpfe zur Hitzebehandlung von Speisen. Studien zu den Funktionen neuzeitlicher Keramik. *Archeologie ve středních Čechách* 9, 729–778.

Štajnochr, V. 2006:

Mísy. Studia funkcí novověké keramiky — Schüsseln. Studien zu den Funktionen neuzeitlicher Keramik. *Archeologie ve středních Čechách* 10, 959–1046.

Štajnochr, V. 2007:

Báně, transportní hrnce, spízní hrnce na ukládání tuků, konvice na náhražkovou kávu, hrnky a hrnečky. Studia funkcí novověké keramiky — Kuppelförmige Gefäße, Transporttöpfe, Speisekammertöpfe zur Fettaufbewahrung, Kannen für Ersatzkaffe, kleine Töpfe und Töpfchen. Studien zur Funktion neuzeitlicher Keramik. *Archeologie ve středních Čechách* 11, 739–790.

Thomová, Z. 2005:

Příspěvek k dějinám hmotné kultury novověkých Českých Budějovic — A contribution to a history of material's culture of modern period of České Budějovice. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 18, 285–288.

Thompson, A. — Grew, F. — Schofield, J. 1984:

Excavation at Aldgate. *Post-medieval archaeology* 18, 1–148.

Turnský, M. 1990:

Majoliky, mezzomajoliky a polofajánse ze sbírek národopisného oddělení historického muzea Národního muzea v Praze – katalog. *Časopis Národního muzea, historická řada A*, 159, 50–86.

Ulrychová, E. 1994:

Dřevěné vodovody z 1. třetiny XVII. století v Jičíně. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 20, 137–140.

Vařeka, P. 1998:

Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách — The erratic character of ceramic production in the High and Later Middle Ages in Bohemia. *Archeologické rozhledy* 50, 123–137.

Vařeka, P. 2002:

Keramiky pozdního středověku až počátku novověku z areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky v Praze 1 (zjišťovací výzkum v letech 1998–1999) — Ceramics of the late Middle Ages to the beginning of the Early Modern Period in the area of the former George of Poděbrady barracks on nám. Republiky in Prague 1 (test trenching in 1998–1999). *Archaeologica Pragensia* 16, 217–249.

Vařeka, P. 2009:

Pohled do kuchyně a na jídelní stůl – výpověď keramických nálezů. In: Juřina, P. a kol.: *Náměstí Republiky. Výzkum století*. Praha, 153–161.

Veselá, J. 2003:

Úvodní zpráva o archeologických nálezech renesančních skel z Pražského hradu – Vorläufiger Bericht über die archäologischen Funde von Renaissance-Glas auf der Prager Burg. *Historické sklo* 3, 9–20.

Veselá-Žegklitzová, J. 2009:

Sklo v renesančním stylu z archeologických nálezů z Pražského hradu — Renaissance-Style Glass from Archaeological Finds at the Prague Castle. *Studijné zvesti archeologického ústavu SAV* 46, 55–68.

Vondráčková, K. 1996:

Nález ze středověkých studní pod jezuitským kostelem v Klatovech — Die Funde aus den mittelalterlichen Brunnen unter den Jesuitenkirche in Klatovy. *Sborník Západočeského muzea v Plzni – historie* 13, 134–159.

Wallisová, M. 1995:

Pražské nálezy koželužen — Prager Funde der Gerbereien. *Archaeologia historica* 20, 623–628.

Winter, Z. 1911:

Z rodiny a domácnostistaročeské. Praha.

Zápotocký, M. 1978:

Středověká keramika severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie — Die mittelalterliche Keramik des nordböhmisches Elbegebieten. Morphologie und relative Chronologie. *Památky archeologické* 69, 171–238.

Zápotocký, M. 1979:

Katalog středověké keramiky severočeského Polabí — Katalog der mittelalterlichen Keramik aus dem nordböhmisches Elbegebiet. *Výzkumy v Čechách – Supplementum*. Praha.

Žegklitz, J. 1988:

Nález nejstarší fajánse na Pražském hradě. *Sborník přátel Muzea hl. m. Prahy* 1, 207–212.

Žegklitz, J. 1997:

Nález nejstarší fajánse na Pražském hradě — Earliest faience finds of the Prague. *Sborník Společnosti přátel starožitností*, 119–122.

Žegklitz, J. 2001:

Svědectví stěpů 3 – raně novověká keramika z Petřína. In: *Zavřel, J.: Pražský vrch Petřín*. Praha – Litomyšl, 108–113.

Žegklitz, J. 2002:

Obchod se středočeskými hrncířskými výrobky v předbělohorské Praze (1488–1620). *Documenta Pragensia* 20, 85–99.

Žegklitz, J. — Vitanovský, M. — Zavřel, J. 2009a:

An assemblage of stove tile moulds from the Prague pottery workshop of Adam Špaček and the tile production of this facility in the years 1531–1572 — Soubor kachlových forem z pražské hrncířské dílny Adama Špačka a její kachlová produkce v letech 1531–1572 — Ein Komplex von Kachelformen aus der Prager Töpferwerkstatt von Adam Špaček und seine Kachelproduktion aus den Jahren 1531–1572. *Studies in Post-Medieval Archeology* 3, 207–272.

Žegklitz, J. — Vitanovský, M. — Zavřel, J. 2009b:

Soubor kachlových forem z pražské hrncířské dílny Adama Špačka a její kachlová produkce v letech 1531–1572 — An assemblage of stove tile moulds from the Prague pottery workshop of Adam Špaček and the tile production of this facility in the years 1531–1572. *Archeologické rozhledy* 61, 427–466.

Žegklitz, J. — Zavřel, J. 1990:

Geochemical and petrographical studies of the post-medieval pottery of the Prague and Beroun regions. On the questions of raw-material sources and provenance — Geochemické a petrografické studium postmediální keramiky v pražské a berounské oblasti. K otázce surovinových zdrojů a provenience. *Studies in Post-Medieval Archeology* 1, 95–126.

<http://www.volny.cz/janka.schmidtova/technic.htm> 14. 1. 2013
Web Gallery of Art, www.wga.hu; 2. 10. 2010